

IJOSES Dergisi yılda iki defa Haziran ve Aralık aylarında yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

IJOSES’de Türkçe ve İngilizce bilimsel makaleler yayınlanır.

IJOSES’de yayınlanan yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar)ı sorumludur.

IJOSES’e yayınlanmak üzere gönderilen ve yayın kurulunca kabul edilen makalelerin tüm yayın hakları IJOSES Dergisi’ne aittir.

Yayınlanan yazılar izinsiz olarak kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

Editör / Editor

Dr. Selim Hilmi ÖZKAN

Yildiz Technical University, Department of Social Education Davutpasa Campus 34220 Esenler /
İstanbul, TURKEY
Tel: +9(0212) 3834864

**E-mail: ijoses@hotmail.com
www.ijoses.com**

*International Journal of Social and
Educational Sciences*

*Uluslararası Sosyal ve Eğitim
Bilimleri Dergisi*

IJSES

ISSN: 2148- 8673

Sahibi / Owner

Selim Hilmi ÖZKAN

Editör / Editor

Selim Hilmi ÖZKAN

Alan Editörleri

Talat AYTAN
Genç Osman İLHAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Abdullah KAYA, Adem Cengiz ÇEVİKEL, Cahit KAYA, Enver SARI, Gürsoy Şahin,
Güven ÖZDEM, Hasan BABACAN, Hatem TÜRK, Hüseyin TOROS, İsmail KIVRIM,
Mustafa ŞEKER, Orhan ÇELTİKCİ, Remziye CEYLAN, Sacit UĞUZ, Saim YÖRÜK,
Tahir SEVİNÇ, Talat AYTAN

Cilt: 2 Sayı: 3 – Haziran 2015 / Volume: 2 Issue: 3 2015 – June

Yıldız Technical University, Department of Social Education 34220 Esenler / İstanbul, TURKEY

Tel: +9(0212) 3834864

E-mail: ijoses@hotmail.com

www.ijoses.com

Bu Sayının Hakemleri / Referees

Prof. Dr. Bulent Okay, Ankara Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Gürsoy Sahin, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. İsmail Kıvrım, Gaziantep Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Bıyıklı, Dumlupınar Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Sağdıç, Yıldız Teknik Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Şeker, Yıldız Teknik Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Ömer Karataş, Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Selim Hilmi Özkan, Yıldız Teknik Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Ferhat Berber, Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Hasan Gümüšoğlu, Yalova Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Nurcan Turker, Erciyes Üniversitesi

Cilt: 2 Sayı: 3 – Haziran 2015 / Volume: 2 Issue: 3 2015 – June

Yildiz Technical University, Department of Social Education 34220 Esenler / İstanbul, TURKEY

Tel: +9(0212) 3834864

E-mail: ijoses@hotmail.com

www.ijoses.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makaleler

XU FU'NUN SEYAHATI: ÇİN-JAPON İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI MI?

Feyza Görez

1-8

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN
COĞRAFYASINA ETKİLERİ

Ahmet Keven

9-26

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN
SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

Zafer Atar, İlker Mümin Çağlar

27-56

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNE
BAKIŞI: BİR COĞRAFYA OKURYAZARLIĞI ANALİZİ

Hilmi Demirkaya

57-86

Kitap İncelemesi / Book Review

SİCİLL-İ AHVAL DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI BÜROKRASİSİNDE ALÂİYE'Lİ
MEMURLAR (1879-1909)

Murat Alperen Akbulut

87-92

Cilt: 2 Sayı: 3 – Haziran 2015 / Volume: 2 Issue: 3 2015 – June

Yıldız Technical University, Department of Social Education 34220 Esenler / İstanbul, TURKEY

Tel: +9(0212) 3834864

E-mail: ijoses@hotmail.com

www.ijoses.com

XU FU’NUN SEYAHATI: ÇİN-JAPON İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI MI?

XU FU’S JOURNEY: THE BEGINNING OF SINO-JAPANESE RELATIONSHIP?

Feyza Görez*

Özet

Antik çağlardan günümüze toplumlar arasındaki ilişkiler süregelmiştir. Uzak Doğu’nun ve hatta dünyanın en köklü tarihlerinden birine sahip olan Çin ve “Güneşin Doğduğu Ülke” olan adalar topluluğu Japonya arasındaki ilişkilerin başlangıcı Sima Qian tarafından yazılmış Shi Ji (Tarih Kayıtları) adlı eserde ilginç bir olayla anlatılmıştır. Bu olay Qin Hanedanlığının ilk imparatoru Qin Shi Huang Di tarafından Xu Fu adında bir simyacıya ölümsüzlük ilacını bulmak için Penglai adasına gönderilmesi ve simyacıya seyahatinin Japon topraklarında son bulduğuna düşünülmesi ile ilgilidir. Sinologlar tarafından bu olay milattan önce ikinci yüzyılda Çin-Japon ilişkilerinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu makalede Xu Fu’nun seyahatleri Shi Ji doğrultusunda incelenecek bunun yanı sıra Japonların bakış açısıyla Xu Fu kimdir sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin Japon İlişkileri, Qin Shi Huang Di, Xu Fu.

Abstract

Societies interact with each other since old historical ages. The beginning of the relations between the countries of China which has one of the oldest histories in the Far East or maybe in the whole world and Japan, which is regarded as the "Country of the Rising Sun", is described with an interesting event in Sima Qian's Shi Ji(Historical Records). This event is about the journey of an alchemist called Xu Fu, who was sent to Penglai Island by the first emperor Qin Shi Huang Di in order to find the potion of immortality, which considered to end in Japan. By sinologist, this event is regarded as the beginning of Sino-Japanese relations in 2nd Century BCE . In this article, Xu Fu's journey will be examined according to Shi Ji. Also the question about the identity of Xu Fu will be tried to be answered from the Japanese point of view.

Keywords: Sino Japanese Relationship, Qin Shi Huang Di, Xu Fu.

* (Arş. Gör) Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, feyzagorez@gmail.com

1. Giriş

Çin, köklü tarihi boyunca birçok hükümdar tarafından yönetilmiştir. Ancak hiç kimse adından Qin Shi Huang Di¹ kadar söz ettirmemiştir. Bunun sebebi ise asırlar geçmesine rağmen onun yapmış olduğu reformların günümüz Çin Halk Cumhuriyeti'nin temellerini oluşturması ve onun izlerini taşıyan kültür miraslarının önemidir. O, kimi araştırmacılar tarafından bir cani, kimileri tarafından ise bir dahi olarak nitelendirilmektedir. Çin'in köklü tarihinin, kültürünün ve güçlü ekonomisinin temellerini atan şüphesiz ki Qin Shi Huang Di'dir. Sinoloji alanında olsun olmasın birçok araştırmacı Qin Shi Huang Di'nin kim olduğunu bilmektedir. Nitekim Çin hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan biri bile ondan geride kalan Çin Seddi'ni ya da Anıt Mezarı mutlaka duymuştur. 15 yıl gibi çok uzun sayılamayacak bir süre tahta kalmış olmasına rağmen dünyada iz bırakan nadir insanlardandır. Öyle ki kendi ülkesi ve dünyada bazı ülkeler hariç, birçok ülke Çin'i onun adı ile anmaktadırlar. Bu on beş yılda beylikleri tek bir merkezde toplayarak Çin'de siyasi birliği kurmuştur. Ülkede siyasi birliği sağladıktan sonra, çok sayıda reform yapmıştır. Örneğin; yazıda birlik, ölçü birimlerinde standartlaşma, ceza sistemleri ve hukuk alanında yapılanma, ülkeyi bir arada tutmak adına yapılan yollar... Ayrıca, dünya mirasları arasında yerini alan Çin Seddi, anıtmezar ve toprak ordu unutulamaz.

Bu çalışmamızda; Qin Shi Huang Di'nin ölümsüzlük arzusu ile Xu Fu adında bir siyacıyı açık denize göndermesi ile bağıntılı olan ilk Japonya teması incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında ana kaynağımız, ünlü tarihçi Sima Qian (司马迁) tarafından M.Ö. 109 -91 yılları arasında yazılmış olan Shi Ji (史记) yani Tarih Kayıtları'dır.²

2. Qin Shi Huang Di ve Ölümsüzlük Arzusu

Asıl ismi Ying Zheng (嬴政)'dir. Çin'de hükümdarların yönetim unvanları ve kendi adları farklıdır. Bu adlar zaman zaman karışıklığa sebep olmaktadır.³ Shi Ji'de Qin Shi Huang Di'nin doğduğunda ailesi tarafından verilen ad Ying Zheng, Zhao Beyliği'nde kaldığı sürece kullandığı ad Zhao Zheng (赵政), beylik tahtına geçtiğinde aldığı ad Qin Wang Zheng (秦王政), beylikleri birleştirip tek merkezli Qin Hanedanlığı'nı kurduğunda ise imparatorluk ismi Qin Shi Huang Di (秦始皇帝) olarak geçmektedir. Bütün kaynaklarda bu bir isim olarak geçmesine rağmen aslında kendisine verdiği bir unvandır, açıklayacak olursak; "Qin" Beyliğinin adı, "Shi" ilk, "Huang Di" ise hükümdar demektir, yani bu unvan "Qin Beyliği'nin İlk Hükümdarı" anlamına gelmektedir. Qin beyi Zhuang Xiang öldükten sonra aklın yönetim işlerine ermeyeceği bir yaşta beylik tahtına oturan Qin Shi Huang Di, Lü Buwei'i Zhong Fu (仲父)⁴ yapmıştır.⁵ Yirmi bir yaşında yönetimi tek başına

¹ Türkçe okunuşu: Çin Şi Huan Di.

² "Tarih Kayıtları" olarak Türkçeye çevirebileceğimiz bu kitap Batı Han hanedanlığı döneminde (M.Ö. 206-M.S. 25), Si Ma Qian (司马迁) (M.Ö. 145-M.Ö.86) tarafından yazılmıştır. Bu kitap ile birlikte Çin'de resmi tarih yazıcılığı başlamıştır. Huang Di'den Han Wu Di (汉武帝)'ye kadar olan tarihi kapsar. Shi Ji toplam 130 bölümden oluşmaktadır.

³ Çince'deki kişi adlarının karışıklığını Prof. Dr. Bülent Okay "Konfüçyüs" kitabında şu şekilde açıklamıştır; "Çince'deki kişi adları başlı başına bir sorundur. Çok kısa anlatmak gerekirse, kişi doğduğunda ona ailesi tarafından belirlenen bir isim verilir. Bu adı, sadece aile bireyleri kullanabilir, başkası kullanamaz. Kişi yaşamında başka bir adla anılır. Bir göreve atandığında adı, bu göreve uygun olarak değişikliğe uğrar. Kişi öldüğünde ise, "ahiret adı" diyebileceğimiz yeni bir adla anılır. Hükümdar tarafından verilen unvan ve adları buna eklersek, bazen iş içinden çıkılmaz bir hal alır. Tek bir kişiyi, 2-3 ayrı kişi gibi algılamak mümkündür." Okay, Bülent, *Konfüçyüs*, Okyanus Yayıncılık, İstanbul, 2004, sf: 12-13.

⁴ Antik Çin'de yaşça küçük kişilerin kendinden büyüklere karşı saygısını ifade eden hitap şeklidir. Babasını küçük yaşta kaybeden Qin Shi Huang'ın, Lü Buwei'e karşı kullandığı bu hitap onu ikinci babası yerine koyduğunu da ifade edebilir. Zaten sözlük anlamı olarak da 仲:İkinci, 父: Baba anlamlarına gelmektedir. Öyle ki Qin Beyliği döneminde Lü Buwei

eline alan Qin Shi Huang Di, Lü Buwei'in idari görevini Li Si (李斯)'ya verdi. Qin Shi Huang Di'nin imparatorluğu süresince yanında sürekli bu kişi yer almıştır. Li Si ile beraber beylikleri birleştirerek Qin Beyliği'nin Çin'de siyasi birliği sağlaması için savaşmaya başlamışlardır. Coğrafi konumu itibari ile kenarda kalmış ve çokta güçlü olmayan Qin Beyliği Qin Shi Huang Di'nin yönetimi ele alması ile günbegün güçlenmeye başlamış, ordusunu güçlendirmiş ve dönemi oluşturan altı beyliği (Han, Zhao, Wei, Chu, Yan, Qi) kimi zaman zorlu mücadelelerle, kimi zaman da savaşa gerek duymadan kendi toprakları içerisine katıp büyük Qin İmparatorluğunu kurmuştur.⁶ Zalimliği ile bilinen imparator hayatı boyunca ölümsüzlük arayışı içinde olmuştur. Ülkeyi baştanbaşa dolaştığı beş uzun yolculuğa çıkmış ve M.Ö. 210 yılında son yolculuğunda hayatını kaybetmiştir.

İnsanlara karşı güvensizlik ve ölüm korkusu ilk imparatorun hayatına ve verdiği kararlara sürekli etki etmiştir. Prof. Dr. Bülent Okay'ın Qin Shi Huang'ın hayatından verdiği örnekler güvensizlik sonucu yapılmış olan olaylar olarak değerlendirilmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

1. Kendisine rakip olabileceği ihtimali ile öldürdüğü iki kardeşinin ruhlarının gelip onu bulacağını düşüncesiyle ahşap bir saray olan E Pang Sarayında kaldığı süre boyunca her gece farklı bir odada uyumuştur. Bu durum sarayın ne kadar büyük olduğunu tahmin etmemiz için yeterlidir ki bu saray Han Hanedanlığı dönemindeki bir iç çatışma sırasında tamamen yanmıştır.

2. Ülkedeki tüm silahları kendisine karşı kullanacağını düşünüp toplatmış ve onları eriterek sarayın bahçesine heykeller yaptırmıştır.

3. Büyük projeler olarak adlandırabileceğimiz Çin Seddi ve Anıt Mezar inşasını başlatmıştır. Bu inşaatlarda binlerce insan ailelerinden uzaklaştırılmış ve ölüme mahkûm edilmişçesine yıllar boyunca zor koşullarda çalışmışlardır.

4. Savaşan Beylikler Dönemindeki geri kalan 6 beyliğin soylularından oluşan 30.000 aileyi hükümet merkezinden uzak tutmak için kuzey sınırına göndermiştir. Aynı zamanda başka yerlerde bulunan 120.000 soylu aileyi de başkente naklettirmiş ve onların kolay kontrol edilebilmesini sağlamıştır.⁷

5. Aydınları diri diri toprağa gömdürmüş, fal, tarım ve tıp dışında kalan tüm kitapları yaktırmıştır. Bunun sebebi ise bilgili halkın kendisine karşı çıkacağından korkmasıdır.⁸

Ölümden fazlasıyla korkan imparator Qin Shi Huang, tahta geçtikten sonra Bohai Deniz'i⁹ açıklarında kutsal bir ada olduğuna inanılan Penglai Adası'nda¹⁰ insanların ölümsüz olmasını

tarafından yapılmış entrikalar sebebiyle, Shi Ji'de ki Qin Shi Huang Di kayıtlarında babası Zhuang Xiang olarak geçerken, Lü Buwei kayıtlarında ise Lü Buwei'in Qin Shi Huang Di'nin babası olduğu kaydedilmiştir.

⁵ Fengtian Zhang, *Qin Shi Huang Zhuan (秦始皇传) (Qin Shi Huang Biyografisi)*, Beijing: Ren Min Chu Ban She, 2005, s. 82-83.

⁶ Jialu Xu, *Shi Ji (史记) (Tarih Kayıtları)*, Shanghai: Hanyu Da Cidian Chubanshe, 2004, s.78.

⁷ Bülent Okay, *Çin Seddi'nin Yapılışı Hakkında Değişik Bir Görüş*, (Belleten, CLLVII, sayı: 218'den ayrışım) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993, s.31.

⁸ Julia Lovell, *Çin Seddi-Dünyaya Karşı 3000 Yıl*, İstanbul: NTV Yayınları, 2008, s.54.

⁹ Bohai Denizi (Çince: 渤海; Pinyin: Bó Hǎi) Sarı denizin karalarının içine sokulmuş en uç noktadır. Bazı kaynaklarda körfez olarak geçer. Çin'in başkenti Pekin'e yakınlığı sadece Çin'in değil dünyanın en sıkışık deniz trafiği nin olduğu alan olmasına neden olur. Son yıllarda Bohai Denizi'nin altında büyük petrol ve doğalgaz yatakları olduğu tespit edilmiştir.

¹⁰ Penglai Adası Çin mitolojisinde ölümsüzlük verdiği inanan bir tür bitkinin yetiştiği, ölümsüzlerin yerleşmiş olduğu bir adadır. Sekiz ölümsüzün ikamet ettiği adada aynı adda bir dağda bulunurdu. Doğu Çin Denizi'nde olduğu inanan adanın kökeni Daoist geleneğidir. Dağın beyaz, dağdaki sarayların altından olduğuna, ağaçlarda mücevherler yetiştiğine

sağlayan bir tür şifalı ot yetiştirildiğini duyar. Shan Hai Jing’de¹¹ bu ada ölümsüzlerin ikamet ettiği diğer dört ada ile birlikte anılır, bunlar: Fangzhang (方丈), Yingzhou (瀛洲), Daiyu (岱輿), ve Yuanjiao (員嬌)’dur. Rivayetlere göre Qin Shi Huang’ın bu otu bulmak için adaya ilk gönderdiği kişi Lu Sheng (卢生) isimli bir simyacıdır.¹²

Lu Sheng bugünkü Qing Huang Dao (秦皇島)¹³ kentinden yola çıkmış fakat başarılı olamamıştır. Bugün hala Qing Huang Dao kentine gittiğinizde Doğu Dağ Parkı’nda Lu Sheng’in yola çıktığı yerde eski kalıntılara rastlayabilirsiniz. Daha sonra şehir sakinleri buraya 1992 yıllarının sonunda yüksekliği altı metre, ağırlığı seksen ton civarında, siyah granit taşlardan yapılmış olan Qin Shi Huang’a ait bir heykel yaptırılmışlardır.

3. Xu Fu’nun Yola Çıkışı

“Qi Beyliğinden Xu Fu, imparator Qin Shi Huang Di’ye denizde Penglai, Fangzhang, Yinzhou adında ölümsüzlerin yaşadığı üç kutsal ada olduğunu söyler. İmparator M.Ö. 219 yılında, Xu Fu’yu binden fazla erkek, kadın ve çocukla, yeterli gıda malzemesi ve silahla kutsal adaya ölümsüzleri bulmaya yollar.

M.Ö. 210, Qin Shi Huang Di Langya’ya ulaştı. Bu olay Xu Fu’nun denize açılması ve ölümsüzleri bulamamasından birkaç yıl sonradır. Xu Fu bu seyahatin pahalıya mal olmasından dolayı korkuyordur. İmparatora yolda dev bir köpekbalığı ile karşılaştığını, kendisinin baş edemediğini, onu öldürecek birilerini bulmasını söyler. İmparator köpekbalığına ateş edecek bir avcı görevlendirir.

Bu olaydan sonra imparator 3000 kadın ve erkek, 500 zanaatkârla birlikte Xu Fu’yu tekrar yola çıkarır. Xu Fu “geniş bir alandaki büyük düzlüklere” ulaşır, kendini hükümdar olarak tanıtır ve bir daha geri dönmez...”¹⁴

Ölümsüzlüğü arama hikâyesi tarih kayıtlarındaki Qin Shi Huang bölümünde (秦始皇本纪) bu cümlelerle başlar ve Huainan Dağı Biyografisinde (淮南衡山列传) şu şekilde detaylandırılır;

“Qin Shi Huang Di, Xu Fu’yu tekrar denize açılıp kutsal otu bulmaya yollar, geri dönüp hükümdara anlatır: Ben denizin ortasındaki adaya gidip tanrıyı gördüm. O bana sordu: Sen batıdaki hükümdarın görevlendirdiği kişi misin? Ben cevapladım: Evet. Tekrar sordu: Ne istiyorsun? Uzun yıllar yaşatacak ilacı istiyorum. Tanrı dedi ki: Qin hükümdarının gönderdiği hediyeler çok az bu yüzden ilacı gösterebilirim ama alıp götüremezsin. Bana kendisiyle birlikte güney doğuya gitmemi söyledi. Penglai Dağı’na ulaşınca saraydaki ruhu gördüm, bakır renginde, ejderha görünümlü gökyüzünü parlatıyordu. Hemen iki kere

inanılırdı. Yi Chu (義楚) efsanevi adanın aslında Japonya, Dağın ise Fuji Dağı olduğunu iddia etmiştir. Çin’in Shandong eyaletinde Penglai adında bir şehir bulunmakla birlikte buranın efsanede geçen yer olup olmadığı tartışmalıdır.

¹¹ Shan Hai Jing: (Çince: 山海经; Pinyin: Shān Hǎi Jīng) Çin mitolojisine ait eserlerin büyük bir çoğunluğuna göre en kapsamlı eser ve kayıttır. M.Ö. 3. yy ile M.Ö. 2 yy aralığında yazıldığı düşünülmektedir. Qin Hanedanlığı öncesi Çin kültürünü konu alan ve bu konularda çağdaş araştırmalara önemli bir kaynak olan bu eser 18 bölüme ayrılmıştır ve yaklaşık olarak 31000 sözcük barındırmaktadır.

¹² Kohn Choy Lee, *The Taoist Experince: An Anthology*, New York: State University of New York Press, 1956, s.353.

¹³ Adını Qin Shi Huang’dan aldığı söylenen bu şehir. Hebei eyaletinde yer alıp, Çin’in başkenti Pekin’e 280 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bohai Denizi kıyısındadır.

¹⁴ Jialu Xu, *Shi Ji (史记) (Tarih Kayıtları)*, Shanghai: Hanyu Da Cidian Chubanshe, 2004, s.78.

eğildim ve sordum: Ne tür hediyeler getirmem gerekiyor? Deniz tanrısı dedi ki: Bekâr kız ve erkekleri ve yüz tane zanaatkârı getirirsen onu alabilirsin... Qin Shi Huang Di çok mutlu oldu, üç bin tane kız ve erkek çocuğu ve beş yüz tane zanaatkârı yolladı. Xu Fu "geniş bir alandaki büyük düzlüklere" ulaşır, kendini hükümdar olarak tanıtır ve bir daha geri dönmez..."¹⁵

Tarih kayıtlarının yanı sıra Üç Krallık 三国志 ve Geç Han Tarihi 后汉书 kayıtlarında da Xu Fu'nun yolculuğu benzer şekilde anlatılmıştır. Xu Fu'nun Doğu Çin Denizi'ne giriş hikâyesi 2000 yıldan fazladır araştırmacılara konu olmuştur.¹⁶ Bu hikâye Çin halkının yanı sıra Doğu Asya'daki komşu ülkeleri de etkilemiştir. Özellikle birçok kişi Xu Fu'nun Japonya'nın güneyindeki Kyushu adasını keşfettiğine ve oraya yerleştiğine inanmaktadır ya da gittiği yerin Kore, Okinawa, Tayvan hatta son zamanlardaki çalışmalar göre Filipinler olduğu düşünülmektedir.¹⁷

Şuana kadar Qin Shi Huang'ın ölümsüzlük otunu bulma çabalarıyla yola çıkarmış olduğu simyacı Xu Fu ile ilgili yazdığımız bütün bilgiler Çin tarafından birincil kaynaklardan elde edilmiştir. Fakat bu kaynakları daha detaylı araştırdığımızda çok farklı yönler giden çarpıcı bilgilerde rastlamaktayız. Bu bilgiler bazı araştırmacılar tarafından mitolojik hikâyelerin dışına çıkmamakla birlikte, bazıları tarafından da uzak doğu tarihinin baştan yazılabileceğini öne sürmektedir. Tayvanlı yazar Wei Teng Sen tarafından 1970'de yazılmış Xu Fu and Japan adlı eserde Xu Fu'nun yerleşmiş olduğu bölgenin aynı zamanda Japonların efsanevi hükümdarı Jimmu Tenno'nun da yerleşmiş olduğu bölge olduğu ve Jimmu Tenno'nun aslında Xu Fu olduğu söyleyerek çok ciddi bir iddia ortaya atmıştır.¹⁸ Bu söylem çok iddialıdır ancak Xu Fu'nun Japonya'ya ulaştığı tarih Japon Tarihi'nin başlangıcı sayılan Jomon Dönemi'ne denk geldiği için Japonya'nın kuruluş aşamasında kültüre bir Çinlinin ve yanındaki azımsanamayacak nüfusun etki etmiş olabileceğini söylememiz mümkündür. Bu konuyla ilgili araştırmalar halen devam etmektedir. Hatta Yangzhou şehri yakınlarındaki Xuzhou'da Xu Fu Araştırma Estitüsü ve Xu Fu Öğretmenler Koleji bulunmaktadır. 1987 Nisan ayında Xuzhou'da yapılan seminerde Pekin, Shanghai, Tianjin, Xian ve Mançurya'dan birçok araştırmacı katılmış ve bütün skolâstik bulgular Xu Fu'nun mitolojik bir kahraman olmadığını, gerçekten var olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹

4. Japonların Bakış Açısıyla Xu Fu

Lee Khoon Choy'un yazmış olduğu "*Japan 'Between Myth and Reality'*" adlı kitapta Xu Fu'nun Japonya'ya varınca Wakayama sınırları içerisinde bulunan Shingu şehri sahillerine yerleşmiş olduğunu belirtir. Bu sahilde bir çeşit bitki yetişmektedir. Bu Japonlar tarafından böbrek ağrılarını giderdiği düşünülen bir bitkidir. Japonlar böbrekleri sağlam olan bir kişinin vücudunda başka bir rahatsızlık olmayacağına ve uzun bir yaşam süreceklerine inanırlar. Bu sahilin yakınlarında Xu Fu'nun mezarı olduğu düşünülen bir yer bulunmaktadır. Mezarda, taş plakaların üzerinde Xu Fu'nun Japonya'ya geliş hikâyesi Çince karakterlerle yazılmış, ölümsüzlük otunu araması ve Japonya'ya yerleşmesinin sebebi anlatılmıştır. Bu taş plakalar 1834 yılında dikilmiş olup "Xu Fu'nun Mezarı" yazısı bir Koreli bir kaligrafi ustası, plakalardaki hikâye ise Japon bir Sinolog tarafından yazılmıştır. Ayrıca Xu Fu'nun mezarının yakınlarında Xu Fu'nun en yakın öğrencilerine

¹⁵ Xu, a.g.e., s.1422-1423)

¹⁶ Bo Yang, *Xu Fu Dong Du Zhi Mi*, Changchun: Jilin Wenshi Chubanshe, 1989, s.12-12&21-28.

¹⁷ Deng Liao, *Fujian Haiwai Jiaotong Shi*, Fuzhou: Renmin Chubanshe, 2006, s.7-8.

¹⁸ Tingsheng Wei, *Xu Fu Yu Riben*, Xianggang: Xin Shiji Chubanshe, 1953, s.35.

¹⁹ Kohn Choy Lee, *The Taoist Experince: An Anthology*, New York: State University of New York Press, 1956, s.8.

ait olduğu düşünülen yedi adet daha mezar bulunmaktadır. Fakat kimse Xu Fu'nun yanında Japonya'ya getirmiş olduğu 3000 çocuğun akıbetinden haberdar değildir.²⁰

Yazar ayrıca kendisinin Shingu şehrini ziyarete gittiğini ve o zaman ki valinin kendisine, Wakayama halkının her sene Kasım ayının 28'in de mezarın önünde toplandıklarını ve büyük kutlamalar yaptıklarını anlattığını yazmıştır. Ve 1980'de Wakayama'lılar Xu Fu'nun 2200. yıldönümünü kutlamışlardır. 1915'te Wakayama'da Xu Fu'nun kalıntılarını koruma komitesi kurulmuş, 1931'de bu Xu Fu Kültürünü Koruma Komitesi adını almış ve son olarakta 1955'de Xu Fu Derneği, "Association of Xu Fu" olmuştur.²¹

Japonya'nın birçok bölümlerinde, özellikle Kyuşu'da Xu Fu ile alakalı eski kalıntılar bulunmaktadır. Bölgedeki birçok Japon Xu Fu'ya büyük saygı duymaktadır. Kyuşu'nun Fukuoka Bölgesi'ne bağlı Nogata şehrinin Kinryu köyünde, Xu Fu insanlar tarafından ibadet edilen bir Tanrı idi. Xu Fu'ya bilgi ve ilaç tanrısı olarak ibadet ederler ve bunun yanı sıra su tanrısı ve tarım tanrısına da taparlardı. Köylüler Xu Fu'yu Bay Kinryu olarak adlandırıyorlardı. Kinryu köyünde Xu Fu'nun Japonya'ya varışını ve köyle ilişkilerini anlatan bir resim bulunmaktadır. 17 yy'da bir artist tarafından resmedilmiş ve Kinryu tapınağına miras olarak bırakılmıştır.²²

Kinryu'da ne zaman kuraklık olursa köylüler Kinryu Tapınağı'na gidip Xu Fu'nun portresini bir mikoshi²³ içersine koyup etrafında yağmur duasına çıkarlar. Mikoshi geçişi yapılırken, bu geçişi kamış ve bambu yapraklarından yapılmış uzunluğu 36 metre ağırlığı iki tona yakın olan bir ejderha figürü takip eder. Bu yağmur duası festivali 4-5 yılda bir Ağustos'un sekizinde kutlanır. Bu festivale Japonlar Sunerori-no-Amagoi Gyoji ismini verirler. Bu festival çok gürültülü olur çünkü katılanlar davullara vurarak ritim tutarlar ve böylelikle yağmur yağması için gökyüzünü cezbettiklerini düşünürler.²⁴

Shingu sahillerinde yirmi mil uzunluğunda yıkılmış bir duvarın kalıntılarına rastlanmaktadır. Bu duvar en fazla bir buçuk metre yüksekliğindedir. Japonlar Xu Fu'nun Çin Seddi'nin minyatürü şeklinde bir duvar inşa etmiş olduğuna inanırlar. Edo²⁵ zamanında bu seddin birleştirildiğine ve onarıldığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar Xu Fu'nun bu duvarı imparator Qin Shi Huang'ın onu yakalamak için Japonya'ya yapacağı ataklardan korunmak için inşa ettiğini öne sürmektedir. Lee, Edo zamanında eğer bir kişinin çok güçlü yardımcıları yoksa böyle bir duvar inşa etmesi bir servete mal olabilirdi diye belirtiyor.²⁶

Tayvanlı yazar Wei aynı eserinde şu cümlelere yer vermiştir; Japonya'da yapılmış arkeolojik kazılarda Xu Fu'nun oraya ulaştığı tarihte kullanılmış Qin Hanedanlığına ait bronz bir ayna ve devasa bir savaş kılıcı bulunduğunu, Xu Fu'nun Japonya'ya ulaştığı 2000 yıl önceki tarihte Japonya'da hala taş devri yaşandığını ve Japonların bunları üretemeyeceğini bunların Xu Fu tarafından getirildiğini söylemiştir.²⁷ Birçok ciddi iddianın ortaya atıldığı bu eser çoğu Japon araştırmacı tarafından "saçma" ve "boş" olarak nitelendirilmiştir. Fakat bilinen bir şey vardır ki Japonya'da en sıkı koruma altına alınan şeyler atarının mezarlarıdır. Kimse araştırma amaçlı olarak

²⁰ Lee, a.g.e., s.7-8.

²¹ Lee, a.g.e., s.8.

²² Lee, a.g.e., s.8-9.

²³ Mikoshi (神輿) Japonların, tarihi Yayoi Dönemine kadar dayanan, eskiden resmi din olarak kabul edilen fakat günümüzde yerlilerin dini olarak adlandırılan Şinto ya da Şintoizm olarak bilinen dine ait tapınaklarda bulunan bir tür hareketli mabettir.

Lee, a.g.e., s.9.

²⁵ Edo Dönemi Japonya'nın 1603-1868 yılları arasındaki dağılma dönemini kapsamaktadır. Bu dönem ayrıca Japonya tarihinin ilk modern dönemi olarak bilinmektedir.

²⁶ Lee, a.g.e., s.9.

²⁷ Tingsheng Wei, *Xu Fu Yu Riben*, Xianggang: Xin Shiji Chubanshe, 1953, s.53.

onlara dokunmayı aklından bile geçiremez. Yönetici ailesinin bu konuda çok büyük bir yetkisi vardır. Lee Khoon Choy ise eğer Japonlar atalarının mezarlarının araştırma amaçlı kazılmasına izin verseler, Japon tarihinde köklü değişiklikler olabilir, onların ataları Çinli veya Koreli çıksın hiç fark etmez, tarihi yalnız bırakmak ve mitolojiye inanmak daha kolaydır demiştir.²⁸

Japon araştırmacı Ino Okifu'nun ise Xu Fu hakkında çok farklı bir görüşü vardır. Waseda Üniversitesi'nde görev yapan Okifu, Qin Hanedanlığı döneminde Xu Fu'nun Qi Beyliği'nde uzun yaşamla ilgili medikal araştırmalarda bulunan önemli bir lider olduğuna inanır. Qin Shi Huang Di etrafındaki herkesi bir tehdit unsuru olarak gördüğü gibi Xu Fu'yu da bu şekilde değerlendirmiş ve ondan kurtulmak istemiştir. Xu Fu'yu aslında var olmadığını bildiği ölümsüzlük otunu aramakla görevlendirmiştir. Xu Fu başarısız bir sonuçla döndüğünde öldürüleceğini bildiği için bir daha asla Çin topraklarına dönememiştir. Xu Fu kendisi ile beraber Dao düşünce ekolünün de dâhil olduğu birçok bilgi taşımıştır. Ino, Xu Fu'nun Şintoizm inancının kurucusu olduğuna inanır. Savaşan Beylikler Dönemi'nde Qi Beyliği dini inanışa çok fazla önem verirdi. Dao tapınaklarına giden herkes ruhen temizlenmek zorundaydı, bunun için tapınaklarda yapılmış özel küçük ruh temizliği odaları bulunurdu. Bugün Şinto tapınaklarında da ibadet edenlerin temizlik odaları bulunmaktadır. Bu odanın ismi "Qi" odasıdır ki bu kelimedeki Qi Beyliğinden gelmiştir.²⁹

Sonuç Yerine

Bütün bu görüşlerin doğru olup olmadığını bir kenara bıraksak bile elimizde somut ve kesin olarak bilgimiz; Xu Fu Çin'den Japonya'ya ilk seyahat eden Çinlidir ve onun yanında götürdüğü 3000 çocuk ve zanaatkarlar Japon toplumunda etki yaratmıştır. Böylelikle ilk Çin-Japon ilişkilerinin başlangıcı Xu Fu tarafından olmuştur. Xu Fu birçok Japon'un çok sağlıklı olduğunu 80-90 hatta bazılarının 100 yaşlarına kadar yaşadıklarını öğrenmiş. Onlara antik Çin kültürünü ve uygarlığını tanıtmış, sihri, kehaneti, astrolojiyi, fal bakmayı, pirinç yetiştirmeyi ve balık yakalamayı öğretmiştir.

Simyacı Xu Fu asırlardır komşuluk yapan bu iki ülke arasındaki ilişkilerin başlamasında ilk adımı atmıştır. Fakat Xu Fu'nun Japonya'ya seyahatinden sonra Çin ile Japonya arasında bilinen ilk resmi bağlantı Han Hanedanlığı (M.S 57) İmparatoru Wu Guang'ın bir Japon diplomatın Çinin Luoyang şehrine ziyarete geldiğinde verdiği altın mühüredir. Bu altın mühür 1784'de bir çiftçi tarafından Kyushu'da bulunana kadar 2000 yıldır kayıptı. Bu altın mühür şuanda Fukuoka Şehir Müzesi'nde sergilenmektedir.³⁰ Bundan sonra tarih boyunca Çin ve Japonya arasındaki ilişkiler hızla artmış kimi zaman kanlı savaşlara girilmiş, kimi zamanda iki ülke arasında dostluk alışverişleri olmuştur. Son olarak, bir Çin atasözü şöyle der: Su içerken kuyuyu kazanlar hatırlanır. Xu Fu'nun da Çin-Japonya ilişkilerine attığı ilk adım her zaman hatırlanacaktır.

²⁸ Lee, a.g.e., s.11-12.

²⁹ Lee, a.g.e., s.10.

³⁰ <http://museum.city.fukuoka.jp/en/exhibition.html> (Son Erişim Tarihi: 08.12.2014)

KAYNAKÇA

- Kohn, L. (1956). *The Taoist Experience: An Anthology*. New York: State University of New York Press.
- Lee, K. (1995). *Japan Between Myth and Reality*. Singapore: World Scientific Publishing.
- Liao, D. (2006). *Fujian Haiwai Jiaotong Shi*. Fuzhou: Renmin Chubanshe.
- Lovell, J. (2008). *Çin Seddi-Dünyaya Karşı 3000 Yıl*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Okay, B. (1993). *Çin Seddi'nin Yapılışı Hakkında Değişik Bir Görüş*. (Belleten, C. LVII, sayı: 218'den ayrıbasım) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Okay, B. (2004). *Konfüçyüs*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık.
- Wei, T. (1953). *Xu Fu Yu Riben*, Xianggang: Xin Shiji Chubanshe.
- Xu J. (2004). *Shi Ji (史记) (Tarih Kayıtları)*. Shanghai: Hanyu Da Cidian Chubanshe.
- Yang, B. (1989). *Xu Fu Dong Du Zhi Mi*, Changchun: Jilin Wenshi Chubanshe.
- Zhang, F. (2005). *Qin Shi Huang Zhuan (秦始皇传) (Qin Shi Huang Biyografisi)*. Beijing: Ren Min Chu Ban She.
- <http://museum.city.fukuoka.jp/en/exhibition.html> (Son Erişim Tarihi: 08.12.2014)

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

THE EFFECTS OF SHAH ISMAIL'S SECTARIAN TENDENCY ON ANATOLIA AND IRANIAN GEOGRAPHY

Ahmet Keven*

Özet

Şahlık sevdasıyla öldürülen ataları yerine çocuk yaşta bu mirası devralan Şah İsmail, kurduğu Şahlık ile İslam ümmetini, henüz yaraları sarılamamış bir bölünmeye itmiştir. Şah İsmail, geçmişi Sünni ve Şafii, kendisi ise Türk olmasına rağmen, yaptığı icraatları sebebi ile ne Sünnilere ne de Kızılbaşlara yaranabilmiştir. Şah İsmail devlet olmasındaki en büyük amil olan Kızılbaş Türk oymaklarını belli bir zamandan sonra Şii/İmamiyye olmaya mecbur edip, direnenleri katletmiş, bir diğer taraftan da Sünni Osmanlı Devleti'nin halkını dâileri vasıtasıyla ifsâd etmek için elinden gelen bütün gayreti göstermiştir. Nihayetinde, Çaldıran savaşında Yavuz Sultan Selim Han'la hesaplaşmayı kaybeden Şah İsmail sebebiyle İslam Birliğini tesis etme imkânı, hakem olayından bu yana ilk defa yakalamış iken bu fırsatı kaçırmıştır. Çünkü Çaldıran'ın küllerinden İran devleti doğacak ve Ümmet arasındaki ayrılık daha da derinleşecek, akabinde de Anadolu'daki Şah İsmail'e gönül veren ve Osmanlı'ya isyan eden Kızılbaş topluluğu da o günden sonra içine kapanmış ve her fırsatta Çaldıran'ın acısını ve intikamını farklı tezahürlerle ortaya koymak için uğraşmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Şah İsmail ne Fârisiler olarak Şia'dan kabul görmüştür ne de Türk tarihinde bir yer edinebilmiştir. Ancak icraatlarının dolaylı etkileri yüzyıllardır hala etkisini sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail, Sünnilik, Kızılbaşlık, Çaldıran, İmamiyye, İran, Anadolu,

Abstract

Shah Ismail, who inherited this heritage at the age of a child on behalf of his ancestors killed with the love of Shahdom, had pushed Islam Ummah to a schism whose wounds have not healed yet. Although his ancestors were Sunni and Shafii, Shah Ismail who was a Turk himself could not ingratiate himself either with Sunnis or Qizilbashs because of his own actions. He forced Qizilbash Turkish Tribes which were effective in his being a state to be Shia/Imamiyyah and killed the ones who resisted and on the other hand he put so much effort into ruining the people of Sunni Ottoman Empire by means of his missionaries. After all, losing the revenge against Yavuz Sultan Selim Khan in Chaldiran War, Shah Ismail had missed the opportunity to institute Islamic Union for the first time after the Judge Event. Because Iran would rise from the ashes of Chaldiran War and the disagreement among the Ummah would increase. After that, Qizilbash Community in Anatolia who had resisted against Ottoman Empire and set their hearts on Shah Ismail, would turn in on themselves, and would try to take revenge of Chaldiran with different manifestations on occasion. At this point of view, Shah Ismail neither could be accepted by Shia as Pharisee nor had a place in Turkish history as a Turk.

Key words: Yavuz Sultan Selim, Shah Ismail, Sunnism, Qizilbash, Chaldiran, Imamiyyah, Iran, Anatolia,

* Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ahmetkeven@hotmail.com

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

GİRİŞ

Şah İsmail, 1487'de Erdebil'de doğmuş, 37 yıl gibi kısa ama yorucu ve sıkıntılı bir hayatın ardından 1524'de ölmüştür. Şah İsmail'in en büyük rakibi Anadolu'nun batısında hızla yükselen Osmanlı Devletiydi ve bu devletin fetih anlayışı îlây-ı kelimetullah uğruna cihat etmekte. Şah İsmail, sürekli kaçış ve ölüm korkusu ile geçen bir çocukluk döneminin ardından 1501'de devletini kurmuş ve Osmanlılar'ın karşısına dikilmiştir. Konuştuğu Türkçe ile bu insanları, Erdebil Tekkesinin dini ve manevi nüfuzunu da kullanarak etkilemiş ve böylelikle Şeyh Cüneyt'ten bu yana atalarının hayallerini süsleyen, Şeyhlikten Şahlığa geçişi, binlerce insanı katlederek başarmıştır.

İslâm adına ortaya çıktığı halde sırf Sünnî dünyanın liderliğini yapamayacağını anladığı için Şîî itikadını yayarak İslâm dünyasında kendine bir yer edinmeye çalışan Şah İsmail¹, Hıristiyan devletlerle ittifak etmekten çekinmemiştir.² Diğer taraftan, Özbek lider Muhammed Şeybâni Han'la yapmış olduğu savaşta onu yenerek, kafatasını paha biçilmez taşlarla süsleyip kâse makamında kullanan ve derisini yüzdürüp, ot dolduracak kadar kin ve nefretle hareket eden Şah İsmail, bununla yetinmeyip, Osmanlı Sultanına bu yaptığını gönderecek³ kadar da vicdanî sınırları zorlayabilmiştir.

1. ŞAH İSMAİL'İN ÇOCUKLUĞU VE KİŞİLİĞİ

Şah İsmail doğar doğmaz adeta kendisini savaşların ortasında buldu. Henüz bir yaşlarındaiken babası Şeyh Haydar, 1488 yılında Şirvan şahıyla giriştiği savaşta öldürüldü. Annesi, ağabeyi Sultan Ali, kendisi ve kardeşi İbrahim, Akkoyunlu ordusu tarafından yakalandı. Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup kendisinin dayısıydı. Kız kardeşi olan annelerinin hatırı için onları öldürmedi fakat karışıklık çıkarmasınlar diye gözetim altında tutmak için anneleri ile beraber İstahr kalesine hapsedirdi. Şah İsmail burada annesi ve kardeşleriyle beraber sürekli gözetim altında ve ölüm endişesi içinde beş yıl kaldı. Şahsiyeti bu duyguların baskısı altında teşekkül etti.⁴ Elbette ki Şah İsmail'in bu dönem yaşadıkları ileride bütün hayatına yön verecek kararlar almasını sağlayacaktır. Onun kişiliği muhtemelen bu çocukluk yıllarında yaşadığı sıkıntılar, acılar ve aldığı eğitimle şekillenmiştir. Aile daha sonra ülke içi siyasi dengelerde kullanılmak istenmiş, ancak kardeşi Ali'nin öldürtülmesi üzerine İsmail müridleri tarafından kaçırılıp Gilân bölgesindeki Lahicân'a getirilmiştir. Burada daha sonra ona devlet işlerinde de yardım edecek olan Şemseddin Lâhicî, onun terbiyesinde mühim bir rol oynamıştır. Başta Farsça

¹ Ömer Faruk Teber, *XVI. Yüzyılda Kızılbaş Farklaşması*, s.98.

² Mehmet Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiîliğin Rolü*, s.22.

³ J.V.Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c, IV, s.127.

⁴ Mustafa Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, s.34

ve Arapça olmak üzere Şîî geleneğe uygun dini ilimleri tahsil etmiş, öte yandan Kızılbaş reislerinden savaş talimi ve tekniklerini öğrenmiştir.⁵

Kısaca, çalkantılı bir çocukluk dönemi geçiren Şah İsmail, 13- 14 yaşlarına geldiğinde çevresindeki yakın müridlerinin organize ettiği savaşlar neticesinde önce Şirvan ordusunu, daha sonra da Akkoyunlu ordusunu yendi, başkentleri olan Tebriz'e girdi ve kendisini devlet başkanı, "Şah" olarak ilan etti. 1514 yılındaki Çaldıran savaşına kadar girdiği bütün savaşları kazandı. Bu savaşa kadar devlet işleriyle meşgul olmanın yanı sıra Türkçe olarak yazdığı ve Kızılbaşların inançlarını, temsil ettiği Tarikat'ın adabını dile getiren şiirler yazdı. Şurası açıktır ki Şah İsmail, şiirlerini özellikle edebi sanatları icra etmekle beraber daha çok dini inançlarını ve fikirlerini yaymak ve bu hususlarda müridlerini aydınlatmak için yazmış ve kullanmıştır.⁶

Şeyhlikten şahlığa geçişin ilk hükümdarı Şah İsmâil (1486/1487-1524)'in soyu Sultan Haydar (1460-1488) b. Şeyh Cüneyd (ö.1460) b. Şeyh İbrahim (ö.1447) b. Şeyh Ali (1371-1429) b. Şeyh sadreddin Musa (1305-1392) b. Şeyh Safiyuddîn İshak (1252-1334)'ın atası, yaklaşık yirmi beş kuşaktan ibaret bir soy zinciri ile yedinci İmam Musa Kâzım'a⁷ (ö.790), oradan da İmam Ali b. Ebî Talip (598-661) ve Hz. Peygamber'e kadar çıkarılmıştır.

Safevîlerin kendileri de bilinçli olarak siyasî ve sosyo-politik amaçlarla neseplerini evlâd-ı Rasûle dayandırma çabalarına göz yummuş; bunun ispatına gayret sarfetmiş ve çevrelerindeki insanları buna inandırmaya çaba harcamışlardır.⁸ Ancak hem Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim, hem de Osmanlı ulemasından Kemalpaşazâde bunu reddetmiştir. Sultan Selim, Şah İsmâil'e gönderdiği mektûplarda, kendisini aşağılayıcı bir biçimde reddederek Şah İsmâil'in peygamber soyundan olmadığını söyleyerek, ona "serdârlık sevdâsından, sipâhselarlık hevâsından ferağat ederek, ancak bir zâviye'de münzevî olabileceğini" söyler.⁹ İbn-i Kemal ise, Şah İsmail ve neslinin, neseb-i tâhire olan âl-i beyt ile hiçbir ilgisi olmadığını ifade etmektedir.¹⁰

Şah İsmail'in çocukluğu, kısaca hayatı, kişiliği ve Safevi ailesinin seyyidlikle ilgili kısa bir izahattan sonra Şah İsmail'in mezhebi eğilimleriyle ilgili incelemeye geçebiliriz. Osmanlı Arşiv belgelerinde ve bir kısım Osmanlı tarihçilerinin verdiği bilgilerde, Şah İsmâil'in kendisini "seyyid" ünvanıyla tavsif etmesinin daha da ötesinde onun şiirlerinde daha da aşırı gittiği ve müridleri tarafından ona yüklenen "uluhiyyet" vasfını, bu yönde aldığı taltif ve tazim edici davranışlar karşısında itiraz etmeyerek, kabul ettiğine dikkat çekmektedirler.¹¹ Bazı kaynaklarda, Şah İsmâil'in bir "peygamberlik iddiasında bulunduğunu ve taraftarlarının da onun bu iddiasını kabul ettiği ifade edilir.¹²

⁵ Tufan Gündüz, "Şah İsmail", *DİA*, XXXVIII, s.253.

⁶ İkinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, s.89

⁷ İskender Bey Münşî, *Tarih-i Âlem Arâ-yi Abbâsî*, Tercümeler, C.I, s.10; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbâr*, III, s.179.

⁸ Teber, *Kızılbaş Farklılaşması*, s.90.

⁹ Feridun Bey, *Münşeat*, I/385-389.

¹⁰ Kemalpaşazâde, *Resâ'ilü İbn-i Kemal*, İstanbul, 1316.

¹¹ BOA, Mühimme Defteri, 42, Sıra No.883; Ahmed Refik, *Onaltıncı Asırda Râfizilik*, s.26

¹² Rumlu Hasan, *Ahşenü't-Tevârih*, s.139; Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri*, s.178

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

2. MEZHEBİ EĞİLİMLERİ

*“Adım İsmail ibn Hayderi’yem
Ali’nin çâkerinin çâkeriyem*

*Hüseynî mezhebem men rehberiyem
Mevâli olanın men rehberiyem”*

*Menim gazilerimle hürmet eylen
Gönül evinde onlardan biriyem*

*Meni anlardan ayru sanmanız siz
Velakin anların men serveriyem*

*Menem hem pîr ü sultân-ı âlem
Hatâyi’yem şahın bir kemteriyem¹³*

Bu beyitler Şah İsmail’in dini/mezhebi kişiliğini ortaya koymaktadır. Beyitlerde Hz. Ali’ye köle, Hüseyin’in yolundan giden ve o yoldan gidenlerin rehberi olan, onlarla bütünleşen, onları kendisinden ayırmayan fakat kendisinin onların başı ve âlemlerin sultan şeyhi (kutb, gavs) olduğunun da iddiasında olan Haydar oğlu İsmail anlatılmaktadır. Şah İsmail bu mezhebî kişiliğini, İmamiyye/Ca’ferîliğe uymayanlara yönelik bir tehdit unsuru olarak da kullanmaktan çekinmez ve müridlerini bu yolda can vermeye davet eder. İktidara geçmesinden sonra Şîlik ile ilgili takip ettiği politikalar bu minval üzere yürümüştür.¹⁴

Bir diğer konu Şah İsmail’in Hz. Allah, Hz. Muhammed (s.a.v) ve Hz. Ali hakkındaki düşünceleridir. Şah İsmail’in Hz. Ali hakkındaki görüşleri aslında incelendiği kadarıyla çok karışıktır. Bazen Hz. Peygamberi tüm insanların en efdal’i¹⁵ sayarken bir başka yerde Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’den (s.a.v) daha üstün olduğunu¹⁶ söyleyebilmektedir. Başka yerlerde bu sefer Hz. Ali’yi Allah’tan (c.c) ayrılmaz bir parça sayarak onu Allah (c.c) ile özdeşleştirmektedir¹⁷. Daha da ileri giderek Hz. Ali’nin Yezdân’ın bizzat kendisi olduğunu ifade etmeye çalışır. Bu durumda kanaatimize göre Şah İsmail’in Allah kavramı hakkında net ve birbirinden kesin hatlarla ayrılmış soyut bir düşüncesi ve kanaati

¹³ İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, s. 84-85.

¹⁴ Saffet Sarıkaya, *Anadolu Alevi Kültüründe Şah Hatayî’nin İzleri*, s.2.

¹⁵ Ona göre Hz. Peygamberimiz son peygamberdir, hatemü’i enbiyadır. Perverdigar onu cümleden muhtar etmiştir. Bütün peygamberlerden daha üstündür. Yüce Allah bu kainatı onun yüzü suyu hürmetine yaratmıştır. (Tourkhan Gandjei, *Şah İsmail Hatâi*, s.2-4)

¹⁶ Hz. Ali ona göre imamdır. Zatı Cenab-ı Hakkın zatının mazharıdır ve emsalsizdir. Kevser havuzunun başında Kevser suyunun dağıtıcısıdır. Allah ona arş, kürsi, şark ve garbı musahhar kılmıştır. (İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatâi ve Anadolu Hatayîleri*, s.161-162)

¹⁷ “Sahradaki tüm otların dili; denizde balıkların daim zikri Allah- Muhammed- Ali’dir.” (Tourkhan Gandjei, *Şah İsmail Hatâi*, s.6-8)

bulunmamaktadır. Onun, özellikle Allah'ın sıfatlarını Hz. Ali'ye de atfetme hakkındaki inanç ve düşünceleri, muğlak, karmaşık, girift ve anlaşılmazdır.¹⁸

Şah İsmail'in Allah ve Hz. Ali hakkındaki görüşlerinde yer yer vahdet-i vücûd anlayışını çağrıştıran görüşler mevcuttur. Ancak bu görüşlerini vahdet-i vücûd felsefesinin prensiplerine sadık kalarak ifade edememiş ve temellendirememiştir. Yine Şah İsmail'in görüşlerinde Gulat-ı Şia fırkalarının hemen hemen tamamında görülen hulul inancına yorumlanabilecek fikirlerde görülmektedir. Şah İsmail şüphesiz bu konuda genel olarak Kızılbaş kabileler arasında benimsenen Gulat-ı Şia fırkalarının fikir ve düşüncelerinden etkilenmiştir.¹⁹

Bir diğer açıdan incelendiğinde Şah İsmail ve taraftarlarının bu konudaki inançlarının aşırı olduğuna dair güçlü sayılabilecek unsurlar vardır. Mesela Şeyh Cüneyd, oğlu Haydar ve yine oğlu Şah İsmail döneminde tarikat müntesiblerinin şeyhlerine ulûhiyyet izafe etmeleri, yine bugün Anadolu'da Tahtacı olarak bilinen Kızılbaş topluluğunun Hz. Ali hakkındaki ifrat derecesindeki inançları, Kuzey Iraktaki Şebekler'in Hz. Ali hakkındaki ulûhiyyet isnatları, ayrıca yine bu gün İran topraklarında bulunan Ehl-i Hakk topluluğundaki Hz. Ali inancının aşırı olması ve bunların zikrettiğimiz mesele hakkında inanç itibari ile birbirlerine oldukça yakın olması, meseleyi te'yid etmektedir.

Şah İsmail, On İki İmam'la ilgili olarak onların görüşlerinden, dini makam ve mevkilerinden pek bahsetmez. Diğer taraftan Hz. Ali hariç diğer on iki imamdan bahsediş şekli dini ve felsefi olmaktan çok folklorik ve kültürelidir. Bu da Şah İsmail'in imamların hem tarihi şahsiyetlerini hem de gaye ve çalışmaları hakkında ciddi bir bilgi eksikliği içinde olduğunu gösterir.²⁰ Dolayısıyla Şah İsmail'in kafasındaki İmamiyye anlayışının var olan mevcut mezheb'le pek uyuşmadığı, bu inançların Kızılbaşlığa ait bazı inançlarla karışık olarak Şah İsmail'in kendine göre oluşturduğu bazı mezhebi eğilimleri denilebilir. Nitekim bu tür konularda İranlı yazar Ali Şeriatî, Şah İsmail'i tenkit etmektedir.²¹

Safevi şeyhlerinde görülen Şiilik eğilimlerini Şah İsmail ile başlatan Arap tarihçi Kutbuddin Nehrevâli (ö.990/1582), Şah İsmail'in Tebriz, Azerbaycan, Bağdat, Irak-ı Arap, Irak-ı Acem ve Horasan'ı aldıktan sonra neredeyse tanrılığını (rububiyet) iddia ettiğini, askerlerinin de ona secde ettiğini söyler. Hiç kimsenin Şah İsmail'in öldürdüğü kadar insan öldürmediğini söyleyen Nehrevâli, askerlerinin onunla ilgili şu abartılı olayı anlatır: Bir gün denize nazır bir tepenin üzerindeyken Şah İsmail'in elindeki mendil denize düşer. Bunu fark eden binin üstünde adamı, öleceklerini bildikleri halde, mendili alabilmek için o tepeden kendilerini denize atarlar.²²

¹⁸ Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, s.99.

¹⁹ Ekinci, a.e, s.101.

²⁰ Ekinci, a.g.e, s.108

²¹ Ali Şeriatî, *Ali Şia'sı, Safevî Şia'sı*, s.93,139

²² Nehrevâliden naklen Kaplan, *Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği*, s.198

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

Şah İsmail'de yer yer Hurûfi²³ inançları da görülmektedir. Ancak bu konuda da düzenli bir anlayışı yoktur. Hatta Hurufilikte inkâr edilen ahiret inancı, Şah İsmail tarafından şiirlerde bol bol işlenmiştir. Bununla beraber az öncede ifade ettiğimiz gibi Şah İsmail'in Hurûfiliğe ait bazı meseleleri kabul ettiğini ve Fazlullah'ı da kendince kabul edilebilir bir şahsiyet olarak kabullendiğini söyleyebiliriz. Özellikle de ebced hesabına göre harflere yüklenen mana ve sayısal değerlerle ilgilendiği görülmektedir.²⁴

Yine Fuad Köprülü, Şah İsmail'in Hurufi akidelerine bağlı müfrit bir Şîi olduğunu, ancak devletin dini olarak siyasi gerekçelerle Şîiliğin mutedil kolu olan İmâmiyye Şîiliğini benimsediğini söyler. Şah İsmail'in siyasi amaç uğruna kendi inancından fedakârlıkta bulunduğunu söyleyen Köprülü, yerleşik halkının ve özellikle de Fars unsurun Sünni (Hanefi-Şafii), bazılarının da İsnâaşeriyye olduğu İran'da, aşırı Şîi inançları'nın devlet dini olarak kabule imkân olmadığını söyler.²⁵

Şah İsmail'in inanç açısından çok yönlü oluşu ve mezhebi eğilimlerinin içinde Kızılbaşlıktaki senkretizm (bağdaştırmacılık) özellikle dikkatlerden kaçmamaktadır. Öyle ki Şamanist unsurlardan Budizme, Eski Türk İnançlarından Manihaizm'e kadar, son olarak da İmamiyye Şia'sından Gula'tı Şia'ya kadar çok geniş bir yelpazede inanç unsurları gözlemlenmektedir. Dolayısı ile inancında bir yeknesanlık yoktur.

3. ŞAH İSMAİL'İN İRAN VE ANADOLU COĞRAFYASINA ETKİLERİ

16. yüzyıl başlarına gelindiğinde, İran'ın inanç haritası genel manada bakıldığında: İran'ın yarısından fazla bölgesinin Sünni olduğu görülür. İmâmiyye Şîası daha çok Irak-Arap bölgesinde Kufe, Basra ve Hille'de, Batı İran bölgesinde Rey, Eve, Kum, Erdistan, Ferahan ve Nihavend'de yaygındır. Sava şehrinde Şafiiler egemenken şehrin kırsalında İmâmi Şîiler egemendir. Keşan merkezde İmâmiler, kırsalda Sünniler yoğunluktadır. Cürcan yerlilerinin çoğu, Mazenderan ve Gilan'ın büyük bir kısım İmâmi Şîidir. Horasan bölgesinde yer alan Beyhak şehrinde İmâmiyye Şîası çoğunluktadır. Elbruz dağlarıyla çevrili Deylem, Tavalış, Rudbar ve Kuhistan'da İsmaililer hakimdir. İran'ın kalan bölgeleri ise Sünnidir. İran'ın İsfahan, Kazvin, Ebher, Zincan, Mezerkan, Şiraz, Gülbaycan, Mişkin, Eher, Nohan (Nahçıvan) gibi batı şehirleri Şafii iken, Horasan bölgesinden Herat, Havaf ve Cüveyn gibi şehirler de Hanefi'dir. Kısaca, İran'ın eyalet düzeyinde resmi olarak Şîi olan Mazenderan ve Gilan eyaletleri hariç diğer tüm eyaletleri Sünnî'dir.²⁶

Ahmed Kesrevi'ye göre, Sünni-Şafii olduğu kesin olan Şeyh Safiyüddin'in çocuklarının Şîileşmeleri politiktir. O, özellikle bu durumu Şeyh Cüneyd'in siyasi emellerine bağlamaktadır. Ona göre Şeyh Cüneyd'in "Şahlık hevesi"ne girmesiyle İran'da yaygın olan Şîilikten yararlanma amacıyla Şîileşme eğilimi baş göstermiştir. Kesrevi, Şeyh

²³ Hurûfilik, Fazlullah Esterabâdi tarafından kurulan bir Şia Mezhebidir. Hurûfilik temelde Arap harflerine ek olarak Farsça'daki 4 harfle toplamda 32 harfe muhtelif sayısal değerlerin verilmesi ve bunların yorumlanması biçimindedir.

²⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. Arslanoğlu, s.133

²⁵ M. Fuad Köprülü, "Âzerî", *IA*, II, s.133.

²⁶ Doğan Kaplan, "Şîiliğin İran Topraklarında Egemenliği," s.189.

Cüneyd'in ve oğlu Haydar'ın Sünni Şirvanşahlardan çok çektiklerini dolayısıyla Şîliklerinin "Ali sevgisinden değil, Muaviye buğzundan" kaynaklandığını söyler. Ona göre Şah İsmail'in Şîliği ise, Gilan'da yedi sene Gilan yöneticisi Kiya Mirza Ali yanındaki ikametinden gelmektedir. Gilan, Şî olduğu gibi Gilan yöneticileri Kiyalar da Şî-Zeydi'dirler.²⁷

Şah İsmail'in 1501'de Tebriz'i alarak Safevi Devleti'ni kurmasından sonra, daha şahlık tacı giymeden önce yaptığı ilk icraat, On İki İmam Şîliğini (İsnâ-aşeriyye/İmâmiyye/Caferiyye) devletin resmi mezhebi olarak ilan etmesi ve herkesin bu yeni mezhebe tabi olmasını zorunlu kılmasıdır.²⁸ Şah İsmail'in İran'da Şîliği yerleştirmek için yapmış olduğu uygulamalardan bazıları şunlardır:

1. Ülkesindeki hatiplere, hutbeleri On İki İmam adına okumalarını emretmiştir.

2. Mevcut ezana, "eşhedu enne Aliyyen veliyyullah" ve "hayye ala hayri'l-amel" ilavesini koydurarak Büveyhiler dönemindeki (945-1055) geleneği beşyüz yıl sonra tekrar canlandırmıştır.²⁹

3. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a çarşıda pazarda lanet okunmasını zorunlu kılmıştır.³⁰ Hatta ilk üç halifeye bu sövgüyü duyan herkesin "çok olsun, az olmasın!" (biş bâd, kem me-bâd) diye cevap vermesini emretmiş, buna karşı çıkanların boynunun vurulacağını duyurmuştur.³¹

4. Tebriz'de bastırıldığı sikkelerin üzerinde, "Lâ ilâhe illallah, Muhammed Rasulullah ve Ali Veliyullah" ifadelerini yazdırmıştır.³²

Bazı kaynaklara göre İslam tarihinde ilk defa büyük bir devlet zorla bir dinî anlayışı halka dayatma yoluna gitmiştir. İsmail'in böyle bir uygulamayı başlatmasının ardında muhtemelen yeni kurulan Safevi devletini, güçlü Sünni komşusu Osmanlı'dan, onu farklılaştıracak dinî bir anlayışla (ideoloji) destekleme arzusu yatmaktadır.³³

Şah İsmail'in Şîliği sadece devletin değil, Tebriz'deki tüm halkın uyması gereken bir mezhep yapma düşüncesi, Tebrizli Şîi bilgilerin bile tepkisini çekmiştir. Bu bilgiler kendisine Tebriz'de iki-üç yüz bin insan olduğunu ve bunların üçte ikisinin Sünni olduğunu; Şîliğin ise uzun zamandır ortalıkta görünmediği (kürsülerden öğretilmediği) için bu insanların Şîileştirmeye karşı çıkacaklarını söylemişlerdir.³⁴

²⁷ Ahmed Kesrevi, *Şeyh Safî ve Tebâreş*, s.58-60

²⁸ Münecimbaşı, *Sahâifu'l-Ahbâr*, s.182.

²⁹ Doğan Kaplan, *Şîliğin İran Topraklarında Egemenliği*, s.192.

³⁰ Hasan Rumlu, *Ahsenu't-Tevârih*, I, s.61.

³¹ Edward Granville Browne, *A Literary History of Persia*, *Modern Times*, s.54.

³² Muhammed Kerim Yusuf Cemali, *Teşkil-i Devlet-i Safevi ve Ta'mim-i Mezheb-i Teşeyyu*, s.163.

³³ Richard Tapper, "İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler," s.82-83.

³⁴ Doğan Kaplan, *Şîliğin İran Topraklarında Egemenliği*, s.193

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

Yine Menuçehr Parsadust, Şah İsmail zamanında İran'ın çoğunluğunun Sünni olduğunu, Şiîlerin ise sayılarının az olup takiyye yaparak mezheplerini gizlediklerini söylemektedir.³⁵

Şah İsmail'in özellikle Tebriz ve civarında birçok Sünni din adamını talebeleriyle birlikte öldürttüğü ve Sünni din kitaplarını nerede bulduysa yaktığı ifade edilir.³⁶ Uygulanan şiddet ve terör hareketi o dereceye varmıştı ki Kızılbaş askerler ellerinde yalın kılıç, çarşı pazar ve sokaklarda dolaşiyor, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanet ediyorlar, buna karşı gelen kim olursa olsun başını gövdesinden ayırıyorlardı.³⁷ Hatta Şah İsmail'in veziri Necm-i Sâni lakaplı Emir Ahmed-i İsfehânî bu hususta daha ileri gitmiş, seyyidleri dahi öldürmekten çekinmeyerek, "biz Sünnî Seyyidi, Seyyid olarak kabul etmiyoruz" demiştir.³⁸

John E. Woods, Şah İsmail'in Şiîliğinin boyutunu anlatırken, onun Şurur (907/1501) ve Elma Kulak (908/1503) savaşlarında Akkoyunlular'ı katliama tabi tuttuğunu, hatta doğmamış çocuklarının bile Allah'a, halifeleri Ali b. Ebi Talip sülalesine ve Şeyh Safiyüddin sülalesine karşı işledikleri suçların bile karşılığını vermek zorunda kaldıklarını söyler. Şah İsmail, Sultan Yakup ve akrabalarını mezardan çıkartıp yaktırması, ayrıca tüm hamile Bayındır prenseslerini de öldürmüştür.³⁹

Şah İsmail, karar kıldığı bu yeni mezhebi yaymak ve kalıcı hale getirmek için birçok tedbirlere başvurmuştur. Özellikle Basra ve civarından Orta İran'da bulunan Kum şehrinden, yine Suriye'nin Cebeli Amil (Lübnan'ın güney kesimi)'den İmamiyye Mezhebini öğretecek insanlar getirtmiştir.

Şah İsmail'in İran'da Şiîliği resmi mezhep ilan etmesiyle ilgili olarak baş gösteren bir başka sorun da, o dönemde Şiîliği yaymak için gereken insan kaynağı ve gerekli literatür konusunda yaşanmıştır.⁴⁰ Hasan Rumlu, Şah İsmail'in On İki İmam Şiîliğini devletin resmi mezhebi olarak ilan etmek istediğinde, Caferiliği doğru dürüst bilen kişilerin az olduğunu ve bu mezhebe ait bir eser bulunamadığını söyler. Yapılan aramalar sonucu Caferiliğe ait sadece Cemaleddin Mutahhar Hilli'ye (ö.726/1325) ait *Kavâidu'l-İslam* adlı eserin birinci cildinin bulunabildiğini söyler.⁴¹

Bu inancın sonucudur ki hem şiddet, hem de din adamlarının propagandasıyla oluşturulan farklılaştırma tedbirleri neticesinde büyük bir çoğunluğu Sünnî olan İran halkının önemli bir kısmı (ki burada özellikle Safevi Devletini kuran Kızılbaş Türk

³⁵ Menuçehr Parsadust, *Şah İsmail-i Evvel*, s.692.

³⁶ Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, s.127.

³⁷ Hasan Rumlu, *Ahsenu't-Tevârih*, I, s.61.

³⁸ İsmail Aka, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiîlik", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiîlik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s.92.

³⁹ Doğan Kaplan, "Şiîliğin İran Topraklarında Egemenliği", s.198.

⁴⁰ Doğan Kaplan, *a.g.m.*, s.194.

⁴¹ Hasan Rumlu, *Ahsenu't-Tevârih*, I, s.61.

Oymakları'nın zaman içinde tamamen Şia'laşmış olduklarını ifade etmemiz gerekir) ya katledilmiş, ya göç etmek zorunda bırakılmış yada çaresizlikten İmamiyye Mezhebine girmişlerdir. Halbuki baktığımızda bu günkü Anadolu coğrafyasında Kızılbaş topluluğunun bütün değerlerini aynen koruduğu, ancak İran coğrafyasındaki Kızılbaş topluluklarının çok azının bu günlere gelebildiği ve diğerlerinin tamamen Şia'laştıkları gerçeğini, özellikle de Şia'laşmadaki en büyük unsurun, Safevi Hanedanlarının Türkmen oymaklarını, kurumsallaşma sürecinde ikinci plana iterek, onları İmamiyye mezhebine zorladıkları bilinen bir gerçektir.

Bu meseleyi başka bir açıdan ifade edersek, özellikle Şah Abbas I'in Çalışmaları neticesinde Safevi Devletini kuran çoğu Türkmen kabileleri ile Fars halkının çoğunluğunun İmamiyye mezhebini kabul süreçleri tamamlanmıştı. Ancak bu durum Anadolu Kızılbaşları için geçerli değildir. Özellikle Çaldıran mağlubiyetinden sonra Anadolu'daki Türkmenler ile İran'daki Safevi Devletinin dini merkezleri arasındaki bağlantı oldukça zayıfladı. Bunun bir sonucu olarak Anadolu ve Kuzey Irak'ta, ayrıca İran coğrafyasının belli bölgelerinde (çok az da olsa) kapalı bir hayat yaşayan bazı toplulukların Kızılbaş inançları üzere kaldıkları bilinmektedir.⁴² Dolayısıyla Çaldıran Savaşı'nın sonucunda Anadolu ile İran coğrafyası arasındaki irtibatın kesilmesi ile bu günkü Anadolu'daki Alevi toplulukları açısından çok önemli bir "var olma" gerçeği vardır. Eğer Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in Anadolu'daki propaganda siyasetine izin verip, Çaldıran savaşı farz-ı muhal olmamış olsaydı, bizler bu gün Alevi diye bir topluluktan bahsedemeyebilirdik. Çünkü Çaldıran zaferinin ardından Anadolu'da kendi kabuğuna çekilen Kızılbaşlar bu günlere kadar mevcut varlığının devam ettirebilmiştir. Aksi durumda ise şu anda İran coğrafyasında Safeviler'in Türkmen Oymaklarını, İmamiyye Şia'sına, cebren zorladıkları ve netice de neredeyse hepsinin aslî inançları olan Kızılbaşlığı terk edip Şii- İmamiyye mezhebinin içinde eriyip gittikleri söylenebilir.

Şah İsmail'in faaliyetleri hem Osmanlı Devleti, hem de tarihçileri tarafından çok sıkı bir şekilde yakinen takip edilmiştir. Hoca Saadeddîn Efendi, konuyla ilgili olarak "Hayvanları andıran bu denli aşağılık insanların boyunlarını bağlılık halkasına alup, İran diyarını viran ve Peygamberin sünnetini ol iman sahiplerinin durağı olan onarılmış ülkeden iz bırakmamacasına silip süpürdü. Din âlimlerini tepeleyip batıl töreleriyle ol toprakları kirletip pisletti."⁴³ der.

Şah İsmail, topraklarında mezhep birliğini İran'a dışarıdan getirtmiş olduğu Şiî ulema sayesinde sağlayarak,⁴⁴ Osmanlı ülkesine yönelik propaganda faaliyetlerine hız vermiş, bu yolda devletin mali durumunu düzelterek ordusunun sayı ve teçhizat bakımından güçlendirmek ve kendisinden önceki Safevî şeyhleri gibi, Hz. Ali sevgisini kullanarak çevresine insan toplamak ve tüm Azerbaycan ve Anadolu topraklarını elde etmek

⁴² Konu hakkında detaylı bilgi için M. Ekinci, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, s.150 vd.

⁴³ Hoca Saadedtin, *Tâcü't-Tevarih*, IV, s.171-172.

⁴⁴ Aşıkpaşazâde, *Tevarih-i Âli Osman*, s.264-269

ŞAH İSMAIL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

istemıştır.⁴⁵ Bunda daha önce Anadolu ve Azerbaycan'ın her yerine gönderdiği dâileri'nin yapmış olduğu propagandaların önemli etkisi olmuştur.

Daha önce Şah İsmail'in Özbek Hanı Muhammed Şeybaniye Sırf Sünnî diye yaptıklarını anlatmıştık. Bununla da yetinmeyen Şâh İsmail, Safevi kaynaklarında belirtildiği üzere, harp sonunda on beş binden fazla Müslümanı sırf Sünnî oldukları için öldürerek başlarından piramit yaptırmıştır.⁴⁶ Bu zaferden sonra hızla Türkistan'a yürüyen Şah İsmail, Türkistan'ın belli başlı merkezleri olan Buhara, Semerkand ve Hive'yi işgal etmiş ve Sünnî Müslümanlara son derece kötü davranmıştır⁴⁷

Şah İsmail ordusu ile Akkoyunlu hanedanına 1504'te son verip, Kazarun şehrini aldıktan sonra orada bulunan Sünnî ulemanın tamamını katletmesi⁴⁸; ardından Kum ve İsfahan şehirlerini alıp, İsfahan'da bulunduğu sırada kendisine gönderilen Osmanlı elçilerinin huzurunda Sünnî bir âlimi ve bir grup halkı haksız yere öldürterek Sünnî dünyasının lideri olan Osmanlı Devleti'ne karşı dostane bir tutum içinde bulunmadığının bir göstergesidir.⁴⁹

Kemâlpâşâzâde, Şâh İsmail ve iktidarının Sünnîlere karşı uyguladıkları baskı ve şiddeti, özetle şu şekilde anlatır: "...Evvel emirde kendine tabi olmayanlara pek çok işkenceler ettirdi. Çünkü o serkeş ve isyankar, fetvâ ve takvâ ehline kıpkızıl düşmandı. Zulmet ve cehlin kaynağı olan kalbinde, ilmin aydınlığına karşı bir düşmanlığın olduğu apaçıktı. Nihayet, nerede Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'da sabit-kadem olan âlim ve kâmil kimse varsa, Sünnet ve Cemaat'ın sarsılmaz yolundan "dön" diye zorlardı. Bunlardan bazıları -zaruretler mahzurlu olan şeyleri mübah kılar-gerekçesi ile sahabenin ileri gelenlerine buğz ettiklerini açıklarlardı. Ama çoğunluğu bildikleri doğru yoldan dönmeyip öldürücü işkenceye ve azaba sabrederlerdi. Mevlanâ Sadedîn Taftazânî evladından ve o zamanlarda halkın örnek aldığı Herat Şeyhülislâmını altmış adet talebesi ile katlettirdi. Şeyh Şehâbeddin evladını da tevâbii ile aynı âkibete uğrattı. İslâm'ın kubbeleri mesabesinde olan meşhur şehirleri şerâtin aydın nurundan boşaltıp, bid'at ve zulüm karanlığı ve zındıka ve dalâlet zulmeti ile doldurdu. Şühedâ makberi ve iyiler mezarlığı olan, mescitleri ve medreseleri yaktı, yıktı ve harap ettirdi. Ebû İshak Kazerûnî, Ebû Hanîfe, Abdulkâdir Geylanî, Şeyh Muhammed Sabûnî-yi Hemedânî ve *Kitâbu'l-Envâr* sahibi Mevlânâ Yusuf-ı Erdebilî'nin ve bunların emsali pek çok kemal sahibi şahısların mübarek türbelerini ve mezarlarını yıktırdı, yaktırdı ve yerle bir ettirdi. Hulasa, bu "fena

⁴⁵ Kemalpâşâzâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, (Haz. Şerafettin Severcan) Ankara 1996, s.205-206.

⁴⁶ Tarih-i Alemârâ-yi Safevî, nşr, Yedullah Şükrü, Tahran 1350, s. 346; Handmîr, Târîhu Habîbü's-Siyer Fi Ahbârî Efrâd-i Beşer, tsh. Muhammed Zubeyr Siyâkî, Caphâne-yi Haydarî, C. IV, Tahran 1963, s. 526-529.

⁴⁷ Mazlum Uyar, *İmâmîyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârilik*, s.135-147.

⁴⁸ Şehabeddin Tekindağ, "Selim-Nâmeler", İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi, Ekim 1970, S.10, İstanbul 1970, s.209.

⁴⁹ Teber, a.g.e, s.98.

âkibetli'nin" müslümanlara yaptığı kötülüğü, Bahtu'n-Nasr, Kudüs halkına ve Firavun da İsrailoğullarına yapmamışlardır"⁵⁰

Yoğun bir şekilde dînî propaganda faaliyetleri sonucu Tekke çevresine doğru hicret eden Orta, Güney ve Doğu Anadolu'daki aşiret mensuplarından kabiliyetli olanların özel olarak yetiştirilip "halife" olarak tekrar geldikleri memleketlerine gönderildikleri ve özellikle bu halifelerin propagandalarının göçebe ve kayıtsız nüfus üzerinde etkili olduğu bir gerçektir. Tekke ile bu bağlantının sonucudur ki Anadolu'dan İran'a büyük oranda insan göçü olmuştur. O kadar ki bu göçlerin yoğun olarak yaşandığı yerlerde nüfus oranı oldukça azalmış ve o yörelerde iktisadi sıkıntılar baş göstermiştir. Hatta Safevi Devleti Anadolu'daki müridlerinin gönderdiği adak, nezir ve zekâtlar sayesinde iktisadi olarak ciddi anlamda güçlenmiştir. Ayrıca XVI. Yüzyıl boyunca süren bu propagandalar daha sonraki asırlarda da etkilini göstermiş ve Celali isyanları diye bilinen başkaldırı hareketlerine de bu propagandaların ortam hazırladığı bilinmektedir.

Safevi propagandaları, tesirlerini mezhebi ayrılıkların meydana gelmesinde göstererek, kitabi olmayan Türkmen halkın yaşadığı dini uygulamayı farklılaştırdığı gibi, sosyal yaşamı da derinden etkilemiştir.⁵¹ Özellikle Şah İsmail'in Anadolu'daki dini faaliyetleri, en baştan bu yana hem inanç değerleri boyutunda hem de siyasi ve politik bir iletişim ile Anadolu'da ki Türkmenlerin dini-siyasi bağlarını farklı siyasi ve dini argümanlar kullanarak zayıf düşürmüşlerdir. Çünkü bu faaliyetler sebebiyle Anadolu'daki Kızılbaş toplulukları biraz önce ifade edildiği gibi bu ayrışımın dolayısı yüz yıllar boyu hem Osmanlı Devleti ile iyi geçinememişler, hem de Osmanlı Devletindeki neredeyse bütün isyanların sebebi olmuşlardır. Dolayısı ile Osmanlı'nın da bunlara, bu özelliklerinden dolayı bakışları hep farklı olagelmıştır.

Bununla beraber Safevi Devletini oluşturan önemli unsur İran halklarıydı ve bu halklar, Kızılbaş ihtilalinin Tebriz'de bir devlet kurup, onu yerleştirmeye çalıştığı mücadele döneminde, aynen Osmanlı Devleti, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Timuroğulları'nın egemenliğindeki halkların Sünni olarak yaşadığı geleneklerinden birisine mensuptular. Bunun bir yansıması olarak Anadolu'nun doğu sınırlarında çoğalmaya başlayan bir Kızılbaş-Türkmen egemenliğine boyun eğmeleri kuşkusuz kendileri için bir sorun olduğu gözükmektedir. Erdebil Tekkesi Şeyhleri, Cüneyt'ten itibaren kendilerini peygamber soyuna bağlamak suretiyle Anadolu'daki Türkmen unsuru da yanına alarak asıl hâkimiyetini Anadolu'da kurmak istemiştir. Bunun için de önündeki tüm şartları lehine çevireceği her türlü yola başvurmuş, Anadolu'daki Türkmenler üzerindeki siyasi ve mezhebi girişimler, onun maksadına yönelik faaliyetlerin başında gelmiştir. Şah İsmail'in ataları zamanından beri Safevi tarikatının bütün halifeleri (daileri) Anadolu'da

⁵⁰ Kemâlpâşâzâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, S.K., Veliyüddin Ef. Koll. Nr. 2447, vr. 121b-122a.

⁵¹ Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, s.132,133

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

Türkmenler arasında bulunuyordu ki, bu da büyük bir Safevi İmparatorluğu kurmak arzusunun gerçekleştirilmede en önemli faktördü.⁵²

Şah İsmail'in telkinatları, kendilerine birçok taraftar kazandırdığı gibi eskiden Anadolu'da var olup Sünnilikten biraz uzak duran diğer gruplara bilhassa Bektaşilere tesir etmiştir. Şiiliğe ait olan bir takım düşünceler onlar tarafından da benimsenmiştir. Ama bütün bunlara rağmen göçebe ve köylü Türkmenler ve hatta bir kısım şehirlinin hararetle bağlı bulunduğu Bektaşiliğin açık bir Şiilik inancına taraftar olduğu ve bu inancı yaydığı hiçbir zaman ileri sürülemez. Hatta Hacı Bektaş ananesine çok bağlı olan Yeniçeriler, Şah İsmail'i pir tanıyan Alevi şairlerden farklı olarak, İran seferine dini bir savaş nazarıyla bakıyor, Yavuz Selim ve Kanuni'nin "Kızılbaşlara" karşı seferlerini tebtil ediyorlardı.

Şah İsmail, Tebriz'i kontrolü altına alır almaz, çoğunluğu Sünnî olan bölge halkını Şiileştirmiş, başkentteki tüm devlet adamlarını mezhep değiştirmeye, onları "haydarî tâc'ını giymeye zorlamıştır.⁵³ Halkın çoğu Sünnî olan bir ülkeye Şiiliği yerleştirmek, direnmeye uğramadan veya uyum göstermeyenlere baskı ve zulüm yapmadan kazanılamazdı. Bunun için itaatsizlik, ölümle cezalandırıldı. Halkın mezhep değiştirmesi için bu gibi baskı unsurlarının yeterince etkili olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte bölgede yer alan pek çok Sünnî kökenli ulema ise zulme maruz kalmış ve öldürülmüş, ancak bir kısmı da Sünniliğin hâkim olduğu bölgelere kaçmak zorunda kalmıştır.⁵⁴

Şah İsmail, topraklarında mezhep birliğini İran'a dışarıdan getirtmiş olduğu Şiî ulema sayesinde ve çoğu zaman zorla ve katlederek, İmamiyye Şia'sını yaymış ve bu günkü İran'ın geniş tabanlı olarak temelini oluşturmuştur. Şah İsmail bütün bu sürecin ardından çok kısa bir süre içerisinde oluşturduğu Safevî şahlığı neticesinde kendisinin ilahi bir güce sahip olduğunu düşündüğünü daha önce işlemiştik. Bu halin neticesidir ki kendisini Osmanlı Sultanıyla boy ölçüşecek bir kudrette görmüş ve korkarak ta olsa savaşa girmiştir.

Çaldıran savaşı tarihin en önemli ve sonraki yüzyıllara da yön vermiş savaşlardan biri olmuştur. R.Savory'nin ifadesi ile, hem Osmanlı'nın nasıl bir tehditle karşı karşıya kalmış olduğunu, hem Çaldıran'ın nasıl bir dönüm noktası teşkil ettiğini ortaya koymaktadır:

*"Çaldıran'da Türkler yenik düşseydi, Şah İsmail'in iktidarı Timur'unkinden daha büyük sonuçlar doğuracak, sırf bu zaferinin ünüyle İsmail, doğu dünyasının mutlak efendisi olacaktı."*⁵⁵

Yani savaşı Yavuz değil de Şah İsmail kazansaydı, İran tarihine yön veren Şiilik, Anadolu tarihine de yön verebilecekti. Çaldıran, Anadolu'nun geleceğine İran Şiiliğinin

⁵² İ.H.Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.227.

⁵³ Münecimbaşı, *Sahayifü'l-Ahbar*, III, s.183.

⁵⁴ R. M. Savory, "Safevî İran'ı", Çev. M. Maksudoğlu, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, s.403-404.

⁵⁵ Savory, *İran Under The Safavids*, s, 45

yön vermesini önlemiştir.⁵⁶ Dolayısı ile daha önce de ifade ettiğimiz gibi bugünkü Kızılbaş toplulukları var olmalarını Çaldıran savaşına borçlu olduklarını unutmamalıdır.

Safeviler özellikle de Şah İsmail, Anadolu'da propaganda yaparken kendilerinin Hz. Ali'nin soyundan, yani seyyid olduklarını özellikle vurguluyorlardı. Bu durum, kendileri de Hz. Ali'nin soyundan olan Anadolu'daki diğer insanları da ister istemez etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin Sünni anlayışı, Safeviler'in ise Şiiliği savunup siyasi mücadelenin bir sonucu olarak savaşa tutuşmaları Anadolu'daki Erdebil müridlerinin İran'daki ocak ile irtibatlarını kesmişti. Çaldıran Savaşı'ndan ve Osmanlıların Anadolu'daki Safevi taraftarlarını takibe başlamasından sonra buradaki Alevilik bir bakıma kabuğuna çekildi ve içe dönük bir toplum şeklini aldılar. Bu iki durum Erdebil müridlerinin dini bakımdan daha da zayıflamalarına yol açtı. Zamanla Anadolu Alevileri arasında eskiden de var olan Alevilikle ve İslamiyet'le alakası olmayan fikirlerin üzerine yeni fikirler ortaya çıktı. Bâtınlığın de tesiriyle daha da aşırı bazı inançlar yeşerdi ve toplumun bir kısmı tarafından benimsendi. Bu aşırı inançlardan dolayı da bazı Sünni inanca sahip kitleler onları tekfir ettiler. Netice de iki taraf arasında derin ve katı mesafeler meydana geldi ve bu mesafeler gittikçe daralması gerekirken, tarihsel süreç içerisindeki izlenilen yöntem arayışları bu mesafeleri daha da derinleştirmiştir.

Özellikle İran coğrafyasında, Safevilerden önce yüksek seviyede bulunan Sünnilik, gerek katliamlar sebebiyle, gerekse Şia'laştırma yoluyla tamamen bitmiş ve bu günkü İran'ın temelleri atılmıştır. Bütün bunlar Şah İsmail'in mezhebi ve dini inançlarını, ihtirasları ve hırsı uğruna kullanmaktan çekinmediği anlamına gelir. Ancak meselenin birde İslam ümmeti açısından değerlendirilmesi vardır. Bu bağlamda öncelikle Şah İsmail'in en büyük rakibi Osmanlı Devleti'nin duruşunun bilinmesi gerekir. Osmanlı Devleti bu sürecin neredeyse tamamında hep savunan ve pasif olan taraf olmuştur. Yine diğer taraftan incelendiğinde Şah İsmail'in siyasi hedefleri için dini değerlerini rahatça kullanması ve buna bağlı olarak binlerce insanın yerinden yurdundan edilmesi ve daha da acısı ölmesi, kendisinin bir Müslüman olduğunu ifade eden birisi için elbette hoş bir durum değildir. Sonuç olarak Şah İsmail'in Anadolu ve İran coğrafyasına etkileri çok ciddi olmuştur. Birkaç maddeyle bunlar;

Şah İsmail bu günkü İran'ın ilk mezhebi temellerini atmış ve bulunduğu coğrafyayı tamamen Şia'laştırmıştır. Bunu yaparken de var olma sebebi olan kızılbaş Türk Oymaklarını bir yerden sonra tamamen gözden çıkarmış ve onları tamamen Şii/İmamiyye'sine girmeye mecbur bırakmıştır. Şah İsmail'in şahlık sevdası Osmanlı Devletini çok etkilemiş, Osmanlı Devleti yıllarca doğu meselesiyle uğraşmış özellikle o zaman sınırı olan Diyarbakir gibi illerdeki Sünnî Kürt aşiretlerinden binlerce insanı katletmesi sebebiyle olaya müdahale etmek zorunda kalmış, akabinde de bu gereksiz uğraşlar sebebiyle yıllarca zaman kaybetmiştir. Ayrıca Şah İsmail'in mirası Çaldıran'dan sonra da devam etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Osmanlı ne zaman

⁵⁶ Taha Akyol, *Osmanlı ve İran'da Mezhep ve Devlet*, s.61

ŞAH İSMAİL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

Avrupa'ya sefere çıksa İran/Safevî hükümdarları hemen Batı ile Osmanlı aleyhine ittifak yapmaktan çekinmemişlerdir. İşin daha garip tarafı ise, Şah İsmail ve Safevi Devleti Türk olduğunu iddia etmesine rağmen onların attığı temellerle İran kültürünün önü açılmış, bitmiş Pers kültürü tekrar neşvü- nema bulmuş, Müslüman/ Türk/ Sünni Kültürü ise neredeyse o coğrafyada tamamen sönmüş, bitmiştir.

Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem Cuma günü şehid edilmesi, İslam dünyasında sosyal barışın bozulmasında önemli bir faktör olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Kербela dan sonra siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan Şia'nın "Ehl-i beyt'in mağdur edildiği inancı" daha sonraları Hz. Ali'ye hürmet ve sevginin aşırı derecelere yükseltilmesinde etkili oldu. Bu olay tarihi süreç içerisinde toplumlarda Emevilere karşı kin ve nefretin artmasına ve isyanların çıkmasına sebep oldu. Özellikle bu olaylar zinciri devlete başkaldırma hadiselerinin ilham kaynağı olageldi. Şiilerin bir kısmı haksız kabul ettikleri uygulamalara karşı isyan etmeyi meşru bir zemine oturtabilmek için, Hz. Hüseyin'in mücadelesini acıtasyon ekseninde tarihte hep kullandılar.⁵⁷ Bütün bunlara rağmen bu gün Türkiye'de Alevi diye isimlendirdiğimiz ve Şah İsmail'in Anadolu'daki muhib'leri olan Kızılbaşlar kendilerinin Şia olduklarını söylememektedirler.⁵⁸ Bunun nedeni Çaldırandan sonraki tarihi seyir içinde yaşanan kırılmalar ve farklılaşmalardır.

SONUÇ

Şah İsmail'in sufî bir tekkeyi ihtiraslarına alet etmesi sonucu yapılan Çaldıran savaşında, Osmanlı ve Safevî ordularında aynı dil konuşuluyordu. Bunların çoğu aynı ülkenin aynı vatanın aynı yöre ve beldelerin insanı idiler. Osmanlı Devleti bu savaşı savunma ve var olma ruh halinde gerçekleştirmiştir. Galip gelmekle birlikte Şah İsmail'in şahlık sevdası uğruna binlerce insanın öldüğünü unutmamak gerekir. Devamında yine Şah İsmail'in Safevî Devletini kurması Osmanlı (Türkiye) ile Orta Asya arasındaki her türlü ilişkinin bitmesine sebep olmuştur. Tabir caizse Safeviler ve devamında İran, Osmanlı ile Türkistan arasında demir perde olmuştur. Bu Özellikle İslam Âlemi için ciddi bir kayıp anlamına gelmektedir.

Özellikle Şah İsmail'in isyana teşvik ettiği Anadolu insanı (Kızılbaş toplulukları) o gündür bu gündür kendi öz yurtlarında var olan mevcut Sünni halkla bütünleşememiş ve neticede kendini dışlanmış hisseden bu topluluklar devlete sürekli isyan içinde olmuşlar, yer yerde kendilerini tamamen geriye çekerek kapalı bir toplum düzenine geçmişlerdir. Ancak burada bu Kızılbaş toplulukların çaresizliği unutulmamalıdır. Çünkü Şah İsmail, yanında olan Kızılbaş toplulukları, ilk maddede anlattığımız gibi zaten Şah İsmail ve devamındaki Şah'lar tarafından zorunlu olarak Şialaştırılmıştır. Yani bu gün Kızılbaşlık

⁵⁷ Hasan Gümüšoğlu, "Ehl-i Sünnet, Şia ve Vehhabilik Arasındaki İnanç Farklılıklarının Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi", *Hikmet Yurdu*, C,4 sy.8 İstanbul 2011, s.150

⁵⁸ Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine," *İslâmiyat*, Ankara 2003, C.VI, S.3, s.122

Anadolu coğrafyasında devam ediyorsa bu devam Osmanlının Çaldıran savaşından sonra Safevîler'le Kızılbaş Topluluklarının irtibatını kesmesine dayanmaktadır. Bundandır ki kendi kabuğuna çekilen bu topluluğa herhangi bir isyana karışmadıkları sürece Osmanlı Devleti karışmamış ve ibadetlerini ve ritüellerini rahatça yaşamışlardır. Ancak yine de unutulmamalıdır ki bu topluluklar önce Osmanlı'ya başkaldırmış, sonra Şah İsmail'i bir kurtarıcı olarak görüp ona sığınmışlar ve sonra da Şah İsmail tarafından yalnız bırakılmışlar ve nihayetinde yine Osmanlı Devletinde yaşamaya devam etmişlerdir.

Bütün bu olayların neticesinde o günün şartlarında ortaya çıkan Şah İsmail, aslında İslam'da ki hakem olayından sonra en büyük ikinci i'tizal hareketinin sebebi olmuştur diyebiliriz. Çünkü o günden sonra Şia bir devlet değilken süreç içerisinde bir devlet olmuş ve ümmetin artık kanayan yaraları hiçbir zaman durmamıştır. Dolayısıyla Şah İsmail'in kurduğu Şahlık sadece ümmet içindeki tefrikayı arttırmış, Osmanlı Devleti içindeki ayrışma ve farklılaşma daha derinleşmiş ve dönülmesi imkânsız olan fitne kapılarının açılmasına sebep olmuştur.

Geçmişte olup bitenleri görmezlikten gelmek mümkün değildir; çünkü günümüzdeki pek çok sorunun kökleri geçmişte yatmaktadır. Geçmişin olumsuz etkilerinden kurtulabilmenin tek yolu, sağlıklı bir tarih bilinci ile geçmişi doğru anlamaktan geçmektedir. Kangren haline gelmiş meseleleri çözmek isterken artık farklılıklarımız noktasından meseleye yaklaşmak yerine, ortak noktalarımızı hesap ederek akli- selim ile hareket etmek, muhtemelen birçok problemi kendiliğinden çözecektir. Aksi takdirde günümüzdeki İslam toplumlarını parçalamak için kullanılan Mezhep silahı⁵⁹ yine kullanılmaya devam edecek ve sonuçta yine Müslüman kanı akacaktır. Oysaki bu kadim coğrafya yüzyıllarca Peygamber Efendimizden (s.a.v) bu yana İslam'ın verdiği hoşgörü esasıyla huzurlu bir şekilde bütün toplulukların beraberce ve kardeşçe yaşadığı hayat tarzına hiç yabancı değildir.

⁵⁹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, İstanbul 2013, s.7.

ŞAH İSMAIL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

KAYNAKLAR

- ABBASLI, Mirza, *Safeviler'in Kökenine Dair*, Belleten, XL, No: 158, Nisan 1976
- AKYOL, Taha, *Osmanlı ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul 2013
- AKA, İsmail, "X. Yüzyıldan XX. Yüzyıla Kadar Şiilik", *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, İstanbul 1993, s. 69-103
- ALEMÂRÂ-Yi Safevi, nşr, Yedullah Şükrü, Tahran 1350.
- ARSLANOĞLU, İbrahim, *Şah İsmail Hatayî ve Anadolu Hatayîleri*, Der Yayınları, İstanbul 1992
- ÂŞIK PÂŞÂ-ZÂDE, Ahmed Âşıkî (ö.886/1481), *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âlî Bey Yay. Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332.
- _____, *Âşık Pâşaoğlu Tarihi*, Atsız yay. İstanbul: 1992.
- BOA, *Mühimme Defteri*, 42, Sıra No:883
- BROWNE, Edward G., *A Lliterary History of Persia*, C.IV, Cambridge 1953.
- CEMALÎ, Muhammed Kerim Yusuf, *Teşkil-i Devlet-i Safevi ve Ta'mim-i Mezheb-i Teşeyyu' Düvazdeh İmâmi be-Unvân-ı Tenha Mezheb-i Resmî*, Isfahan:İntişârât-ı Emir Kebir, 1372.
- EKİNCİ, Mustafa, *Şah İsmail ve İnanç Dünyası*, İstanbul 2010
- FERİDUN, Ahmed Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, C:I-II, İstanbul 1275.
- GÜMÜŞOĞLU, Hasan, "Ehl-i Sünnet, Şia ve Vehhabilik Arasındaki İnanç Farklılıklarının Sosyal Barış Açısından Değerlendirilmesi", *Hikmet Yurdu*, C,4 sy.8 İstanbul 2011, s.147-172
- GÜNDÜZ, Tufan, *Şah İsmail*, DİA, XXXVIII, İstanbul
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der yay. İstanbul 2011.
- HAMMER, J. Von, *Osmanlı Tarihi*, Ter. Mehmet Ata, İstanbul 1991.
- HANDMÎR, *Târîhu Habibü's-Siyer Fi Ahbâri Efrâd-i Beşer*, tsh. Muhammed Zubeyr Siyâkî, Caphâne-yi Haydarî, C. I-IV, Tahran 1963.
- HOCA SAADEDDİN EFENDİ (ö.1008/1599), *Tâcü't-Tevârih*, C. I-II, İstanbul 1862.
- _____, *Tâcü't-Tevârih*, C. I-V, Ankara 1979.
- KAPLAN, Doğan, *Şiiliğin İran Topraklarında Egemenliği: Safeviler Öncesi Arka Plan ve Safevi Dönemi Şiileştirme Politikaları*, Marife, yıl 3, sayı 8, Konya 2008
- KEMAL PAŞA-ZADE Şemseddin Ahmed b. Süleyman (873-940/1468-1534), *Tevârih-i Âl-i Osman*, VIII. Defter, (nşr. Ahmet Uğur), Ankara 1997.

- _____, *Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter*, (Haz. Şerafettin Severcan) Ankara 1996.
- _____, *Tevârih-i Âl-i Osman, IX. Defter*, Millet Ktp. No:29.
- _____, *Tevârih-i Âl-i Osman, IX. Defter*, S. Ktp., Veliyüddîn Efendi Koll. Nr. 2447;
- _____, *Resâ'ilu İbn-i Kemal*, İstanbul, 1316,
- KESREVİ, Ahmed (ö.1946), *Şeyh Safi ve Tebâreş*, Tahran 1976.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, "Âzerî", *İslam Ansiklopedisi*, II, İstanbul: MEB, 1979
- KUTLU, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş*, İstanbul 2013
- MELİKOF, Irene, *Uyur idik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, Çev. Turan Alptekin, İstanbul 2011
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah (ö.1134/1722), *Sahâifu'l-Ahbâr fi Vekâyi'i'l-A'sâr*, C.I-III, Matbaa-i Amire, 1285/1868.
- _____, *Sahâifu'l-Ahbâr Tercümesi*, trc: İsmail Erünsal, yayın yılı yok.
- MÜNŞÎ, İskender b. Türkmen, *Târih-i Âlem Ârâ-yi Abbâsî*, tsh. Muhammed İsmâil Rıdvânî, C.I-III, Tahran 1377.
- ONAT, Hasan, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât*, Ankara 2003, C.VI, S.3, s.111-126.,
- PARSADUST, Menuçehr, *Şah İsmail-i Evvel*, Tahran 1375,
- REFİK, Ahmed, *Onaltıncı Asırda Râfizîlik*, İstanbul 1932,
- RUMLU, Hasan, *Ahsenü't-Tevârih, Şah İsmail Tarihi*, Çev. Cevat Cevan, Ankara 2004.
- _____, *Ahsenü't-Tevârih, Şah İsmail Tarihi*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2006
- SARIKAYA, Saffet, *Şah Hatayinin Şiirlerinde Bazı Dini- Tasavvufi İnanç Motifleri ve Anadolu Alevi Kültüründe Şah Hatayi'nin İzleri*, Yavuz Selim-Şah İsmail Sempozyumu, 5-6 Nisan 2013
- SAVORY, R. M , "Safevî İran'ı", Çev. M. Maksudoğlu, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul 1988,
- SARAY, Mehmet, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, Ankara 1990.
- SAVAŞ, Saim, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2013
- SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999.
- ŞERÂTİ, Ali, *Ali Şiası- Safevi Şiası*, trc: Feyzullah Artinli, İstanbul 1990

ŞAH İSMAIL'İN MEZHEBİ EĞİLİMLERİNİN ANADOLU VE İRAN COĞRAFYASINA ETKİLERİ

TAPPER, Richard, *İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler-Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*, Çev. F. Dilek Özdemir, 2004.

TEBER, Ömer Faruk, *XVI. Yüzyılda Kızılbaşlık Farklılaşması*, Doktora Tezi, Ankara 2005

TEKİNDAG, Şehabettin, "*Selim-Nâmeler*", İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi, Ekim 1970, İstanbul 1970

UYAR, Mazlum, *İmâmiyye Şiası'nda Düşünce Ekolleri: Ahbârîlik*, İstanbul 2000

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, C.II*, Ankara 1949.

_____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

**ERMENAS (IRLAMAZ) VILLAGE'S SOCIO-ECONOMIC SITUATION ACCORDING TO
TEMETTUAT REGISTERS (1844-1845)**

Zafer Atar* İlker M. Çağlar**

Özet

Bu çalışmada, 1844-1845 yılında Aydın Vilayeti Saruhan Sancağı Turgutlu Kazası'na bağlı bir köy olan Ermenas'ın (Irlamaz), 2762 numaralı temettuat defterinde yer alan kayıtlardan hareketle, 19. yüzyıl ortalarında sosyal ve ekonomik yapısının ortaya konulması amaçlanmıştır. Defterden yola çıkılarak, köy ahalisinin bu yıllarda geçimini tarım ve hayvancılıktan sağladığını söylemek mümkündür. Tarımsal ürünler olarak pamuk, üzüm, buğday, darı, zeytin ön plana çıkarken, büyükbaş olarak inek ve manda yetiştirildiği görülmektedir. İncelenen dönemde, Irlamaz Köyü'nde küçükbaş hayvancılık yapıldığı hususunda bir bilgi elde edilememiştir. Köydeki meslekler de, tarım ve hayvancılığa paralellik arz etmekte olup, erbâb-ı ziraat, rençber ve ırgad en çok görülen mesleklerdir. Köylülerin "vergiyi mahsusa"nın yanında ödedikleri vergilerin başında da öşür gelmektedir. Bu çalışmada köylülerin verdikleri bu vergiler de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Turgutlu, Irlamaz, Ermenas, Temettuat, Sosyal ve Ekonomik Hayat.

Abstract

This study aims at setting forth the social and economical structure of Ermenas (Irlamaz) Village of Turgutlu Town in Saruhan Sanjak of Aydın Province during mid 19th century making use of the Temettuat Defter dated 1844-1845 and numbered 2762. It is possible to infer from the registries that the villagers earned their livings from farming and animal husbandry in these years. While cotton, grapes, wheat, maize, olive were heading agricultural crops, cow and buffalo raising was common. We have found no information on raising sheep and goats in Irlamaz Village during the investigated period. Occupations in the village show parallelism to farming and animal husbandry and agricultural labour; farmhand and workman were the most common jobs. Tithe was in the lead addition to the *Private Taxes* that the villagers paid. In this study, these taxes will be presented as well.

Key Words: Manisa, Turgutlu, Irlamaz, Ermenas, Temettuat, Social and Economical Life.

* (Yrd.Doç.Dr.) Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, atarzafer@hotmail.com

** (Dr.) Milli Eğitim Bakanlığı, magnisa45@hotmail.com

Giriş

Çalışma konumuzun da temel dayanağını teşkil eden temettü' vergisinin Tanzimat'tan önce ilk ortaya çıkışı, ihtisap resmi şeklindedir. Temettü' Arapça kâr etmek anlamına gelmektedir. II. Mahmud zamanında söz konusu vergi "şehriye-i dekâkîn", "yevmiye-i dekâkîn" adlarıyla anılan vergilerle bütün yiyecek, içecek, giyecek ve saireden muhtelif adlarla ve farklı tarifeler ile alınan vergilerden ibaretti (Pakalın, 2004: 453). Tanzimat ile beraber, birçok alanda olduğu gibi malî yapıda da bazı düzenlemeler yapılmış ve ayrı isimler altında toplanan vergilerin tek bir kaleme indirgenerek tahsis edilmesi amaçlanmıştır (Kütükoğlu, 1995: 395). Temettuat defterleri bilhassa 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı taşrasının malî ve iktisadî durumunu sergilemesi bakımından önemli kaynaklardır. Bu defterlerde tahriri yapılan yerin, toplam arazi miktarını, ekili-dikili ve nadasa bırakılan toprakların kapsadığı alanı, yetiştirilen ziraî ürünlerin çeşitliliğini, miktarını ve bu ürünlerden elde edilen gelir ile dönüm başına düşen verimliliği görebilmekteyiz (Öztürk, 2000: 537-538).

Çalışmamıza esas olan defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Temettuat Defterleri tasnifinde yer alan 2762 numaralı defterdir. Defter 14 varak olup, sonradan sayfa numaraları verilmiştir. En son numaralandırılan sayfa 29'dur. Defterin İzzeddin Köyü'ne ait hane bilgilerini içeren 11. sayfasından sonra, "Karye-i Ermenas tabi-i der liva-i Saruhan kaza-i Kasaba-i Turgutlu" başlığıyla Irlamaz'a dair kayıtlar başlamaktadır. Defterin kapak sayfasında ise "İzzeddin ve Ermenas Karyeleri Der-kaza-i Turgutlu" ibaresi yer almaktadır. İlk altı varak İzzeddin Köyü'ne ayrılmış, diğerleri ise bizim çalışma konumuzu teşkil eden, yine Turgutlu Kazası'na bağlı bir köy durumunda ve o zamanki ismi Ermenas olan, Irlamaz Köyü'ne aittir. Her bir sayfada 8-10 arasında haneye ait bilgiler yer almaktadır. Defterde kayıtlar "hane" ve "numara" verilerek tutulmuştur. Aynı hanede birden fazla vergi mükellefi içeren sadece bir kayıt vardır. Bu nedenle son hane 71 ve numara ise 72'dir (BOA., ML.VRD.TMT.d. 2762).

Irlamaz Köyü'nün tarihi ile ilgili elimizdeki ilk bilgi 1530 yılına aittir. Bu dönemde köyün ismi kayıtlarda Ormenos şeklinde geçmekte olup, Yeni Nahiyesi'ne bağlı bir köy durumundadır (Çağlar, 2014: 12). 1575 yılında köyde, 17 çiftlik ile sonradan padişah emriyle satılarak, bağlık hale getirilip, öşür ve rüsumat vermek şartıyla ahalinin kullanımına sunulan bir hassa çiftliği vardır. Ayrıca bu dönemde köyde, buğday, arpa, burçak, nohut, çavdar, susam, bürülce, soğan, patlıcan, pamuk, armut, kestane ve üzüm mahsulü elde edilmekle beraber, koyun yetiştiriciliği de büyük öneme sahiptir. Köyün kışlak ve yaylak olmak üzere iki farklı mahallesi ve iki de değirmeni mevcuttur. 1703 yılında köyde bir derbent mevkiî bulunması, buradan Bâd-ı hevâ vergilerinden, "resmi ulak" vergisinin tahsil edilmesi, köyün bir geçit mahallinde yer aldığını düşündürmektedir. Köy halkı, 1531'de 10.072 akça, 1575 ise 10.200 akça gelire sahiptir. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise köyün ticarî hayatı giderek artmıştır (Emecen, 1989: 210-

211). Köyün ismini ele aldığımızda ise, zaman içerisinde köyün isminin değişerek, Ermenas şeklinde telaffuz edilmeye başlandığını görmekteyiz (BOA., ML.VRD.TMT.d. 2762). Kesin bir bilgiye ulaşmasak da, muhtemelen Cumhuriyet'ten sonra ise Ermenas ismi de terk edilerek, köy Irlamaz adını almıştır. Günümüzde Irlamaz Köyü, Turgutlu'nun 4 km güneyinde, adını aldığı Irlamaz Çayı'nın hemen kıyısında bulunmaktadır. Eski adı Ormenos olan bu çayın isminde, zamanla meydana gelen telaffuz değişikliklerinin köyün adını da etkilediğini görmekteyiz.

Bugün Irlamaz Köyü'nde sadece duvarlarının bir kısmı ayakta kalmış bir kilise kalıntısı mevcuttur. 19. yüzyılda köyde gayrimüslim nüfusa ait bir bilgiye ulaşılamadığından, bu kilisenin çok geç tarihli olmadığı düşünülmektedir. Yine köyün hemen batı ucunda metrük halde bir namazgâha rastlanılmaktadır. Namazgâhın yapılış tarihi hakkında bir malumata erişilemese de, taş yapısı ve kemerli mimari tarzından oldukça eski bir dönemde inşa edildiği izlenimi edinilmektedir. Köyde belli aralıklarla tadelâttan geçirildiği anlaşılan bir cami de bulunmaktadır. Caminin minaresinde yer alan kitabede, minarenin H.1320/M.1903 yılında, Pınar-zade Hacı Ahmed Ağa'nın zevcesi Aişe Molla tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Caminin haziresinde Pınaroğulları'na ait, vefat tarihleri H.1307/M.1890 ile H.1325/1908 yılları arasını kapsayan, taşları okunur durumda beş de mezar vardır. Cami minaresinin tesis tarihinden daha önceki seneleri içeren mezarlardan, caminin inşasının çok daha önceye dayandığını söyleyebiliriz. Ayrıca köyün hemen bitişiğinde, kuzey istikametindeki bir tepe üzerinde Kandiren Dede Türbesi ve bir mezarlık yer almaktadır. Türbe hem Alevî-Bektaşîler hem de Sünnîler için bir ziyaret ve niyaz mekânıdır. Burada her sene muharrem ayı vesilesiyle aşure günü yapılır. Bu etkinliğe köyde ve civarda yaşayan tüm Alevî ve Sünnîler davet edilir, bu durum ortak yaşayışın ve hoşgörünün güzel bir örneğini sergilemektedir.¹

A- Irlamaz Köyü'nün Sosyal Durumu

1- Nüfus

Irlamaz Köyü'nün tespit edilebilen en eski nüfusu 1531 yılına dayanmaktadır. Feridun Emecen'in verdiği bilgilere göre, 1531 yılında Irlamaz Köyü'ndeki hane sayısı 66'dır. 4 hane de Karaca Yörüğü yaşamakta olup, toplam 70 haneden meydana gelmektedir. Her hanede 5 kişinin yaşadığı varsayılarak yapılan hesaplama ile köyün bu tarihteki nüfusu 350 olarak tespit edilmiştir (Barkan 1953: 11)² 1575 yılında ise köyde 102 hane ve 136 mücerred ile birlikte nüfusu 650 civarına ulaşmıştır (Emecen, 1989: 210). 1842 yılına ait nüfus sayımında köyde 63 hane ve 133 erkek bulunmaktadır (BOA, Nfs.d. 2894: 1-7). Tüm toplumlarda kadın ve erkek miktarının genel itibariyle eşit dağılım gösterdiği düşünüldüğünde, 1842 yılı için yaklaşık olarak köyde 266 kişi yaşadığını söyleyebiliriz.

¹ Ağırlıklı olarak arşiv ve saha araştırmasıyla, konuyla ilgili yayınları da içeren bu çalışmamızda, köy kültürüne ait yerel bilgiler muhtelif zamanlarda Irlamaz halkıyla yapılan mülâkatlardan elde edilmiştir. Bu konuda köy muhtarı Ali Akman bize çok yardımcı olmuştur.

² Ömer Lütfi Barkan klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin nüfusunu tespit edebilmek için, tahrir defterlerindeki hane sayılarının beş ile çarpılması uygulamasını ileri sürmüştür. Bkz. Aynı yer.

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

Yine bu yıla ilişkin hane sayısı ve tahminî nüfustan hareketle, hane başına (erkek nüfus x 2 / hane sayısı) ortalama 4 kişi düşmektedir. 1844 tarihli Ermenas (Irlamaz) Temettuat Defteri'nde 71 hane kayıtlıdır. Bu noktada hane sayısını 5 ile çarpıp yerine, 1842 yılı nüfus verilerinde elde ettiğimiz hane başına düşen kişi sayısı olan 4 ile çarpmanın daha sağlıklı bir veri sunacağını düşünmekteyiz. Bu durumda 1844 yılında tahminen Irlamaz Köyü'nde 284 kişi yaşamaktadır. 1891 yılına gelindiğinde ise Irlamaz, Kasaba (Turgutlu) Kazası'nın nüfus bakımından en kalabalık köyü durumundadır. Bu tarihte köy 115 haneden müteşekkil olup, nüfusu 564 kişidir (Aydın Vilayet Salnamesi, 1308: 479).³

19. yüzyıl dâhilinde Irlamaz'da gayrimüslim nüfusa dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Irlamaz ahali ile yapılan görüşmelerden çıkan intiba ile bugün sadece duvarlarının bir kısmı ayakta kalmış bir kilisenin köydeki varlığı, 1920'lerin başına kadar Irlamaz'da az sayıda da olsa, Rum'un yaşadığını göstermektedir. Rumların Anadolu'ya ve bilhassa batı bölgelerine gelmesi, 1770 Mora İsyanı neticesinde gerçekleşmiştir. Mora Yarımadası'ndaki isyanın bastırılmasıyla, buradan firar eden Rumlar, başta Ege Bölgesi olmak üzere Anadolu'ya yerleşmişlerdir (Nakracas, 2005: 58). Muhtemelen Irlamaz'a da, bu süreç zarfını takiben 1850'lerden sonra bir Rum iskânı meydana gelmiştir.

Tablo-1: Yıllar İçerisinde Irlamaz Köyü'nün Nüfusu

Yıllar	Hane sayısı	Tahmini Nüfus
1531	70	350
1575	102	510
1842	63	266
1844	71	284
1891	115	564

2- Lakaplar ve Sülale Adları

Kişileri diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerinden biri, sahip olduğu adıdır. Temettuat defterlerinde kişilerin adları, bazen sülale isimleri ile birlikte, bazen babalarının adlarıyla, bazen de bunların yerine kişinin sıfatı veya lakabıyla beraber belirtilmiştir.⁴ Bu bilgiler, köyün sosyal, dini ve etnik yapısını ortaya çıkarmak için önemlidir.

³ Bu tarihte Turgutlu'nun Ermenas'tan (Irlamaz) başka, 11 köyü daha bulunmaktadır. Bkz. Aynı yer.

⁴ Irlamaz Köyü'nde yaşayan, 71 hane reisinden 59 hane reisinin ismi sülale ismiyle, 4'ü babasının ismi ile birlikte, 8'inin adı ise sadece kendi isimleri ile verilmiştir.

a) Şahsi Lakaplar

1844 Yılı Irlamaz Köyü'ne ait temettuat defterlerinde kimi hane reislerinin isimlerinin önünde bir takım lakaplar verilmiştir. Bu lakaplar; kişilerin yakın zamanda geldikleri memleketleriyle, dış görünüşleriyle ya da meslekleri ile alakalı olabiliyordu. Kişinin geldiği yerle ilgili, "Parsalı", "Sakızlı", "Kızılcalı"; fizikî yapısına dair, "Kara", "Köse", "Topal", "Zenci", meslekî durumunu belirten ise "Çulha", "Hallac" ve "Kiremitçi gibi lakapları defterde görebilmekteyiz. Ayrıca bu tasnifleminin dışında, "Hacı" lakaplı bir hane reisi de kayıtlarda geçmektedir. Bu lakaplardan "Zenci" defterde 2 defa, onun haricindekiler ise bir kez yer almaktadır.

Tablo-2: Irlamaz Köyü'ndeki Şahsi Lakaplar

Lakap	Kullanılma Sayısı
Parsalı	1
Çulha	1
Hacı	1
Hallac	1
Kara	1
Kızılcalı	1
Kiremitçi	1
Köse	1
Sakızlı	1
Topal	1
Zenci	2

b) Sülale Adları

Defterdeki hane reislerinin kayıt formatları hep aynı şekilde değildir. Kimi hane reisleri sülale isimleri ile birlikte yazılmıştır. Sülalesi verilen hane reisi sayısı 59 olup, toplam haneye oranı % 83,10'dur. Bazı hane reisleri ise sülaleleri belirtilmeden, babalarının ismi verilerek, Arapça'da "oğlu" anlamına gelen "bin" kelimesi ile kaydedilmiştir. Bu şekilde ifade edilen hane reisi sayısı 4 olup, toplam haneye oranı % 5,63'tür. Herhangi bir sülale adı ve babasının ismi eklenmeden sadece lakap olarak kaydedilen hane sayısı ise 8'dir. Bunların genele oranı da % 11,27'dir.

Tablo-3: Hane Reislerinin Temettuat Defterlerindeki Kayıt Şekilleri ve Oranları

Hane Reislerinin Kayıt Şekli	Hane Sayısı	Oranı
Sülale İsmi ile Birlikte Verilen	59	83,1
Babasının İsmi ile Birlikte Verilen	4	5,63
Sadece İsim Olarak Yer Alan	8	11,27
Toplam	71	

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

Sülale ismi verilerek kaydedilen hane reislerinin sayısı 59'dur. Bazı sülaleler birden fazla haneye ait olup, defterde toplam 40 farklı sülale yer almaktadır. Aynı sülale ismine sahip üçten fazla hane reisi bulunmamaktadır.

Tablo-4: Irlamaz Köyü Temettuat Defteri'ne Göre Sülale Adları

Sıra No	Sülale İsmi	Kullanılma Sayısı	Sıra No	Sülale İsmi	Kullanılma Sayısı
1	Abdülcü Oğlu	1	21	Hızır Oğlu	1
2	Akkız Oğlu	1	22	İzzeddinli Oğlu	1
3	Arı Oğlu	2	23	Kabacalı Oğlu	1
4	Ayan Oğlu	1	24	Kara Ahmet Oğlu	3
5	Ayvaz Oğlu	2	25	Keleş Oğlu	1
6	Benyar Oğlu	1	26	Kırbaş Oğlu	2
7	Çelik Oğlu	2	27	Koca Halil Oğlu	1
8	Çulha Murad	1	28	Koca Osman Oğlu	1
9	Dalveli Oğlu	1	29	Kuru Oğlu	2
10	Davud Oğlu	1	30	Mahmud Oğlu	1
11	Demirci Oğlu	1	31	Menemenli Oğlu	1
12	Gedüslü Murad Oğlu	1	32	Muhtar Oğlu	1
13	Güme Oğlu	1	33	Murad Oğlu	1
14	Hacı Ahmed Oğlu	1	34	Müslim Oğlu	1
15	Hacı Ali Oğlu	1	35	Sancaktar Oğlu	1
16	Hacı İlyas Oğlu	1	36	Sandal Oğlu	3
17	Hacı Mahmud Oğlu	3	37	Sarı Mahmud Oğlu	1
18	Hallac Oğlu	3	38	Sarı Mehmed Oğlu	1
19	Hamza Oğlu	3	39	Tekeli Oğlu	2
20	Hasan Arab Oğlu	1	40	Topaç Oğlu	1

Buradaki sülale adlarının verilmiş biçimleri değerlendirmeye tabi tutulduğu zaman, bazılarının "Gedüslü Oğlu", "Menemenli Oğlu", "Tekeli Oğlu" ve "İzzeddinli Oğlu" örneklerindeki gibi, yer adlarından esinlenerek zuhur ettiği düşünülebilir. Bu kişilerin, önceki yıllarda bu yerlerden gelip Irlamaz Köyü'ne yerleştiği veya bir müddet buralarda kalmış oldukları anlaşılabilir. Kimi sülale isimlerinin ise, bir meslekten kaynaklandığı görülmektedir. Bunlar, "Çulha", "Demirci", "Hallac" gibi meslekî ifadelerdir. Kişilerin dış görünüşü veya fizikî durumları da yine sülale adları için dayanak teşkil etmiştir. "Çelik Oğlu", "Kırbaş Oğlu", "Kuru Oğlu" ve "Topaç Oğlu" bu kapsamda değerlendirilebilir.

Irlamaz Temettuat Defteri'nde, "Davud Oğlu", "Mahmud Oğlu" gibi kişi ismi esaslı sülale adlarının çokça yer aldığı görülmektedir. Ayrıca "Hacı Ahmed Oğlu", "Sarı

Mahmud Oğlu” ve “Koca Osman Oğlu” şeklinde hane reislerinin sadece bir sıfatla belirtilerek, yazıldığı da olmuştur. Sülale isimlerinin bazıları ise, kişilerin geçmiş yıllarda yaptıkları görevleri yansıtmaktadır. “Muhtar Oğlu” ve “Sancaktar Oğlu” bu tip sülale isimlerine örnek verilebilir. Bunların yanında, “Abdülcü Oğlu”, “Akkız Oğlu”, “Ayan Oğlu”, “Benyar Oğlu”, “Güme Oğlu” ve “Sandal Oğlu” gibi belirli bir tasnife tâbi tutamadığımız sülale isimleri de kayıtlarda mevcuttur.

Irlamaz Köyü’nde Kandiren Dede Türbesi etrafında, Irlamaz Camii haziresinde ve köy mezarlığında bulunan, bize öncelikle sülale isimleri konusunda kaynaklık edebileceğini düşündüğümüz bazı mezar taşlarında geçen şahıs ve sülale adlarıyla, ölüm tarihlerini bir tablo üzerinde göstermeyi uygun bulduk. Sözü geçen yerlerde Osmanlı dönemine ilişkin taşı okunabilen toplam 114 kabir mevcuttur. Bu taşlar içerisinde tarihi tespit edilebilen en eski mezar H.1200/M.1786 tarihlidir. Hem Kandiren Dede Türbesi civarındaki mezarlıkta, hem de köy mezarlığında Kocaoğlu, Davazlıoğlu ve Menemenlioğlu gibi aynı sülalelere mensup kişilere ait kabirler bulunmaktadır (Tepekaya, 2008: 190).

Tablo-5: Irlamaz Köyü Mezar Taşlarındaki Bazı Şahıs Adları ve Ölüm Tarihleri⁵

Sıra No	İsimler	Ölüm tarihleri (H/ M)
1	Dolma Halil’in Oğlu Ahmed	1211 – 1797
2	Mirteza Kızı Hatice	1214 – 1800
3	Hacı Çakır Oğlu Sadık	1215 – 1801
4	Tavazlı Oğlu Halil	1215 – 1801
5	Uzun Hamza Oğlu Ali	1216 – 1802
6	Bacak Hacı Mehmed	1219 – 1805
7	Arı Oğlu Hasan	1221 – 1807
8	Dalıncı Oğlu Muhammed	1222 – 1808
9	Sarı Mehmed	1225 – 1811
10	Davazlı Oğlu Mehmed Bayraktar	1226 – 1812
11	Pınar Oğlu Halil	1230 – 1816
12	Davud Oğlu Ahmed Kızı Cennet	1232 – 1818
13	Yaman Oğlu Bekir	1240 – 1826
14	Girdamlı Oğlu Hüseyin	1243 – 1829
15	Kadiri Oğlu Mehmed	1246 – 1832
16	Kangal Oğlu Hasan Kızı Ümmühan	1248 – 1834
17	Karcı Oğlu Süleyman	1252 – 1838
18	Ayvaz Oğlu Mustafa	1255 – 1841
19	Koca Osman Oğlu Kerimesi Fatıma	1266 – 1852
20	Murad Oğlu İbrahim Zevcesi Cennet	1270 – 1856
21	Menemenli Mustafa	1271 – 1857

⁵ Bu bilgiler Muzaffer Tepekaya’nın Osmanlı Dönemi Turgutlu Kitabeleri isimli eserinden elde edilmiştir. Bkz. Tepekaya, a.g.e., ss.191-298.

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

22	Müslim Oğlu Hüseyin Zevcesi	1278 – 1864
23	Sandal Oğlu İbrahim Zevcesi Fatıma	1278 – 1864
24	Çalık Oğlu Zevcesi Ümmühan	1280 – 1866
25	Hamza Oğlu Ali	1281 – 1867
26	Kara Oğlu Hacı Mustafa	1285 – 1871

3. Mesleki Yapılanma

Irlamaz Köyü'nün iktisadî yapısını belirleyen temel unsur tarım faaliyetleridir. Erbab-ı ziraatı, rençberliği ve ırgatlığı bu kapsama alabiliriz. Irlamaz Temettuat Defteri'nde mezru arazi toplamına göre, mesleği erbab-ı ziraat olarak kayıtlı hane reislerine kişi başına 37 dönüm, rençber şeklinde geçenlere 14 dönüm ve ırgat ifadesiyle yazılanlara ise 4 dönüm tarım arazisi düşmektedir. Bu haliyle defterde, büyük toprak malikleri ve yüksek gelir sahiplerinin meslekleri erbab-ı ziraat olarak belirtilmiştir. Rençber, tarım sektöründe ya da yapı işlerinde çalışan işçi (Sami, 2004: 671), ırgad ise yine tarım sektörü başta olmak üzere diğer işlerde de çalışan işçi anlamına gelmektedir (Sami, 2004: 90). Fakat Irlamaz dâhil olmak üzere Turgutlu ve yakın çevresinde “Rençber” kelimesi, “Leşber” şeklinde söylenmekle beraber, anlam olarak da, kendi tarım arazisi üzerinde ziraat yapan küçük ve orta ölçekli çiftçileri nitelemektedir. Yine Turgutlu havalisinde, “Irgad” tarla ve bahçe işlerinde belli bir ücret mukabilinde çalışan kişileri ifade etmekle birlikte, ırgadlık daha çok yıl boyunca aynı tarım arazisinde görev alıp toprağın bakımını üstlenen ve o mülk sahibine tâbi olan kişilerin ifâ ettiği bir vazifedir.⁶

Tablo-6: 1844 Yılında Irlamaz Köyü'ndeki Meslekler ve Oranları

Meslek İsmi	Sayısı	Oranı (%)
Alil-Hastalıklı	1	1,5
Ameleci	12	16,5
Asakir-i Nizamiyede	1	1,5
Çulha esnafından	1	1,5
Erbab-ı ziraat	20	28
Fukara Zümresi	1	1,5
Irgat	2	3
İmam	1	1,5

⁶ Mevcut bilgiler, 12.12.2014 tarihinde çalışma sahamız dâhilinde, dedelerinden bu yana çiftçilikle uğraşmış bir aileye mensup olan Hasan Üstündağ ile yaptığımız görüşmede, rençber ve ırgad arasındaki farka dair edindiğimiz malumat üzerinedir.

Kahveci taifesinden	1	1,5
Muhtar-Erbabı Ziraat	1	1,5
Rençberan	25	35
Boş	5	7
Toplam	71	100

Irlamaz'da bu dönem içerisinde icra edilen işkollarının yüzdeler dağılımı ve sayısı şu şekildedir: En fazla görülen meslek % 35'lik bir pay içeren rençberlik olup, toplam 25 hane reisini ifade etmektedir. Rençberliği % 31'lik oran ve 21 hane reisi ile erbab-ı ziraat takip etmektedir. Defterde % 3'lük nispete sahip ırgat şeklinde kayıtlı 2 kişi bulunmaktadır. Ayrıca mesleği ameleci olarak geçen % 16,5'lük değere tekabül eden 12 hane reisini de, toprağa dayalı işçilik faaliyetinde bulunabileceklerini düşünerek tarım sektörüne dâhil edebiliriz. Kayıtlarda amelecilik kazanç getiren bir iş olarak addedilmiş ve "amelecilikten temettuatı" ifadesiyle kişinin geliri yazılmıştır.⁷ Tüm bu meslek gruplarını değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz zaman, Irlamaz Köyü'nde 1844 yılında hane reislerinin yaklaşık % 85'inin ziraatla meşgul olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan başka köyde, 1 imam, 1 kahveci ve 1 çulha esnafı da bulunmaktadır.

Irlamaz Temettuat Defteri'nde herhangi bir meslekî zümreye dâhil edemeyeceğimiz şekilde kayıtlı hane reisleri de mevcuttur. Bunlardan 1 hane reisi "alil" yani hastalıklı, 1 hane reisi asakir-i nizamiyede ve yine 1 hane reisi fukara zümresinden olarak kaydedilmiştir. 6 hane reisinin ise meslekleri belirtilmemiştir. Bu şekilde ifade edilenlerin tümü de kadındır.

B- Irlamaz Köyü'nün Ekonomik Yapısı

1- Hayvancılık

Osmanlı Devleti'nin iktisadî yapısının temelini üretim ve emeğe dayalı küçük ölçekli sınaî faaliyetleri oluşturmaktaydı. Geleneksel tarım toplumu özelliği sergileyen Osmanlı Devleti'nde her bölge ve hatta her şehir ayrı bir ekonomik birim niteliğinde kendi kendine yetmeye çalışıyordu (Mardin, 1995: 213). Bizim çalışma konumuza kaynaklık eden Irlamaz gibi kırsal kesim kapsamında kabul edebileceğimiz yerleşimlerde tarım ve hayvancılık temelli bir ekonomik hayat teşekkül etmiştir. Temettuat defterleri işte bu yapının ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi için fevkalâde değerlidir.

1844 yılında Irlamaz Köyü'nde hem sütünden, hem de nakliye ve yük taşımacılığı gibi gücünden istifade edilen büyükbaş hayvanlar bulunduğu görülmektedir. Bu hayvan gruplarından sadece sütünden yararlananlardan, gelir getirdiğinden hareketle temettuat kaydedilmiştir. Diğerleri için böyle bir durum söz konusu değildir.

⁷ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.28 hane no:66.

Tablo-7: Irlamaz Köyü'ndeki Hayvan Grupları ve Bunların Oranları

Hayvan Grubu	Sayısı	Oranı (%)
Büyükbaş Hayvan	97	41,27
Yük ve Binek Hayvanı	138	58,73
Toplam	235	100
<i>Arı Kovanı</i>	40	

Irlamaz Köyü'ndeki 1844 yılı hayvancılık faaliyetlerine baktığımız zaman, büyükbaş hayvancılık, yük ve binek hayvancılığı ile arıcılığın yapıldığını görmekteyiz. Irlamaz Köyü etrafı küçük tepeciklerle çevrili bir vadi üzerine kurulmuştur. Köyün doğusuna gidildikçe ise yükselti artmakta ve 3 km kadar sonra arazi yayla yapısını almaktadır. Bu haliyle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine de müsait olan köyde hali hazırda bünyesinde 20'nin üzerinde keçi ve koyun barındıran üç tane sürü bulunmaktadır. Irlamaz ahalisi ile yapılan görüşmeler neticesinde köyde geçmişten bu yana azalmakla beraber, bilhassa küçükbaş hayvancılığın halkın geçim kaynakları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bugün köyde mevcut olan eski evlerin hemen hepsinin avlusunda bir damın da olması bu durumu desteklemektedir. Fakat 1844 yılını içeren Irlamaz Temettuat Defteri'nde, köy ahalisine ait hiçbir hanede, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dair bir kayıt bulunmaması dikkat çekmektedir. Aynı durum Turgutlu'nun o dönemde diğer bir köyü olan İzzeddin için de geçerlidir.⁸ Hatta yine bu tarihte tahminen 9.000 civarında nüfus barındıran Turgutlu'da da temettuat defterlerine göre kayıtlı 1977 haneden, sadece 4 hane tarafından toplam 250 sağman koyun yetiştirilmekte olup, keçi besleyen hane görülmemektedir (Çağlar, 2014: 163).

Büyükbaş hayvan sınıfına dâhil ettiğimiz sağman manda, sağman inek ve bunların danaları ile düvelerinin toplamı 99 olup, tüm hayvan grupları içerisindeki oranı % 41'dir. Ortalama hane başına bir veya iki tane büyükbaş hayvan düşmektedir. Yük ve binek hayvanı olarak değerlendirdiğimiz hayvan grubu ise öküz, katır, beygir, kısrak, tay ve merkeptir. Bunların sayısı 138 ve toplam hayvan miktarı içerisindeki paylarıysa % 59'dur. Bu dönemde köyde arıcılık faaliyetinde bulunan tek bir hane reisi vardır. Bu kişi 40 kovana sahip olup, arıcılıktan kazancı 320 kuruş olarak kaydedilmiştir.⁹

a) Büyükbaş Hayvancılık

Büyükbaş hayvan grubuna dâhil ettiğimiz hayvan sayısının toplamı 99'dur. Bunların 24'ü sağman manda, 20'si manda düğesi, 20'si sağman inek, 33'ü inek düğesi ve 2 tanesi de tosunla danadır. En az bir sağman mandaya sahip olan hane adedi 20'dir. Hane başına

⁸ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, ss.1-11.

⁹ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.21 hane no:22.

düşen sağman manda sayısı 1,2 ve toplam büyükbaş hayvan sayısına göre oranı ise % 24'tür. Manda düğesinin sayısıysa 20'dir. En az bir manda düğesine sahip olan hane sayısı ise 14'tür. Bunların hane başına düşen ortalaması 1,4 olup, aynı zamanda bu hane başına düşen en yüksek hayvan miktarıdır. Manda düğelerinin toplam büyükbaş hayvan sayısı içerisindeki payı ise % 20'dir. Sağman manda ile manda düğesini beraber değerlendirdiğimiz zaman manda sayısının toplam hayvan sayısına göre oranının % 45'in üzerinde olduğu görülür. Yani köydeki hayvanların yarısına yakını manda grubuna girmektedir. Mandanın sulak alanlara özgü bir hayvan olması ve köyün çay kıyısı kenarında kurulu bulunması, bu durumu izah etmek için yeterlidir.

Tablo-8: Irlamaz Köyü Temettuat Defterine Göre Büyükbaş Hayvancılık

Hayvan Cinsi	Hayvan Sayısı	Sahip Olan Hane Sayısı	Hane Başına Ortalama	Toplam Büyükbaş Hayvanlara Oranı (%)
Sağman Manda	24	20	1,2	24
Manda Düğesi	20	14	1,4	20
Sağman İnek	20	19	1,04	20
İnek Düğesi	33	25	1,3	34
Tosun/dana	2	2	1	3
TOPLAM	99	-	-	100

Sağman inek sayısı ise 20'dir. En az bir sağman ineğe sahip hane sayısı 19 olup, hane başına düşen ortalama sağman inek sayısı takriben 1'dir. Sağman ineklerin toplam büyükbaş hayvanlara oranı ise % 20'dir. İnek düğesinin sayısıysa 33'tür. Büyükbaş hayvan sayısı bakımından en fazla adedi içermektedir. En az bir inek düğesine sahip hane sayısı ise 25'dir. Hane başına düşen ortalama inek düğesi sayısı, 1,3 olup, toplam büyükbaş hayvan grubu dâhilindeki payıysa % 20'dir. Bu durumda Irlamaz Köyü'nde yaklaşık olarak her üç büyükbaş hayvandan birisi inek düğesidir. Tosun ve dana bu grupta yer alan en az sayıdaki hayvandır. Köyde 2 hanede toplam 2 tosun ve dana bulunmaktadır. Bunların büyükbaş hayvan grupları içindeki nispeti ise % 2'dir.

Tablo-9: Irlamaz Köyü Temettuat Defterine Göre Büyükbaş Hayvan Sahiplik Oranı

Hayvan Cinsi	Sahip Olan Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısına Oranı (%)
Sağman Manda	20	27,7
Manda Düğesi	14	19,4
Sağman İnek	19	26,3
İnek Düğesi	25	37,7
Tosun/dana	2	2,7

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

Yukarıdaki tabloda Irlamaz Köyü hane reislerinin büyükbaş hayvana sahip olma durumları ele alınmıştır. Toplam 72 hanenin 19'u sağman inek ve inek düvesi vardır. Buna göre Irlamaz Köyü'nde yaşayan hanelerin % 26,3'ünün en az bir sağman ineği ve düvesi mevcuttur. Sağman manda sayısıysa 20 olup, bunun oranı ise %27,7'dir. 14 hane de manda düvesi bulunup, bunların toplam hane sayısı içerisindeki payı ise % 19,4'tür. Tosun ve Danaya sahip olan hane sayısı 2'dir. Bunların oranı ise % 2,7'dir.

b) Yük ve Binek Hayvanları

Yük ve binek hayvanları grubuna öküz, katır, beygir, kısrak, tay ve merkeb dâhil edilmiştir. Henüz sanayinin gelişmediği, makineleşmenin başlamadığı dönemlerde, tarımsal faaliyetler için hayvan gücü vazgeçilmez unsurların başında gelmektedir. Söz konusu toplumlarda, koşum ve taşımacılık amacıyla kullanılan bu hayvanlar, birikmiş bir servet niteliği de taşımaktadır (Güran, 1987: 258). Bunlar içerisinde özellikle öküz, temel geçim kaynaklarının başında ziraat gelen toplumlarda, büyük önem arz etmektedir. Çünkü ekimden önce arazinin sürülmesi, mahsulün taşınması gibi ziraî hayatın bütün safhalarında öküz önemli bir yer tutmaktadır. Zirai üretimin temel aracı sayılan öküzün, hane başına bir çift olması halinde, tarımsal üretim amacıyla kullanılması mümkündür. Nitekim Osmanlı Devleti'nde ziraî rejimin ana ünitesi olarak kabul edilen "çift-hanesi" terimi ile "1 çift öküz ile işleyebileceği toprağa sahip olan hane" ifade edilmektedir. Bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükteki toprağa da "çiftlik" denilmektedir (İnalçık, 1996: 6).

Tablo-10: Irlamaz Köyü Temettuat Defterine Göre Yük ve Binek Hayvanları

Hayvan Cinsi	Hayvan Sayısı	Sahip Olan Hane Sayısı	Hane aşına Ortalama	Toplam Yük ve Binek Hayvanlarına Oranı (%)
Öküz	63	21	3	45,7
Katır	1	1	1	0,8
Beygir	28	24	1,2	20,3
Kısrak	4	4	1	2,8
Tay	4	4	1	2,8
Merkeb	38	35	1,1	27,6
TOPLAM	138			100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, koşum hayvanı olarak öküzün çokluğu dikkat çekmektedir. 1844 yılında Irlamaz Köyü'ndeki kayıtlı öküz sayısı 63'tür. En az bir öküze sahip hane sayısı ise 21'dir. Bu duruma göre, hane başına düşen ortalama öküz sayısı 3'tür. Bu değerlendirme en az bir öküzü olan hanelere göre yapılmıştır. Irlamaz Köyü'nün tamamı değerlendirmeye tabi tutulduğu zaman, hane başına düşen öküz sayısının birin altında olduğu görülmektedir. Genel anlamda bakıldığında, ekonomisi tarıma dayalı

olduğu düşünölen Irlamaz Köyü için, bu sayının yeterli bir değeri taşımadığını düşünmek mümkündür.

Hane bazında değeriendirildiği zaman, hanelerin 1 ile 5 arasında değışen öküzü sahip olduğu görölmektedir. 5 öküzü olan hane reisi sayısı 4'tür. Bunlardan birisi Hacı Ahmet Oğlu Mehmet'tir.¹⁰ Bu hane reisinin mesleği erbab-ı ziraat olarak kaydedilmiş ve 123 dönüm tarlaya maliktir. Bundan başka yine meslekleri erbab-ı ziraat olan ve 31 dönüm tarlaya sahip Hamza Oğlu Mehmed,¹¹ 16 dönüm tarlası olan Murad Oğlu İbrahim¹² ve 37 dönüm tarlası bulunan Benyar Oğlu Halil'dir.¹³ Hacı Ahmet Oğlu Mehmet'ten başka diğer hane reislerinin tarlası çok büyük değildir. Toplam 153 dönüm tarlası olan ve mesleği erbab-ı ziraat şeklinde kayıtlı Menemenli Oğlu Mustafa'nın ise hiç öküzü bulunmamaktadır.¹⁴

Bu grupta sayısı yüksek olan bir başka hayvan merkebtir. Merkebtük yük taşımada kullanıldığı gibi, binek olarak da faydalanılan bir hayvandır. Bunların sayısı ise 38 ve merkebe sahip hane sayısı ise 35'dir. Bunların toplam yük ve binek hayvanlarına oranı % 27,6'dır. Merkebtük sayı bakımından takip eden diğer bir yük ve binek hayvanı beygirdir. Irlamaz Köyü'ndeki beygirlerin sayısı 28 olup, toplam 24 hanenin en az bir beygiri bulunmaktadır. Beygirlerin toplam yük ve binek hayvanlarına oranı % 20,3'dür. Kısarak ve tay sayısı birbirine eşit olup, defterde dörder kısarak ve tay kayıtlıdır. Bunlara sahip olan hane sayısı da 4'tür. Yani Irlamaz Köyü'nde hiçbir hanede birden fazla kısarak ve tay yer almamaktadır. Bunların toplam yük ve binek hayvanlarına oranı % 2,8'dir. Bu grupta miktar bakımından en az olan hayvan ise katır olup, sadece bir hanede 1 katır mevcuttur.

Tablo-11: Irlamaz Köyü'nün Yük ve Binek Hayvanı Sahiplik Oranı

Hayvan Cinsi	Sahip Olan Hane Sayısı	Toplam Hane Sayısına Oranı (%)
Öküz	21	29,2
Katır	1	1,4
Beygir	24	33,3
Kısarak	4	5,5
Tay	4	5,6
Merkebtük	35	48,6

c) Arıcılık

Irlamaz Köyü ekonomisinde pek fazla bir yer tutmamakla beraber, farklı bir uğraş dalı olması sebebiyle arıcılık faaliyeti hakkında da bilgi vermeyi uygun gördük. Köyde sadece 21. hanede kayıtlı Sandal Oğlu Hasan arıcılık yapmaktadır. Defterde bu kişinin mesleği

¹⁰ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.18 hane no:4.

¹¹ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.27 hane no:61.

¹² BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.20 hane no:12.

¹³ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.24 hane no:46.

¹⁴ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.18 hane no:3.

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

erbab-ı ziraat olarak kaydedilmiş olup, 40 kovanı bulunmaktadır. Buradan elde ettiği gelir 320 kuruş, verdiği öşr-i kovan tutarı ise 30 kuruştur.¹⁵

2- Arazi Dağılımı ve Kullanımı

a) Arazi Büyüklüğüne Göre İşletmeler

Osmanlı döneminde bir çiftçinin nadasa bıraktığı ve ekim yaptığı toprakların toplam yüzölçümlerine göre tarım işletmeleri üç sınıfta değerlendirilmektedir. Yüzölçümleri 10 dönümden (Emecen, 1994: 521)¹⁶ az araziler küçük, 10-50 dönüm arasında olanlar orta, 50 dönüm ve üzerindeki yerler ise büyük işletme şeklinde tasnif edilmiştir (Güran, 1998: 81-829). Bu bilgiler ışığında Irlamaz Köyü'nün arazisi değerlendirmeye tâbi tutulduğu zaman, orta büyüklükteki işletmelerin daha çok yer aldığı görülmektedir¹⁷. Bu şekilde 10 ile 50 dönüm arası arazisi bulunan hane reisi sayısı 36'dır. Toplam 72 hane göz önünde bulundurulduğu zaman, % 50 oranında hane reisinin orta büyüklükte işletme sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Küçük işletme hane reislerinin sayısı 24'tür. Bunun geneldeki payı ise % 33,34'dır. Büyük işletme sahibi hane reislerinin sayısıysa 12'dir. Toplam haneye nispeti ise % 16,66'dır. 100 dönümün üzerinde toprağı bulunan sadece 3 hane mevcuttur. Bunlardan en çok araziye sahip olan hane reisi, mesleğı erbab-ı ziraat şeklinde geçen Menemenli Oğlu Mustafa'dır. Bu kişinin, 153 dönüm mezru arazisi ve 3 dönüm de bağı bulunmaktadır. Bu tarz büyük araziye sahip olan bir diğer hane reisi Hacı Ahmet Oğlu Mehmed ve kardeşi Süleyman'dır. Bunların 123 dönüm mezru, 14 dönüm gayr-i mezru ve 4 dönüm de bağları bulunmaktadır. Ayrıca bağlarının bir miktarını da icara vermişlerdir. 100 dönümün üzerinde toprağına sahip olan başka bir hane reisi ise Davud Oğlu Hüseyin'dir. Bu hane reisinin 81 dönüm mezru, 54 dönüm gayr-i mezru ve 3 dönüm de bağı bulunmaktadır¹⁸. Bunlara ilişkin istatistikî bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo-12: İşletme Büyüklüklerine Göre Arazi Dağılımı

Sınıflandırma Türü	Sahip Olan Hane Sayısı	Oranı (%)
Büyük	12	16,66
Orta	36	50
Küçük	24	33,34
Toplam	72	100

¹⁵ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.21 hane no:21.

¹⁶ Dönüm, Osmanlılarda kullanılan temel arazi ölçü birimidir. Genellikle geniş adımlarla yürüyen birinin adımı ile 40x40 adım karelik bir yüzölçümü birimini ifade eder. Buna "örfi dönüm" adı verilir. Ancak adım aralığı kişiden kişiye değiştiği için, her adım bir mimar arşını (yaklaşık 75, 78 cm.) esas alan bir ölçü birimi ile sabitlenmiş ve buna "şer'î dönüm" adı verilmiştir. Buna göre dönüm yaklaşık olarak 916,8 m² veya 919,302 m²'lik bir araziye göstermektedir. Bkz. Aynı yer.

¹⁷ Toprakların değerlendirmeye tabi tutulurken, hanelerin mezru, gayr-i mezru ve bağ arazilerin toplamı göz önünde bulundurulmuştur.

¹⁸ BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762, s.22 hane no:32.

b) **Arazi Kullanımı**

Irlamaz Köyü'nün temettuat verilerine göre arazisi 2123 dönümdür. Bu araziler mezru arazi, gayr-i mezru yani nadasa bırakılan arazi, bağ ve yonca bahçesi olarak kullanılmaktadır. Köyde öşr-ü bostan veren sadece bir hane reisi vardır. Fakat kayıtlarda bostan olarak değerlendirilen araziye dair bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen bu hane reisinin kayda geçmeyecek kadar küçük bir bahçesi olduğu ve burada sebze, kavun, karpuz gibi bostan ürünleri yetiştirdiğini söylemek mümkündür.

Tablo-13: Arazilerin Cinsi ve Oranları

Arazinin Cinsi	Sahip Hane Sayısı	Miktarı (dönüm)	Toplam Araziye Oranı (%)
Mezru Tarla	65	1302	61
Gayr-i Mezru Tarla	37	624	29
Bağ	43	172	8
Yonca Bahçesi	12	25	2
Toplam	-	2123	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, 2123 dönümlük arazinin 1302 dönümlük miktarı mezru arazi olarak kullanılmaktadır. Toplam topraklara oranı % 61'dir. Yani toprakların yarısından fazlası mezru araziden meydana gelmektedir. Mezru tarlaya sahip hane sayısı ise, 65'tir. Köyde 71 hane olduğu düşünüldüğünde, sadece 6 hanenin ekili dikili tarlası olmadığı görülür. Geri kalan bütün hanelerin ise mezru arazisi bulunmaktadır.

Gayr-i mezru araziye sahip hane reisi sayısı ise 37'dir. Bunların miktarı 624 dönüm olup, toplam araziye oranı % 29'dur. Bağ arazisine sahip hane reisi sayısı ise 43'tür. Ancak bağlar dönüm olarak değerlendirmeye tabi tutulduğu zaman çok fazla yer tutmadığı görülmektedir. Bağların yekûnu 172 dönüm olup, toplam araziye nispeti % 8'dir. Hayvan yiyeceği olarak kullanılan yonca için de ayrıca arazi tahsis edilmiş ve temettuat defterinde bu araziler kaydedilmiştir. Yonca bahçesine sahip olan hane reisi sayısı 12'dir. Miktarı ise 25 dönüm olup, toplam araziye oranı ise % 2'dir.

Tablo-14: Arazi Cinsi Olarak Hane Başına Düşen Miktar (Dönüm)

Arazinin Cinsi	Sahip Hane Sayısı	Miktarı	Hane Başına Düşen Miktar ¹⁹
Mezru Tarla	65	1302	20
Gayr-i Mezru Tarla	37	624	17
Bağ	43	172	4
Yonca Bahçesi	12	25	2
Toplam	-	2123	

¹⁹ Hane başına düşen miktar değerlendirilirken, sadece o arazi cinsine sahip olan hane sayıları temel alınmıştır.

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

Yukarıdaki tabloda da arazi türü olarak hane başına düşen miktarlar dönüm cinsinden verilmiştir. Burada da görüldüğü gibi, mezru araziye sahip hane reisi sayısı 65'tir. 1844 yılına ait köyün temettuat defterinde 1302 dönüm mezru arazi yer tuttuğuna nispetle, hane başına düşen ortalama değer 20 dönüm olduğu görülmektedir. Yani her bir hanenin yaklaşık 20 dönüm civarında mezru arazisi bulunmaktadır. Gayr-i mezru arazinin hane başına düşen ortalama miktarı 17 dönümdür. Bağ olarak kullanılan arazinin hane başına düşen payı ise 4 dönümdür. Hane başı dağılımında miktarın en az olduğu arazi yonca bahçesidir. Yonca bahçesi olarak kullanılan alan 25 dönümdür. 12 hanenin sahip olduğu bu arazinin, hane başına denk gelen miktarıysa 2 dönümdür.

Tablo-15: Zeytinlik Olarak Kaydedilen Arazilerin Miktarı ve Hane Başına Ortalaması

Arazi Cinsi	Sahip Olan Hane Sayısı	Miktarı (Kıta)	Hane Başına Ortalama
Zeytinlik	25	188	7,5

Zeytinlik olarak kullanılan arazi türünün miktarı verilmeden, sadece "kıta" ibaresiyle kaydedilmiştir. Dolayısıyla zeytinlik olarak değerlendirilen araziye ayrı şekilde ele almak durumunda kaldık. Buna göre, toplam 188 kıta zeytinlik arazi bulunmaktadır. En az bir kıta bile olsa zeytinliğe sahip olan hane sayısı 25'dir.

Tablo-16: Kiraya Verilen Araziler ve Getirisi

Cinsi	Miktar/Dönüm	Getirisi/Krş.
Bağ	5	300
Tarla	10	45

1844 Yılında Irlamaz Köyü'nde yine temettuat defterine göre çok olmamakla beraber, arazilerin kiraya verildiği de görülmektedir. Bu bağlamda 5 dönüm bağ ve 10 dönüm tarla kiraya verilmiştir. 5 dönümlük bağın kira geliri 300 kuruş, 10 dönüm tarlanın geliri ise 45 kuruş olarak kaydedilmiştir. Arazilerini kiraya veren hane sayısı ise ikidir. Bunlardan birisi, Abdülkadir Ağa zevcesi Raziye Hanım olup, 10 dönüm tarlasını kiraya vermiş ve buradan 45 kuruş gelir elde etmiştir. Raziye Hanım'ın bu araziden başka toprağı kayıtlı değildir. Tarlasını kiraya veren hane reisi ise, Hacı Ahmet Oğlu Mehmed ve kardeşi Süleyman'dır. Bunların söz konusu araziden başka 153 dönüm tarlaları ve 3 dönüm de bağları bulunmaktadır. Kiraya verilen yerlerin miktar ve değerleri nispetine göre, bağın bir dönümlük kira bedeli 60 kuruş, tarlanın ise 4,5 kuruştur.

3- Tarım

Milletler üzerinde yaşadıkları coğrafyayı en iyi şekilde tanıyıp, toprağı ve tabii sathı doğru şekilde kullanabildikleri ölçüde gelişme gösterip, iktisaden de kalkınma sağlayabilmişlerdir. Bu ölçüde siyasi varlıklarını da yüceltip, güçlendirmişlerdir (Kodaman, 1999: 105-106). Osmanlı Devleti, sanayi öncesi tüm devletler de olduğu gibi ekonomisi tarıma dayalı bir sisteme sahipti. Bu yapının güçlü temeller üzerine inşası, organizasyonu ve devamının sağlanması için, o devirde geçerli olan, ziraî hayatın şartları içerisinde, reaya ile toprak arasındaki ilişkilerin düzenli bir şekilde idaresi, aynı zamanda malî ve askerî teşkilatlanmayı da iç içe kılmaktaydı. Bu yolla ortaya çıkan iktisadî kazanç, devlet kurumlarının ve idarenin ana kaynaklarını da oluşturmaktaydı (Özdeğer, 2003: 2).

1844 yılında nüfusça büyük sayılabilecek Irlamaz Köyü'nün ekonomisinin tarıma dayanması ve köyde yaşayanların hayatlarını temin noktasında tarımsal faaliyetlerin en başta yer alması kaçınılmaz bir durumdur. Temettuat defterleri temel olarak, istatistikî bilgi veren defterler olmadığı için, ziraî faaliyetler hakkında direkt bilgilere yer verilmemiştir. Ancak defterlerdeki bir takım ipuçlarından yararlanarak, 1844-1845 yıllarında Irlamaz Köyü'nün ziraî yapısı hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Defterlerde hane başına ne kadar tarım ürünü yetiştirildiği bilgisi yer almamaktadır. Fakat hangi hanenin, hangi üründen ne kadar öşür verdiği, aynî ve nakdî olarak açıkça belirtilmiştir. Hal böyle olunca, üretim miktarı da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi "öşür" kelime olarak onda bir demektir. Öşür veya aşar adı altında her türlü toprak mahsulünden devlet adına alınan vergilerdir (Barkan, 1993: 485). Her hane reisinin toplamda hangi üründen öşür verdiği bellidir. Buradan yola çıkarak da öşrü verilen mahsulün on ile çarpılmasıyla üretilen ürünün miktarını belirlemek mümkündür. Irlamaz Köyü'nde yetiştirilen ürünler 9 çeşit olup, bunlar buğday (hınta), arpa (şa'ir), darı, üzüm, yonca, susam, koza ve zeytindir.²⁰ Zeytinin kendisinin değil de yağının öşrü hesaplanmıştır. Buna bağlı olarak, Irlamaz Köyü'nde zeytinciliğin yapıldığı bilinmekle beraber ne kadar zeytin yetiştirildiği hakkında bilgi elde etmek mümkün değildir.

Tablo-17: Yetiştirilen Ürün Miktarı ve Hane Başına Ortalama Miktar

Cins	Hane Sayısı	Ölçek	Miktar ²¹	Hane Başına Ortalama Miktar
Buğday	31	Kile	2870	92,5
Arpa	20	Kile	1140	57
Darı	26	Kile	875	33,6
Koza(pamuk)	59	Kıyye	23280	394,5
Üzüm	35	Kıyye	11070	316,2
Zeytin Yağı	20	Kıyye	360	18
Yonca	11	Kuruş	-	-

²⁰ Koza, pamuğun bitki üzerindeki işlenmemiş ham halidir.

²¹ Bu sütundaki değerler, Temettuat defterlerindeki verilen öşürlerin 10 ile çarpılması ile elde edilmiştir.

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

Köyde üretilen tarım ürünlerinin en başında koza gelmektedir. Sanayi bitkisi olarak değerlendirilebileceğimiz koza, toplam 59 hane tarafından üretilmektedir. 71 hanenin yaşadığı Irlamaz Köyü için bu oldukça yüksek bir rakamdır. Köyün % 83'nün koza tarımı ile meşgul olduğu görülmektedir. Üretilen koza miktarı ise 23.280 kıyye (Akgündüz, 1992:) olup, 29.844,96 günümüzde kilograma tekabül etmektedir. Yani 1844 yılında Irlamaz Köyü'nde üretilen pamuk kozası 30 tona yakındır. Kozdan bu denli fazla mahsul elde edilmesi, ticarî bir emtia olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Buğday, temettuat kayıtlarında "hınta" olarak geçmektedir. Buğday yetiştiren hane sayısı 31'dir. Irlamaz Köyü'nün yarısına yakınının buğday yetiştirdiği görülmektedir. Verilen öşre göre, köyde yetiştirilen buğday 2870 kile olarak hesaplanmıştır. Bunun günümüzdeki karşılığı yaklaşık olarak 73.632,72 kg'dır.²² Temel tüketim gıdası hububat olan toplumlarda, ihtiyacı karşılamak için kişi başına tekabül eden yıllık buğday miktarı 190 ila 235 kg arasında değişmektedir (Bilgi, 2008: 46) Irlamaz Köyü'ndeki toplam buğday hâsılatını (73.632,72 Kg), temettuat verilerine göre çıkardığımız nüfus sayısına (299) böldüğümüz zaman ise, yılda yaklaşık olarak fert başına 259 kg buğday düştüğü görülmektedir. Bu durum da 1844 yılında Irlamaz Köyü'nde yetiştirilen buğdayın ihtiyacı karşılayacak kadar olduğu görülmektedir. Genel olarak, Pazar ekonomisi için gerekli alt yapının oluşmadığı yerlerde, buğday üretimi daha ziyade halkın kışlık ihtiyacını karşılayabilecek ölçüde yapılmaktadır (Özçelik, 2005: 79) Bu durumun Irlamaz Köyü için de geçerli olduğunu anlamaktayız.

Arpa, temettuat kayıtlarında "şa'ir" olarak geçmektedir. Arpa, daha çok koşum ve binek hayvanlarının yemi olarak kullanılmaktadır. Bu grup hayvanın Irlamaz Köyü'nde oldukça fazla olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman, arpanın yetiştirilmesinin önemi daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Arpa, 20 hane tarafından yetiştirilmekte olup, toplam hane sayısına oranı %28,16'dır. Yine verilen öşürden yola çıkılarak, yetiştirilen arpa 1140 kile olarak hesaplanmıştır. Bunun da günümüzdeki karşılığı yaklaşık olarak 25.365 kg'dır.²³

Hayvan yemi olarak kullanılan ve istihsal edilen bir diğer ürün de darıdır. Bakımının kolaylığı ve iklim olarak dünyanın hemen her yerinde yetiştirilebilen türlerinin olması sebebiyle, tercih edilen tarım ürünlerinin başında gelmektedir (Özçelik, 2005: 97). Irlamaz Köyü'nde hane bazında değerlendirildiği zaman, koza, üzüm ve buğdaydan sonra en fazla tercih edilen ürün olduğu görülmektedir. Ancak, yetiştirilme miktarı diğer ürünlere göre biraz daha düşüktür. Toplam 875 kile darı üretilmiştir.

²² Kayıtlarda herhangi bir kesin ibare olmamakla birlikte çevre illerin kullandığı ölçü birimi olan İstanbul Kilesi'nin esas alındığı varsayımından hareketle bu sonuca ulaştık. Bir İstanbul Kilesi buğday için 25,656 kg'dır. Bkz. Walter Hinz, İslam'da Ölçü Sistemleri, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990, s.51.

²³ 1 kile arpa 22.25 kg'dır. Bkz. Hinz, A.g.e., s.51.

1844 yılında Irlamaz Köyü'nde bağcılığın oldukça gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bağcılığın Turgutlu ve çevresi için daha eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Turgutlu hakkında bilgi verirken, şehrin düz bir yerde kurulduğunu bağ ve bahçesinin çok olduğunu ifade etmektedir (Şeker, 1995: 84). Ayrıca Turgutlu'nun üzüm kurusunun, kavunun ve karpuzunun meşhur olduğunu anlatmaktadır (Şeker, 1995: 66). Irlamaz Köyü'nün, Turgutlu'ya yakınlığı düşünülürse, aynı şeyleri burası için de söylemek mümkündür. Çünkü temettuat kayıtları hane bazında değerlendirildiği zaman, kozadan sonra en fazla üretimi yapılan tarım ürünün üzüm olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bağ sahibi 43 hane reisinin bulunması ve arazilerin 172 dönümünün bağ olarak kullanılması, Irlamaz Köyü'ndeki bağcılığa verilen önemi ortaya koymaktadır. Verilen öşürlerden yola çıkılarak, köyde yetiştirilen üzüm miktarı 11.070 kıyye olarak hesaplanmıştır. Temettuat kayıtlarında üzümün nasıl değerlendirildiğine dair ipucu bulmak mümkün değildir. Halkın, bu üzümlerin bir kısmını taze olarak tükettiği, bir kısmını kurutarak kışlık ihtiyacı için sakladığı ve pekmez yapımında kullandığını düşünmek mümkündür. Üretilen miktarın fazlalığı göz önünde bulundurulursa, üzümün kurusunun ve pekmezinin fazlasının satıldığı muhakkaktır. Lâkin kayıtlarda bu hususa ait bir bilgi bulunmamaktadır.

1844 yılında köyde zeytinciliğin yapıldığına anlamak mümkündür. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi kayıtlarda "zeytinlik" olarak geçen arazi türü bulunmaktadır. Bu arazilerin miktarı verilmeden sadece "kıta" olarak kaydedilmiştir. Buna göre, toplam 188 kıta zeytinlik olarak kullanılan arazi bulunmakta olup, en az bir kıta bile olsa zeytinliğe sahip olan hane sayısı 25'dir. Bu 25 haneden 20 tanesinin zeytinden yağ elde ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü 20 hane reisi zeytinyağı öşrü vermiştir. Verilen bu öşürlerden yola çıkılarak, üretilen zeytinyağı miktarı 360 kıyye olarak hesaplanmıştır. Bu miktarın çok fazla olmadığı göz önünde bulundurulduğu zaman, halkın zeytinyağını ticaretini yapmak için değil, kendi ihtiyaçları için ürettiğini söylememek mümkündür.

Yonca toplam 11 hane tarafından yetiştirilmektedir. Fakat yonca yetiştirilme miktarı defterde belirtilmemiş, sadece kuruş cinsinden değeri verilmiştir. 178 kuruşluk yonca öşrü tahsil edilmiş olup, buradan üretilen yoncanın değerinin toplamda 1780 kuruş olduğunu hesaplamak mümkündür.

Tablo-18: Yetiştirilen Susam Miktarı ve Hane Başına Düşen Ortalama Miktar

Susam	Miktar	Değer/Krş.	Hane Sayısı
Ayar	110	1000	9
Çeki	150	3000	9
Şinik	210	1040	20
Toplam	-	5040	38

İncelemiş olduğumuz defterde susam miktarları tek bir cins olarak verilmemiştir. Bazı haneler için ayar, bazı haneler için çeki, bazı haneler için de şinik olarak kaydedilmiştir. Biz de bu kayıtlara sadık kalarak susam miktarını o şekilde vermeyi uygun bulduk. Buna göre, 1844 yılında 110 ayar, 150 çeki ve 210 şinik susam üretilmiştir. Bu miktarın tekabül

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

ettiği toplam değer ise 5040 kuruştur. Bilindiği gibi susam, sanayi bitkileri arasında yer almaktadır. Susam yağı için kullanıldığı gibi, üzüm suyu ile susamın yağlı posasından tahin helvası elde edilmektedir.

C- Irlamaz Köyü'nün 1844 Yılı Gelirleri

Irlamaz Köyü'nde gelir türleri ele alındığında, tarım, hayvancılık, meslek ve icar geliri olmak üzere 4 grupta incelemek mümkündür. Tarım grubu ekili dikili tarlalardan elde edilen gelirden müteşekkildir. Bu gelirler temettuat defterlerinde açıkça belirtilmiştir. Temettuat kayıtlarında önce tarlanın dönüm cinsinden miktarı belirtilmiş sonra da tarladan elde edilen hasılat yazılmıştır. Kayıtlarda tarlaya ne ekildiği hususunda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece tarladan elde edilen toplam hâsılat verilmiştir. Fakat hâsılatın neye göre hesaplandığı açıkça ifade edilmemiştir. 123 dönüm mezru tarlaya sahip olan, Hacı Ahmet Oğlu Mehmed'in tarla geliri 2886 kuruş olarak geçerken, 30 dönüm mezru tarlası olan Hamza Oğlu Mehmed'in tarla geliri 6239 kuruş olarak kaydedilmiştir. 123 dönümlük tarlanın bir dönümünden gelir 23,46 kuruşa tekabül ederken, 30 dönümlük tarlanın bir dönümünden 207,96 kuruş gelir elde edilmiştir. Buradan yola çıkarak, tarla gelirlerinde kişilerin beyanının esas alındığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo-19: Gelirlerin Dağılımı ve Yüzdelik Oranları

Gelirin Cinsi	Miktarı (krş)	Oranı (%)
Tarım	180.041	96,12
Hayvancılık	3.820	2,04
İcar	345	0,18
Meslek	3.100	1,66
Toplam	187.306	

Irlamaz Köyü'nün tarımdan elde edilen geliri 180.041 kuruş olarak kaydedilmiştir. Bunun toplam gelir içerisindeki oranı zaman, % 96,12'dir. Bu durum da bize, Irlamaz Köyü'nün gelirinin büyük bir çoğunluğunu tarımdan elde ettiğini göstermektedir. Tarım geliri olan toplam hane sayısı 65'tir. 6 hane reisi için herhangi bir tarım geliri kaydedilmemiştir. Toplam tarım geliri olan 180.041 kuruş, tarımla uğraşan hane sayısına bölüldüğü zaman, hane başına düşen gelir 2769,86 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Tarım gelirleri arasına, mezru tarla, bağ, yonca bahçesi ve zeytin ağaçlarından elde edilen gelirler dâhil edilmiştir. Mezru tarlaların miktarı 1302 dönüm ve toplam gelir 166.883 kuruştur. Bunun hane başına ortalaması ise 2.567,43 kuruştur. Bağcılık yapan hane sayısı 43 olup, toplam 172 dönüm bağ bulunmaktadır. Bağcılıktan elde edilen gelir ise 5.984 kuruştur. Bağcılıkla uğraşan haneler değerlendirmeye alındığı zaman, hane başına

düşen bağ geliri ortalaması 139,16 kuruştur. Yonca bahçesi gelirleri ise, 4.198 kuruş olup, hane başına düşen ortalaması 349,33 kuruştur.

Tarım gelirlerinden bir diğeri zeytinciliktir. Zeytinlik olarak ayrılan arazinin miktarı verilmediği için, ne kadar zeytinlik alan olduğunu tespit etmek mümkün olmamıştır. Zeytin ağacı sahibi hane reisi sayısı 25'tir. Toplam 188 parçadan meydana gelen zeytinlikten elde edilen gelir 2.976 kuruştur. Bu gelirin hane başına düşen ortalaması ise, 119,04 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Tablo-20: Tarım Gelirlerinin Dağılımı ve Hane Başına Ortalaması

Cinsi	Sahip Hane Sayısı	Miktar/Dönüm	Getirisi/ Krş.	Hane Başına Ortalama (Krş)
Mezru Tarla	65	1302	166.883	2.567,43
Bağ	43	172	5.984	139,16
Yonca Bahçesi	12	25	4.198	349,33
Zeytin Ağacı	25	188 (parça)	2.976	119,04
TOPLAM	-	-	180.041	-

19. yüzyıl ortalarında tipik bir Anadolu köyünün bütün özelliklerini yansıtan Irlamaz'da, tarım gelirlerini hayvancılık geliri takip etmektedir. Ancak hayvancılık geliri, genel gelir içerisinde çok fazla bir yer tutmamaktadır. Hayvancılık gelirleri hesaplanırken, sağman inek, sağman manda ve arıcılıktan edilen gelir dâhil edilmiştir. Kayıtlarda sağman manda için 100 kuruş, sağman inek için de 50 kuruş gelir kaydedilmiştir. Bu gelirin hayvandan nasıl elde edildiği açıkça ifade edilmemesine rağmen, sağman inek ve mandadan elde edildiği için, süt geliri olabileceği izlenimi vermektedir. Fakat süt verimi ve hâsılatı ile ilgili bilgiler temettuat defterlerinde yer almamaktadır.

Irlamaz Köyü'nde 1844 yılında 24 sağman manda ve 22 sağman inek kaydedilmiştir. Bundan başka, 1 hane reisinin 40 arı kovanından 320 kuruş geliri bulunmaktadır. Bunlardan elde edilen toplam gelir 6.920 kuruş olarak görülmektedir. Bu gelir, toplam gelirin % 3,63'ünü oluşturmaktadır. En az bir inek veya mandası olan hane sayısı 41'dir.²⁴ Hayvancılıktan elde edilen gelirin hane başına düşen ortalama miktarı 164,76 kuruş ve bunun toplam gelirdeki oranı ise % 2,04'tür.

Defterde bir diğeri gelir türü olarak meslek gelirlerini görmekteyiz. Bunlar imamlık, kahvecilik, amecilik ve ne mesleği olduğu belirtilmeden "mesleğinden" olarak kaydedilen gelirlerdir. 1 hane reisinin imamlıktan geliri 200 kuruş, 1 hane reisinin kahvecilik geliri 250 kuruş, 10 hane reisinin amecilikten geliri 2.350 kuruş ve diğeri bir hane reisinin mesleğinden geliri 300 kuruş olarak kaydedilmiştir. Meslek gelirlerinin toplamı 3.100 kuruştur. Söz konusu gelirlerinin toplam gelire oranı ise % 1,66'dır.

Tablo-21: Meslek Gelirlerin Mesleklere Göre Dağılımı

²⁴ Verilere gelir getirmeyen düve ve dana yetiştiren haneler dâhil edilmemiştir. Sadece en az bir sağman ineği veya mandası olan haneler dâhil edilmiştir.

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

Mesleğin Adı	Hane Sayısı	Gelir(Krş)
İmamlık	1	200
Kahvecilik	1	250
Amelecilik	10	2350
Diğer	1	300
Toplam	13	3100

D- Irlamaz Köyü'nde Alınan Vergiler

1844 yılında Irlamaz Köyü'nde verilen vergiler ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birisi "sene-i sabıkada verilen vergi", diğeri ise öşürdür. Öşrün kelime anlamı onda bir demektir. Terim olarak anlamı ise, Osmanlı Devleti'nde halkın ziraî faaliyetler sonucunda ürettiği toprak mahsullerinden alınan vergiye verilen isimdir (Pakalın, 2004/II: 746). İncelemiş olduğumuz defterlerde hane reisleri için "sene-i sabıkada vergisi" yazıldıktan sonra, kuruş cinsinden miktar belirtilmektedir. Vergiy-i mahsusa, 1840 yılından itibaren tatbik edilmeye başlanan bir vergidir. Bazı istisnalar dışında ekonomik durumuna göre herkesten alınmaya çalışılmıştır. Bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenirdi. Bu miktar livaya bağlı kazalar arasında bölüştürülürdü. Sonra kazanın müdür ve meclis azaları, nüfusun etnik özelliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda kasaba ve köylere düşen miktar tespit edilir en sonunda da köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre paylaştırılırdı. Bu yeni vergi uygulamasında malî gücün ölçüsü olarak, halkın emlak, arazi ve hayvanı, ticaretle uğraşıyorsa geliri esas alınmakta idi. Bu vergiyi köy veya mahallenin muhtarı, kocabaşı, imamı veya papazı yapardı. Tahsil ettikleri miktarı hane reisinin adının bulunduğu tevzî defterine kaydederlerdi. Sonra parayla birlikte defteri kazaya götürürler ve herkesin ödediği vergi kaza meclisindeki deftere işlenip tevzî defterine gelen paranın tutarı ve tarihi yazılıp, müdür ve sandık emini tarafından mühürlenirdi. Verginin tahsilâtında ve muhassıllara tesliminde güvenliği sağlamak için zabtiye askerleri de görevlendirilirdi(Öztürk, 1996:174-175).

Irlamaz Köyü Temettuat Defterleri'nde öşürler "aşar ve rüsumatı" ifadesinden sonra yazılmış, ürünün altına da ondan alınan aynî ve nakdî miktar ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu durum köyde üretilen ürünlerinin miktarını belirlemeye yarararken, aynı zamanda ürünlerin rayiç bedellerini ortaya koymasına bakımından önemlidir. Köyde küçükbaş hayvancılık yapılmadığı için, "resm-i ağnam" yer almamaktadır. Sadece bir hanenin "öşr-i bostan" ve bir hanenin de "öşr-i kovan" verdiği görülmektedir. Bostan, bahçe ürünlerinden, kovan ise arıcılık faaliyetinden alınan öşürdür.

Köyde 71 hane reisinden 69'u vergi vermektedir. Vergi vermeyen hane reislerinden birisi Hacı Mahmud Oğlu Mahmud olup, meslek hanesine "fukura zümresinden"

yazılarak, vergi veremeyecek kadar fakir olduğu belirtilmiştir. Bir diğeri, Sarı Mahmud Oğlu Mehmed'in kardeşi Hüseyin'dir. Hüseyin, ayrı bir hane de kaydedilmiş ve meslek hanesine "asakir-i nizamiye-i şahanede" ifadeleriyle askerde olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte muhtar ve imam gibi kamu görevlileriyle kadınların da vergi verdikleri görülmektedir. Defterdeki vergiler, 10 kuruş ile 500 kuruş arasında değişmektedir. En çok vergiyi, mesleği erbab-ı ziraat olarak kaydedilen, Menemenli Oğlu Mustafa vermiş olup, verdiği vergi 500 kuruştur. En az vergiyi ise, Kara Ahmet Oğlu Mehmed zevcesi Ümmühan vermiş olup, bu kadının verdiği vergi 10 kuruştur. Ümmühan'ın tek gelir kalemi bağ olarak geçmektedir. Bu bağlamda Irlamaz Köyü'nde toplanan vergilerin miktarı 11.983 kuruş olarak görülmektedir. Vergi veren hane reisleri değerlendirmeye tâbi tutulduğu zaman, hane başına düşen ortalama vergi miktarı 173,66 kuruş olarak hesaplanmaktadır.

Tablo-22: Hane Başına Düşen Vergi Ortalaması

Vergi veren Hane Sayısı	Vermeyen Hane Sayısı	Verilen Toplam Vergi	Hane Başına Düşen Ortalama Vergi
69	2	11.983	173,66

Irlamaz Köyü'nde öşür alınan ürünler, buğday, arpa, darı, susam, koza, üzüm, zeytinyağı ve yoncadır. Bunlardan başka bir hane öşr-i bostan, bir hane de öşr-i kovan vermiştir. Susam öşrü ayar, çeki, şinik cinsleriyle diğer öşürler ise kile ve kıyye cinsinden hem aynî olarak, hem de kuruş cinsinden nakdî şekilde belirtilmiştir. Sadece yonca öşrü aynî olarak kaydedilmemiş, sadece nakdî değeri belirtilmiştir.

En fazla öşür verilen mahsul kozadır. Koza öşrü veren hane sayısı 59'dur. Koza öşrü, kıyye cinsinden belirtilmiş olup, toplam 2.328 kıyyedir. Hane başına ortalama öşür miktarı ise, 39,45 kıyyedir. Kozadan sonra hane bazında en fazla öşür verilen mahsul üzumdür. 35 hane toplam, 1.107 kıyye üzüm öşrü vermiştir. Üzümün hane başına düşen öşür miktarı ise, 31,62 kıyyedir. Kıyye cinsinden öşür verilen bir diğer ürün zeytinyağıdır. 20 hane tarafından, 36 kıyye zeytinyağı öşrü verilmiştir. Hane başına düşen miktar ise, 1,8 kıyyedir.

Hububat ürünlerinden en fazla hanenin verdiği öşür buğdaydır. Buğday öşrü 31 hane tarafından 287 kile verilmiştir. Bunun hane başına düşen miktarı 9,25 kiledir. Buğdaydan başka 26 hane tarafından 87,5 kile darı, 20 hane tarafından 114 kile arpa öşrü verilmiştir. Darının hane başına düşen miktarı 3,36 kile, arpanın ise 5,7 kiledir. Öşür kaydedilen bir diğer ziraî ürün yoncadır. Fakat yoncanın öşrü aynî olarak belirtilmemiş, sadece nakdî olarak yazılmış olup, 11 hane tarafından 178 kuruş yonca öşrü kaydedilmiştir. Yine susam öşrü de farklı ölçü birimleriyle ifade edilmekle beraber toplam 38 hane tarafından 504 kuruş susam öşrü verilmiştir. Bunu hane başına düşen ortalama değeri 13,2 kuruştur.

Tablo-23: Toplanan Öşürlerin Aynî Olarak Cinslerine Göre Dağılımı

Cins	Hane Sayısı	Ölçek	Miktar/Aynî	Hane Başına Ortalama Miktar
------	-------------	-------	-------------	-----------------------------

**TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)**

Buğday	31	Kile	287	9,25
Arpa	20	Kile	114	5,7
Darı	26	Kile	87,5	3,36
Koza	59	Kıyye	2328	39,45
Üzüm	35	Kıyye	1107	31,62
Zeytin Yağı	20	Kıyye	36	1,8
Toplam			-	

Öşürlerin miktarına göre aynî ve nakdî değerleri nispetiyle yapılacak sıralamanın benzer olduğu görülmektedir. Miktar olarak en fazla öşür, 5.018 kuruşla kozadan alınmıştır. İkinci sırada gelen buğday öşrünün miktarı ise, 2.583 kuruştur. Darı öşrünün miktarı 525 kuruş, susamdan alınan 507 kuruş, arpa öşrünün miktarı 456 kuruş, üzüm öşrünün miktarı 295 kuruş, yoncanın öşrü 178 kuruş ve zeytinyağının öşrü ise 136 kuruştur. Bu haliyle ziraî ürünlerden alınan toplam öşür miktarı 9.698 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Tablo-24: Öşürlerin Nakdî Olarak Dağılımı

Cins	Hane Sayısı	Değer/Krş.	Hane Başına Ortalaması(krş)
Buğday	31	2583	83,32
Arpa	20	456	22,8
Darı	26	525	20,19
Koza	59	5018	85,05
Üzüm	35	295	8,42
Zeytinyağı	20	136	6,8
Yonca	11	178	16,18
Susam	38	507	13,3
Toplam	-	9698	-

Öşr-i bostanın da dahil edilmesi sonucunda Irlamaz Köyü'nün toplam öşür miktarı 9700 kuruştur. Bunların değerlerinin ayrı ayrı yüzdelik oranları hesaplandığı zaman, % 52'lik payla kozanın birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bir başka ifade ile Irlamaz Köyü'nün öşürlerinin yarısından fazlası kozadan toplanmıştır. Kozayı % 27 ile buğday, % 5,5 ile darı ve susam, % 5 ile arpa, % 3 ile üzüm, % 1 ile yonca ve zeytinyağı takip etmektedir. En az öşür miktarı öşr-i bostan olup, % 0,02 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Tablo-25: Nakdî Olarak Hesaplanan Öşürlerin Cinslerine Göre Yüzdelik Dağılımı

Cins	Değer/Krş.	Oran (%) (Yaklaşık)
Buğday	2583	27
Arpa	456	5
Darı	525	5,5
Koza	5018	52
Üzüm	295	3
Zeytinyağı	136	1
Yonca	178	1
Susam	507	5,5
Öşr-i Bostan	2	0,02
Toplam	9700	

Bunlardan başka Irlamaz Köyü'nde bu dönemde alınan diğer bir vergi çeşidi de resm-i kovandır. Resm-i kovan, arıcılık faaliyetinden alınan bir öşürdür. 40 kovanı olan tek bir hane tarafından 30 kuruş resm-i kovan verilmiştir.

Sonuç

Köyle ilgili en eski bilgi 1530 yılına aittir. Bu dönemde adı Ormenos olarak geçen köy, nahiyenin merkez köyü olan Turudlu (Turgutlu) Köyü ile beraber Yengi Nahiyesi'ne bağlıdır. 1531 yılında köyde 66 hane, 1575 yılında ise 70 hane bulunmaktadır. Zamanla Ormenos ismi, Ermenas şekline dönüşmüştür. 1842 yılına ait nüfus defterinde köyde 63 hane, 1844 yılı temettuat kayıtlarında 71 hane mevcuttur. 1891 yılına gelindiğinde ise köydeki hane sayısı 115'i bulmuştur. Köyün Cumhuriyet'ten sonra ismi Irlamaz olarak son halini almıştır.

19. yüzyıl ve öncesine ait dönemde köyde gayrimüslim nüfusun varlığına ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat bugün köyde bulunan metruk bir kiliseden ve Irlamaz ahalisiyle yapılan görüşmeler neticesinden, 1920'li yılların başına kadar, az sayıda da olsa Rum'un köyde yaşadığı anlaşılmıştır. Muhtemelen Rumların Irlamaz'a gelişi, 19. yüzyılın sonlarına doğrudur.

Irlamaz Köyü 1844 yılında Turgutlu Kazasına bağlı bir köydür. 1844/1845 yılında köyde 71 hane ve 72 vergi mükellefi bulunmaktadır. Bunlardan 2 hane reisi vergiden muaftır. Diğer hanelerin hepsine az veya çok vergi tahakkuk ettirilmiştir. Köyün hane sayısından yola çıkılarak, 1844 yılı için nüfus, 284 olarak hesaplanmıştır.

Irlamaz'da şahsi lakap olarak yer isimlerinden kaynaklanan Kızılcalı, Sakızlı ve Barsalı; mesleklerden kaynaklanan çulha, hallaç ve kiremitçi; dış görünüşten kaynaklanan kara, total ve köse; dinî durumu yansıtan hacı lakapları kaydedilmiştir. Köyde 40 farklı sülale adı görülmekte olup, en fazla görülen sülale isimleri, Hacı Mahmud Oğlu, Hallac Oğlu, Hamza Oğlu ve Kara Ahmet Oğlu'dur. Bunların hepsinin kullanılma sıklığı 3'tür.

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

Köyde en fazla görülen meslek türü rençberlik olup, toplam 23 hane reisini içermektedir. Bunu 21 erbab-ı ziraat, 12 ameleci, 2 ırgat, birer çulha, imam ve kahveci meslekleri takip etmektedir. 6 hane reisi için herhangi bir meslek yazılmazken, 1 hane reisinin hastalıklı, 1 hane reisinin fakara zümresinden ve 1 hane reisinin ise askerde olduğu belirtilmiştir.

Irlamaz Köyü'nün temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Hayvancılığın, büyükbaş hayvancılık, yük ve binek hayvancılığı ile arıcılıktan teşekkül ettiği görülmektedir. Büyükbaş hayvancılık olarak manda ve inek besiciliği yapıldığı anlaşılmaktadır. Yük ve binek hayvanı olarak ise, öküz, beygir, merkep gibi hayvanlar yetiştirilmektedir. Küçükbaş hayvancılığın yapıldığına dair ise bir kayıta rastlanılmamıştır.

Arazilerin büyük bir kısmının mezru tarlaya tahsis edildiği Irlamaz Köyü'nde, gayr-i mezru tarla, bağ, yonca bahçesi ve zeytinlik de bulunmaktadır. Tarım ürünü olarak, buğday, arpa, darı, koza, susam, üzüm, zeytin ve yonca yetiştirilmektedir. Bu ürünlerden en fazla mahsul elde edilen tarım ürünleri koza, üzüm ve buğdaydır.

1844 yılında Irlamaz Köyü'nün başlıca gelirleri, tarım, hayvancılık ile kiraya verilen arazilerden ve mesleklerden elde edilen gelirdir. Bunlardan en fazla gelire sahip grup, hayvancılıktır. İcara verilen araziler ise tarla ve bağdır.

Irlamaz Köyü'nde alınan vergilerin başında vergiy-i mahsusa gelmektedir. Bundan başka toprak ürünlerinden alınan oşür, bahçelerden alınan oşür-i bostan ve arıcılıktan alınan resm-i kovan görülmektedir.

KAYNAKLAR

1308 Tarihli Aydın Vilayet Salnamesi.

AKGÜNDÜZ Ahmed, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri, C.II, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992.

BARKAN Ömer Lütfi, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası C. X, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları 1953.

BİLGİ Nejdet, "Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Salihli", Türk İncelemeleri Dergisi, C.XXIII, S.1, Temmuz 2008.

BOA, M.L. VRD. TMT.d. 2762.

BOA, Nfs.d. 2894.

ÇAĞLAR İlker Mümin, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Turgutlu, Basılmamış Doktora Tezi, Manisa 2014.

EMECEN Feridun M., XVI. Asırda Manisa Kazası, TTK Yayınları, 1989 Ankara.

EMECEN Feridun M., "Dönüm", DİA, C.IX, İstanbul 1994.

GÜRAN Tefvik, "Osmanlı Tarım Ekonomisi", Türk İktisat Yıllığı, S.1, İstanbul 1987.

GÜRAN Tefvik, 19.Yüzyıl Osmanlı Tarımı, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.

HINZ Walter, İslam'da Ölçü Sistemleri, Çev. Acar Sevim, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.

İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul 1996.

KÜTÜKOĞLU Mübahat S., "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri (6 belge ile birlikte)", Belleten, C.LIX, S.225, 1995 Ağustos.

MARDİN Şerif, Türk Modernleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

NAKRACAS Georgios, Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni, İstanbul 2005.

ÖZÇELİK Selahittin, XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat (Temettuat Defterlerine Göre), Fakülte Kitabevi, Isparta 2005.

ÖZTÜRK Said, "Temettuat Tahrirleri", Akademik Araştırmalar Dergisi, S.4-5, 2000.

ÖZTÜRK Said, Tanzimat Döneminde Bir Anadolu Şehri: Bilecik, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

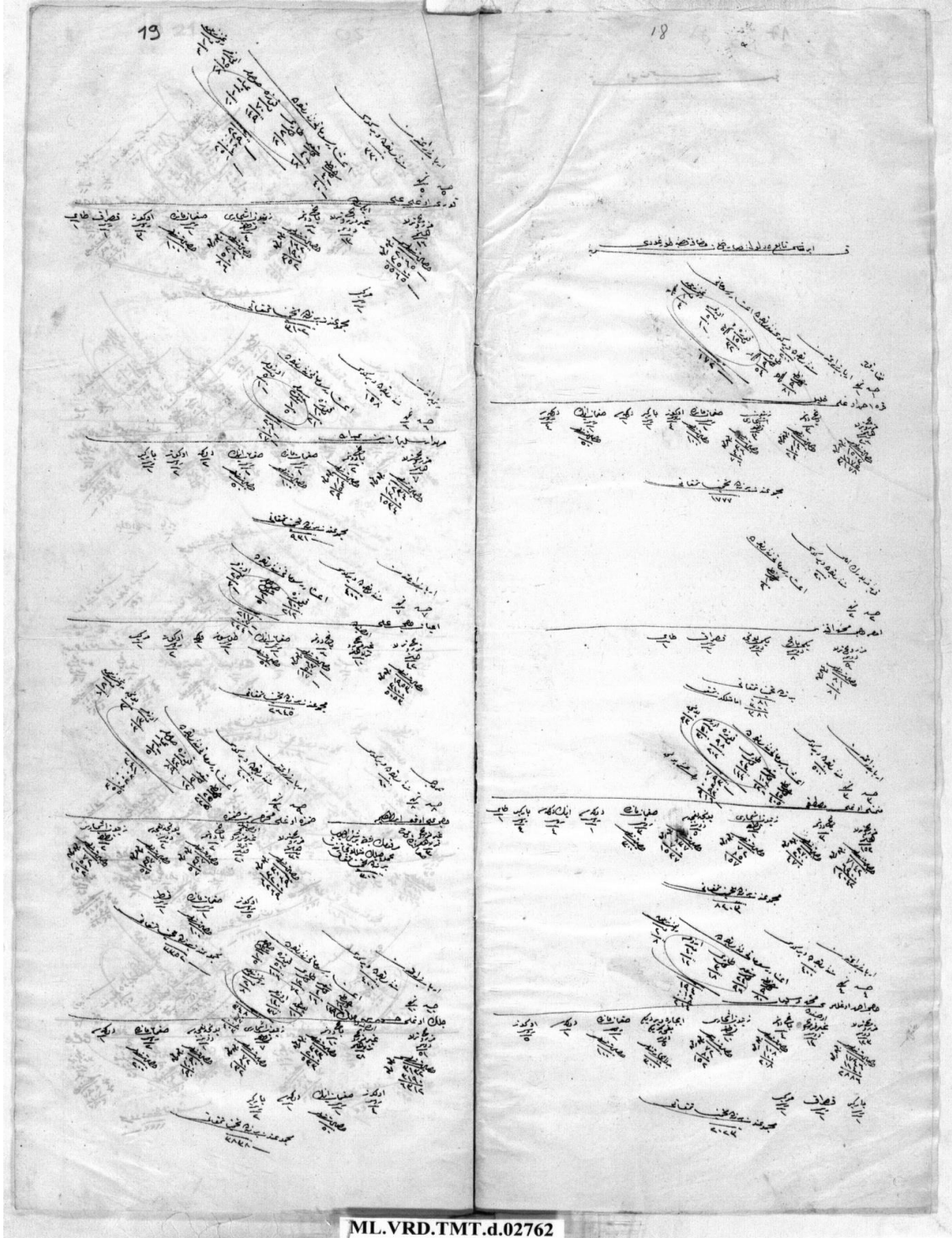
PAKALIN M. Zeki, Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.II. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.

ŞEKER Mehmet, "Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Turgutlu ve Sosyal Hayatı", Turgutlu Sosyo- Ekonomik Tarihi Sempozyumu (Bildiriler) Turgutlu 4-5 Eylül 1995.

ŞEMSEDDİN Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004.

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

EK1: Irlamaz Köyü Temettuat Defteri'nin Sayfa Örneği

EK2: Irlamaz Köyü'nün Genel Görüntüsü

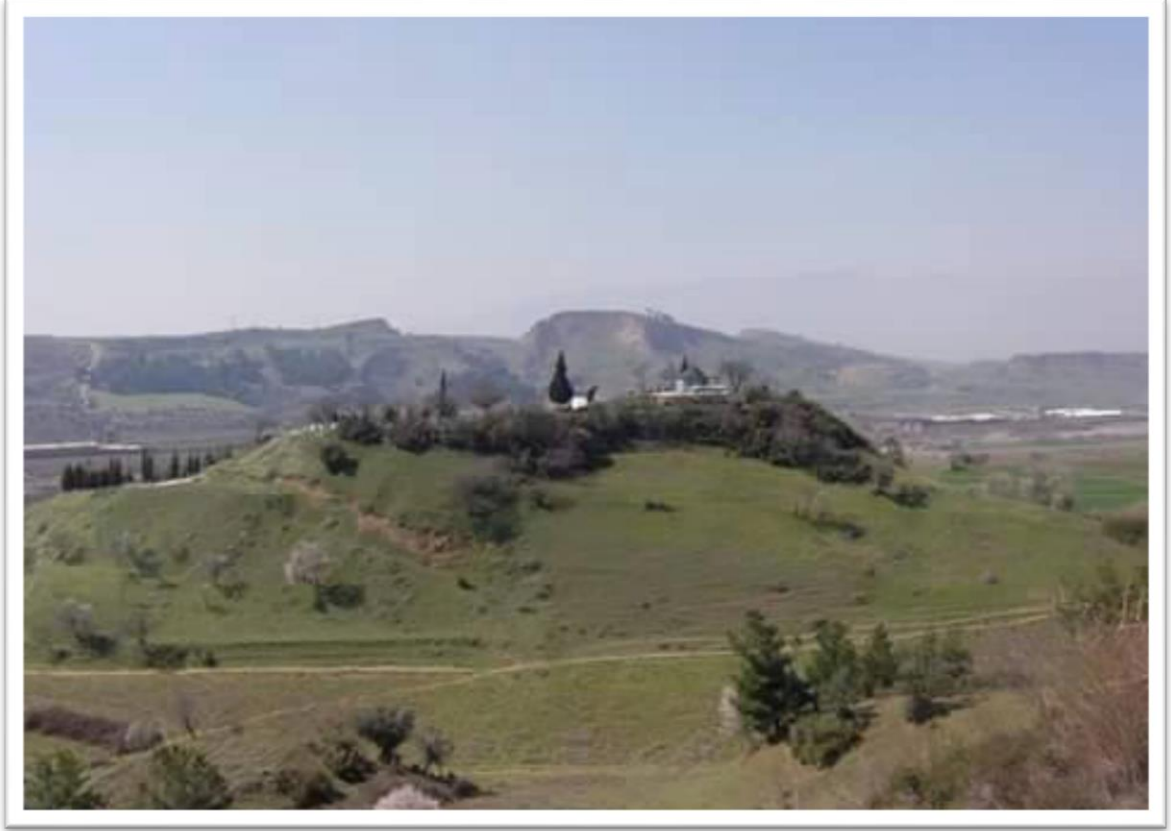

EK1: Irlamaz Köyü'nde Bulunan Kilise

TEMETTUAT KAYITLARINA GÖRE ERMENAS (IRLAMAZ) KÖYÜ'NÜN SOSYO-
EKONOMİK DURUMU (1844-1845)

EK2: Irlamaz Köyü'nde Bulunan Kandiren Dede Türbesi ve Mezarlığının Bulunduğu Tepe

**COĞRAFYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ TÜRKİYE’NİN YAKIN GELECEKTEKİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLERİNE BAKIŞI: BİR COĞRAFYA OKURYAZARLIĞI ANALİZİ***

*THE VIEWS OF PRE-SERVICE GEOGRAPHY TEACHERS TOWARD INTERNATIONAL
AFFAIRS OF TURKEY IN NEAR FUTURE: AN ANALYSIS OF GEOGRAPHIC LITERACY*

Hilmi Demirkaya**

ÖZET

Bu çalışmada coğrafya öğretmen adaylarının çizdikleri taslak dünya haritalarının niteliğine bakılarak Türkiye'nin uluslararası ilişkileri bağlamında coğrafya okuryazarlıkları incelenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin coğrafya okuryazarlıklarını etkileyen faktörler de incelenmiştir. Çalışma, 2011-2012 eğitim-öğretim yılı Bahar Dönemi'nde gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya Marmara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Coğrafya Öğretmenliği Anabilim Dallarında öğrenim gören 147 öğrenci katılmıştır. Öğrencilere demografik bilgiler ve coğrafya okuryazarlığına ilişkin bazı sorular sorulduktan sonra, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini temel alan bir Dünya haritası çizmeleri istenmiştir. Elde edilen veriler, nitel ve nicel veri analizi teknikleriyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler Türkiye'nin komşu ülkeler ve dünya güç dengeleri bakımından önemli bir konuma sahip olduğunu düşünmektedirler. Siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerine bağlı olarak farklı ülke ve ülke gruplarıyla ilişkiler olduğuna vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya eğitimi, coğrafya okuryazarlığı, dünya taslak haritası, uluslararası ilişkiler, zihin haritası

ABSTRACT

In this research, it was examined the pre-service geography teachers' geographic literacy in the context of Turkey's international affairs through their sketch maps qualities. The study was conducted in spring semester of 2011-2012 academic year. 147 undergraduate geography students were participated from Marmara University, Gazi University, Dokuz Eylül University, Necmettin Erbakan University, and Atatürk University. After some questions had been asked to students with respect to demographic information and geographic literacy, it was asked to draw a world map associated with Turkey's international affairs. The data were analyzed via qualitative and quantitative analyze techniques. According to research results, pre-service geography teachers thought that Turkey has an important position in the world and neighbouring countries in terms of balance of power. In addition to this, they emphasized the relationship of Turkey with different country and country groups depending upon its political, economical and cultural affairs.

Keywords: Geography education, geographic literacy, world sketch map, international affairs, mind map

* Bu makalenin ilk hali 12-14 Eylül 2012 tarihinde Marmara Üniversitesi'nde (İstanbul) yapılan 21. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözlü tebliğ olarak sunulmuştur.

** (Doc. Dr.); Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, hdemirkaya@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Küreselleşme çağında içinde yaşadığımız dünyanın anlaşılması ihtiyacı her zamankinden daha fazladır. Coğrafya bilim dalı diğer disiplinlerden daha fazla bir biçimde yaşadığımız dünyayı algılamak için gerekli bilgi ve becerileri sağlayacak donanımı sunmaktadır (Winship, 2004). Bu bağlamda, günümüz dünyasında coğrafya okuryazarlığı birbirleriyle bağlantılı ve ayrılmaz üç unsur: konu alanı, beceriler ve bakış açıları’ndan oluşmaktadır (Geography Education Standards Project, 1994:30).

Öğrenciler yerlerin fiziki ve beşeri özellikleri bakımından önemini ve yerlerin bireylerin zihinlerindeki anlamında meydana gelen değişimleri değerlendirebilirler (Backler ve Stoltman, 1986). Öğrenciler karar verme becerileri, mekânsal dünyayı analiz etme ve bunların siyasi, ekonomik ve sosyal gelişmeler üzerindeki etkilerini bilme ihtiyacı duyarlar. Öğrenciler fiziki ve beşeri dünya arasındaki bu bağlantıyı açıkça vurgulamak isterler. Öğrencilerin fiziksel dünyaya ilişkin bilgilerini teşhis etmelerine yardım için atmaları beklenen ilk adım zihin haritalarıdır (Mishimoto, 2012).

İçerisinde varlıklarını sürdürdükleri yeryüzünü anlama ve çevreyi öğrenme gereksinimi bireylerde yaşadıkları coğrafi mekâna ve bu mekânın ilişkili olduğu diğer mekânları da içine alan zihinsel yapılar oluşturmalarını teşvik etmiştir. Bununla birlikte bireylerin zihinlerinde oluşturdukları coğrafi ortam örüntüsü bireyden bireye farklılıklar gösterebilmektedir. Hatta bu farklılıkların zaman zaman yanlışlıklar ve çarpıtmalar boyutunda ortaya çıkmaları da mümkün olabilmektedir (Öcal, 2007).

İnsan davranışları, sadece geçmiş olaylar referans alınarak açıklanamaz, aynı zamanda bu bireylerin geçmiş ve şu an yaşanan olayları temel alarak geleceğe yönelik beklentileri ile de ilintilidir. Bu nedenle, çevrenin yorumlanması sosyal ve kültürel değer ve kısıtlamaların bir işlevi olarak açıklanabilir. Yani, duygular, korkular, inançlar, önyargılar ve yanlış fikirler bireylerin zihinlerinde kendi imajlarını oluştururlarken nesnel çevre ile etkileşime girerler. Bu çevre imajı, zihin haritası olarak adlandırılmaktadır (Rengert ve Pelfrey, 1997).

İnsanların farklı çevrelere yönelik tepkileri büyük ölçüde çevreyi algılama biçimleriyle ilgili olup, çevre ile ilişkisi ise her bir bireyin zihinsel imaj ve temsillerine dayandırılır. Bu imajlar dünya, kıta ve bölge gibi büyük ölçekli olabileceği gibi köy ve kasaba gibi küçük ölçekli de olabilir. Bireyler imajlarını çevre ve psikolojik faktörlerin rol oynadığı fiziki çevre ve bireysel algı ile ilişkili bir şekilde oluştururlar (Cassidy, 1997).

Bir bilişsel harita genellikle bir coğrafi haritanın grafiksel özelliklerini taşımaz ve nesnel çevreyi doğruya yakın bir şekilde yansıtmaz (Südaş ve Gökten, 2012). Milgram (1972) bilişsel haritayı “bireyin bir yere ilişkin geliştirdiği içsel imajlar” olarak tanımlamıştır. Zihin haritaları yoluyla mekân algılamasını ele alan farklı ölçeklerde birçok çalışma yapılmıştır: şehir (Johnston, 1972; Sağdıç, 2014), kıta (Andersen ve Maude, 1994), dünya

(Saarinen, 1988; Saarinen ve MacCabe, 1995; Kong, Sauge, Saarinen ve MacCabe, 1994; Son, 2005; Redei, Kincses ve Jakobi, 2011).

Boş bir kâğıt üzerine taslak dünya haritası çizmek, zor bir zihinsel görevdir. Kıtaların temel yerleşme düzenlerini bilmeden ve her bir kıtanın kendi içinde siyasi bölünüşleri ile ilgili detaylı bilgiye sahip olmadan taslak dünya haritası çizmek mümkün değildir (Saarinen ve MacCabe, 1995).

Bir ülkenin uluslar arası ilişkileriyle ilgili bireylerin zihin haritalarına yönelik ilk önemli çalışmayı Harold ve Margaret Sprout (1956) yapmışlardır. Dünya'nın belli bir bölgesinde yaşamını sürdüren bir kişinin zihin haritası, yaşadığı coğrafi mekânın özellikleri ile uyumlu olup, kişi yaşadığı mekânın yakın çevre ve küresel ilişkilerini yaşadığı mekânı temel alarak anlamlandırır (Henrikson, 1980).

Bireylerin zihinlerindeki dünya örüntüsüne ilişkin coğrafya okuryazarlığı araştırmalarına soğuk savaşın hemen arkasından başlanılmıştır (Saarinen ve MacCabe, 1995). Hemen hemen tüm insanlar içinde yaşadıkları mekânsal ortamla ilgili az çok bir bilgiye sahip olduklarını kanıtlayıcı bir davranış örüntüsü sergilerler (Lynch, 1960). Literatürde coğrafi bilgiyi ölçmenin pek çok yolu vardır. Çeşitli değişkenlerin coğrafi bilgiyi etkileme düzeylerine ilişkin birçok coğrafya okuryazarlığı araştırması yapılmıştır (Kitchin, 1996; Henrie, Aron, Nelson ve Poole, 1997; Eve, Price ve Counts, 1994; Bein, 1990; Donovan, 1993; Demirkaya, 2009). Bu araştırmada coğrafya okuryazarlığı kavramı, dünya üzerindeki ülke bilgileri ve bunların dünya haritası üzerindeki konumlarıyla sınırlandırılmıştır. Küreselleşmenin ileri boyutlara ulaştığı günümüzde coğrafya öğretmeni adaylarının Türkiye'nin diğer ülkelerle ilişkilerini taslak harita üzerinde gösterebilmelerinin ve bu ilişkilerin dün, bugün ve gelecek bağlamında yorumlayabilmelerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

1. PROBLEM CÜMLESİ

Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın gelecekteki uluslararası ilişkilerine bakışları nasıldır?

1.1. Araştırmanın alt problemleri

1. Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın gelecekteki uluslararası ilişkilerini ele alan bir taslak harita çizmeye yönelik hazır bulunuşluk düzeylerine ilişkin özellikleri nasıl bir dağılım göstermektedir?

2. Coğrafya öğretmen adaylarının yakın gelecekte Türkiye'nin olumlu ilişkiler kurmasını bekledikleri ülkelere ilişkin görüşleri nasıldır?

3. Coğrafya öğretmen adaylarının gelecekte yerleşmek istedikleri ülkelere ilişkin görüşleri nasıl bir dağılım göstermektedir?

4. Coğrafya öğretmen adaylarının çizdikleri taslak dünya haritaları üzerinde Türkiye'nin dünya üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel konumu nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye’nin yakın gelecekteki uluslararası ilişkilerine bakışını coğrafya okuryazarlığı temelinde belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada bir nitel ve bir nicel olmak üzere iki farklı ölçme aracı kullanılmıştır. Karma yöntem, nicel ve nitel yöntemlerin karıştırılarak tek bir çalışmada kullanıldığı genel bir araştırma türüdür (Creswell ve Plano Clark, 2011; Harwell, 2011). Nitel ve nicel verilerin entegrasyonu, bulguların yorumlanması üzerinde birlikte sinerjistik bir etki oluşturmaktadır (Oandasan, Ghosh, Byrne, Shafir, 2000). Ayrıca, araştırmanın taslak harita kısmının değerlendirilmesinde taslak harita yöntemi kullanılmıştır (Tunçel, 2002).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma 2011-2012 eğitim-öğretim yılı Bahar yarıyılında gerçekleştirilmiş olup toplam 147 coğrafya öğretmen adayından veri toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken, coğrafya öğretmenliği anabilim dalınının 3. ve 4. sınıflarında öğrenim görüyor olmaları kriter olarak belirlenmiştir. Bu kriter çerçevesinde, katılımcıların 29’u (%19,7) Dokuz Eylül Üniversitesi, 13’ü (%8.8) Marmara Üniversitesi, 36’sı (%24,5) Atatürk Üniversitesi, 41’i (%27.9) Necmettin Erbakan Üniversitesi ve 28’i (%19) Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nin Coğrafya Öğretmenliği Anabilim Dallarında öğrenim görmektedirler. Katılımcılardan 85’i (%57.8) erkek ve 62’si (%42.2) kadından oluşmaktadır. Öğrencilerin 70’i (%47.6) üçüncü sınıfa, 77’si ise (% 52.4) dördüncü sınıfa devam etmektedirler.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri, Demirkaya (2009) tarafından geliştirilen “Coğrafya Okuryazarlığı Anketi”, “Türkiye’nin Uluslar arası İlişkileri Görüşme Formu” ve “Türkiye’nin dünya üzerindeki siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini gösteren bir Dünya Haritası çiziniz. İlişki türlerine göre ülke ya da ülke grupları için farklı semboller kullanabilirsiniz. Harita üzerinde ülke ve önemli gördüğünüz şehirlere vurgu yapınız. Haritayı çizmeye başladığınız noktaya bir yıldız sembolü yerleştiriniz” açık uçlu sorusu yoluyla toplanmıştır.

Görüşme formu ‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu’ biçiminde tasarlanmıştır. Veri toplama araçlarının her biri için bir alan, bir program geliştirme ve bir ölçme ve değerlendirme uzmanı olmak üzere üç kişilik bir uzman grubunun görüşleri alınmıştır. Uzmanların görüşleri doğrultusunda veri toplama araçlarına son şekli verilerek, çoğaltılmıştır. Daha sonra veri toplama araçları yukarıda belirtilen coğrafya anabilim dalı öğrencilerine uygulanmıştır. Anketin doldurulması ve taslak haritanın çizimi için öğretmen adaylarına 40 dakika süre verilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen nitel veriler metin içerik analizi yoluyla analiz edilmiştir. Transkripsiyon ve veri doğrulama basamağında görüşme yapılan katılımcılar görüşme sırasına göre numaralandırılmıştır. Nitel verilerin kodlanması sırasında, ilgili literatür ışığında kod listesi hazırlanmış, transkriptler birçok kez okunmuş, görüşülen öğretmen adaylarının ifadelerinden ek kodlar elde edilmiştir. Kodlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar dikkate alınarak ilişkili kodları bir araya getiren kategori ve temalar oluşturulmuştur. Böylece tematik kod listesi ortaya çıkartılmıştır.

Nicel veriler SPSS 22’de oluşturulan veri tabanına kaydedildikten sonra, betimsel istatistiksel analizler yoluyla değerlendirilmiştir. Betimsel veriler frekans ve yüzde (%) değerler tablo üzerinde verilerek açıklanmıştır.

Taslak harita sorusu ise katılımcıların herhangi bir yerden ya da kişiden yardım almadan kendilerine verilen süre içerisinde boş bir A4 kâğıdına çizmiş oldukları taslak dünya haritaları araştırmacı tarafından tek tek incelendikten sonra kodlamalar yapılarak kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra her bir kategoriye düşen görüşler bir araya getirilerek yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

3.1. Coğrafya Öğretmen Adaylarının Türkiye’nin Yakın Gelecekteki Uluslararası İlişkilerini Ele Alan Bir Taslak Harita Çizmeye Yönelik Hazır-bulunuşluk Düzeyleri

Araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adaylarının akademik başarı düzeyleri, AGNO’ya (Ağırlıklı Genel Not Ortalamaları) göre belirlenmiştir. Araştırmaya katılan Coğrafya öğretmen adaylarının akademik başarı düzeyleri incelendiğinde, öğrencilerin 49’unun (% 33.3) 2.00-2.49 ortalamaya, 42’sinin (% 28.6) 2.50-2.99 not ortalamasına, 40’ının (% 27.2) 3.00-3.49 not ortalamasına, 9’unun (% 6.1) 1.99 ve altı not ortalamasına ve 7’sinin (% 4.8) 3.50-4.00 not ortalamasına sahip oldukları görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Akademik Başarı Düzeyleri

Ortalama	Frekans (<i>f</i>)	Yüzde (%)
1.99 ve altı	9	6,1
2.00 -2.49	49	33,3
2.50-2.99	42	28,6
3.00-3.49	40	27,2
3.50-4.00	7	4,8
Toplam	147	100,0

Araştırmaya katılan Coğrafya öğretmen adaylarının üniversite eğitimi öncesinde yaşadıkları yerleşim merkezleri incelendiğinde, öğrencilerin 100’ünün (% 68) ilçe merkezi, 42’sinin (% 28.6) il merkezi ve 5’inin (% 3.4) kasabada yaşadıkları görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Üniversite Eğitimi Öncesinde Yaşadıkları Yerleşim Merkezi

Yerleşim Birimi	Frekans (f)	Yüzde (%)
İl Merkezi	42	28,6
İlçe Merkezi	100	68,0
Kasaba	5	3,4
Toplam	147	100,0

Katılımcıların yurtdışında öğrenim görme durumları incelendiğinde, 143’ünün yurtdışında hiç öğrenim görmediği, 3’ünün (% 2) üniversite eğitimi sırasında Erasmus Programı çerçevesinde yurtdışında eğitim gördüğü ve 1 öğrencinin (% 0.7) lise öğrenimini yurtdışında yaptığı anlaşılmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Yurtdışında Öğrenim Görme Durumları

Yurtdışında Öğrenim	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hayır	143	97,3
Evet, Lise Öğrenimi sırasında	1	,7
Evet, Üniversite Öğrenimi sırasında	3	2,0
Toplam	147	100,0

Araştırmaya katılan coğrafya öğretmen adaylarının yurtdışına çıkma sayıları incelendiğinde, öğrencilerden 130’unun (% 88.4) hiç yurtdışına çıkmadığı, 13’ünün (% 8.8) bir defa yurtdışına çıktığı, 2 öğrencinin (% 1.4) üç defa yurtdışına çıktığı, 1 öğrencinin (% 0.7) 2 defa ve 1 öğrencinin de 5 defa yurtdışına çıktığı görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların Yurtdışına Çıkma Sayısı

Yurtdışına Çıkma Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	130	88,4
1	13	8,8
2	1	,7
3	2	1,4
5	1	,7
Toplam	147	100,0

Katılımcıların ziyaret ettikleri ülke sayıları incelendiğinde, öğrencilerin 130'u (% 88.4) hiçbir ülkeyi ziyaret etmemiş, 11'i (% 7.5) sadece bir ülkeyi ziyaret etmiş, 5'i (% 3.4) iki-üç ülkeyi ziyaret etmiş ve 1 öğrenci (% 0.7) 4-5 ülkeyi ziyaret etmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Katılımcıların Ziyaret Ettikleri Ülke Sayısı

Ülke Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	130	88,4
1	11	7,5
2-3	5	3,4
4-5	1	,7
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının akıcı bir şekilde konuştukları yabancı dil sayısı incelendiğinde 114'ünün (% 77.6) hiçbir yabancı dili, 26'sının (% 17.7) bir yabancı dili, 5'inin (% 3.4) iki yabancı dili, 2'sinin de üç ve fazla yabancı dili akıcı bir şekilde konuşabildikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının akıcı bir şekilde konuşabildikleri yabancı dillerin ise Kürtçe, Zazaca ve Almanca gibi diller oldukları kendi ifadelerinden anlaşılmuştur (Tablo 6).

Tablo 6. Katılımcıların Akıcı Bir Şekilde Konuştukları Yabancı Dil Sayısı

Yabancı Dil Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	114	77,6
1	26	17,7
2	5	3,4
3 ve daha fazla	2	1,4
Toplam	147	100,0

Katılımcıların sahip oldukları yabancı arkadaş sayıları incelendiğinde, 73 öğrencinin (% 49.7) hiçbir yabancı arkadaşının olmadığı, 52'sinin (% 35.4) 1-2 yabancı arkadaşının olduğu, 16'sının (% 10.9) 3-4 yabancı arkadaşının olduğu, 6'sının (% 4.1) 5 ve daha fazla yabancı arkadaşının olduğu görülmektedir (Tablo 7). Yabancı arkadaşların büyük bölümünün internet sosyal paylaşım siteleri vasıtasıyla edinilip yürütüldüğü belirtilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Sahip Oldukları Yabancı Arkadaş Sayısı

Arkadaş Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç	73	49,7
1-2	52	35,4
3-4	16	10,9
5 ve üstü	6	4,1
Toplam	147	100,0

Araştırmaya katılan Coğrafya öğretmen adaylarının güncel dünya olaylarını takip ettikleri haber kaynakları incelendiğinde, öğrencilerin 35’inin (% 23.8) internet-televizyon-gazete yoluyla 6’sının (% 4.1) ise sadece interneti kullanarak güncel dünya olaylarını izledikleri anlaşılmaktadır. Öğrenciler genellikle birden fazla haber kaynağından bu bilgilere ulaşmaktadırlar (Tablo 8).

Tablo 8. Katılımcıların Güncel Dünya Olaylarını Takip Ettikleri Haber Kaynakları

Haber Kaynağı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Gazete, internet, dergi	25	17,0
İnternet, televizyon, gazete	35	23,8
İnternet, gazete	31	21,1
Televizyon, internet, radyo, gazete, dergi	23	15,6
Televizyon, gazete, dergi	12	8,2
Radyo, televizyon, gazete, dergi, internet	15	10,2
İnternet	6	4,1
Toplam	147	100,0

Katılımcıların güncel dünya olaylarını izleme sıklıkları incelendiğinde, 81’inin (% 55.1) hergün, 24’ünün (% 16.3) haftada 1-2 kez, 3’ünün (% 2) ayda 1-2 kez ve 2’sinin (% 1.4) hiç izlemedikleri görülmektedir (Tablo 9).

Tablo 9. Katılımcıların Güncel Dünya Olaylarını İzleme Sıklığı

İzleme Sıklığı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hergün	81	55,1
Haftada 5-6 kez	19	12,9
Haftada 3-4 kez	18	12,2
Haftada 1-2 kez	24	16,3
Ayda 1-2 kez	3	2,0
Hiç	2	1,4

İzleme Sıklığı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hergün	81	55,1
Haftada 5-6 kez	19	12,9
Haftada 3-4 kez	18	12,2
Haftada 1-2 kez	24	16,3
Ayda 1-2 kez	3	2,0
Hiç	2	1,4
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının bilgisayar sahibi olmaya ilişkin görüşleri incelendiğinde, 114'ü (% 77.6) kesinlikle gerekli, 28'i (% 19) gerekli ve 5'i (% 3.4) kısmen gerekli cevaplarını verdikleri görülmektedir (Tablo 10). Karaman ve Karataş'ın (2009) öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerini inceledikleri çalışmada, bilgisayara sahip olan öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin sahip olmayanlara göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği ve bilgisayara sahip olanların medya okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buradan yola çıkarak, bilgisayar sahibi olan coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye'nin yakın gelecekteki uluslar arası ilişkilerini daha etkin takip ettikleri düşünülebilir.

Tablo 10. Katılımcıların "Bir bilgisayara sahip olmak" İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kısmen Gerekli	5	3,4
Gerekli	28	19,0
Kesinlikle Gerekli	114	77,6
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının arazi çalışmalarına katılmanın önemine ilişkin görüşleri incelendiğinde, öğrencilerden 112'sinin (% 76.2) kesinlikle gerekli, 31'inin (% 21.1) gerekli, 3'ünün (% 2) kısmen gerekli ve 1'inin (% 0.7) gereksiz cevabını verdikleri anlaşılmaktadır (Tablo 11). Balcı, (2015) coğrafya öğretmen adaylarının coğrafi arazi uygulamalarındaki harita okuryazarlıklarının tespitine ilişkin çalışmada, coğrafya arazi uygulamalarına katılan öğretmen adaylarının harita okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Bu bağlamda coğrafya arazi çalışmaları teorik bilginin uygulamaya yansıtılması açısından ve coğrafya dersine yönelik bireylerde olumlu tutum oluşturulması açısından önemlidir. Böylece coğrafya arazi çalışmalarına katılan öğrencilerin daha iyi taslak harita çizebilecekleri ve coğrafi öngörülerinin yüksek olacağı iddia edilebilir.

Tablo 11. Katılımcıların “Arazi çalışmalarına katılmak” İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Gereksiz	1	,7
Kısmen Gerekli	3	2,0
Gerekli	31	21,1
Kesinlikle Gerekli	112	76,2
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının harita okuyabilme becerisinin önemine ilişkin soruya 133’ü (% 90.5) kesinlikle gerekli cevabını verirken, 14’ü (% 9.5) gerekli cevabını vermişlerdir (Tablo 12).

Tablo 12. Katılımcıların “Bir haritayı okuyabilmek” İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Gerekli	14	9,5
Kesinlikle Gerekli	133	90,5
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafya uzmanlarından bilgi almanın önemine ilişkin soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde, 92’sinin (% 62.6) kesinlikle gerekli cevabını verirken, 3’ü (% 2) gereksiz cevabını vermişlerdir (Tablo 13).

Tablo 13. Katılımcıların “Coğrafya uzmanlarından bilgi almak” İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Fikrim Yok	1	,7
Gereksiz	3	2,0
Kısmen Gerekli	10	6,8
Gerekli	41	27,9
Kesinlikle Gerekli	92	62,6
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının bir yabancı dili konuşabilmenin önemine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin 56’sı (% 38.1) kesinlikle gerekli, 56’sı (% 38.1) gerekli, 32’si (% 21.8) kısmen gerekli ve 3’ü (% 2) gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir (Tablo 14).

Tablo 14. Katılımcıların “Bir yabancı dil konuşabilmek” İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Gereksiz	3	2,0
Kısmen Gerekli	32	21,8
Gerekli	56	38,1
Kesinlikle Gerekli	56	38,1
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının ülkelerin dünya üzerindeki konumlarını bilmenin önemine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin 120’si (% 81.6) kesinlikle gerekli, 22’si (% 15) gerekli ve 5’i (% 3.4) kısmen gerekli cevaplarını verdikleri görülmektedir (Tablo 15).

Tablo 15. Katılımcıların “Ülkelerin dünya üzerindeki konumlarını bilmek” İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kısmen Gerekli	5	3,4
Gerekli	22	15,0
Kesinlikle Gerekli	120	81,6
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının güncel olayları takip etmek ve güncel olaylarla ilgilenmenin önemine ilişkin verdikleri cevaplar incelendiğinde, öğrencilerin 109’u (% 74.1) kesinlikle gerekli, 31’i (21.1) gerekli ve 7’si (% 4.8) kısmen gerekli cevaplarını verdikleri anlaşılmaktadır (Tablo 16).

Tablo 16. Katılımcıların “Güncel olayları takip etmek, güncel olaylarla ilgilenmek” İfadesine Yönelik Düşünceleri

Önem Derecesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kısmen Gerekli	7	4,8
Gerekli	31	21,1
Kesinlikle Gerekli	109	74,1
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının öğrenim süreleri boyunca çizdikleri taslak dünya haritası sayısı incelendiğinde, öğrencilerden 69’unun (% 46.9) 1-5 arası taslak dünya haritası çizdiği, 26’sının (% 17.7) 6-10 arası, 24’ünün (% 16.3) 11 ve üstü taslak dünya haritası çizdiği ve 28’inin (% 19) hiç taslak dünya haritası çizmedikleri görülmektedir (Tablo 17). Bu sonuç Türkiye’de üniversitelerin coğrafya öğretmenliği programlarında taslak dünya haritası çizmeye yeterli önemin verilmediğini göstermektedir.

Tablo 17. Katılımcıların Öğrenimleri Boyunca Çizdikleri Taslak Dünya Haritası Sayısı

Harita Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hiç çizmedim	28	19,0
1-5 defa çizdim	69	46,9
6-10 defa çizdim	26	17,7
11 ve üstü	24	16,3
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının taslak dünya haritalarında kullandıkları çizim teknikleri incelendiğinde, öğrencilerden 115’i (% 78.2) Merkator projeksiyonu, 25’i (% 17) Dikdörtgen Türkiye ve oklarla gösterilmiş komşular ve 7’si (%4.8) Model küre-ekvator çizgisi kullanarak taslak haritalarını çizdikleri görülmektedir. (Tablo 18). Bu bulgu, Tunçel’in (2002) Coğrafya öğretmen adaylarının İslam ülkeleri zihin haritaları ile ilgili çalışmasında elde ettiği % 67 oranında Merkator Projeksiyonu çizim tekniği bulgusu ile paralellik göstermektedir.

Tablo 18. Katılımcıların Taslak Dünya Haritalarında Kullandıkları Çizim Tekniği

Çizim Tekniği	Frekans(f)	Yüzde (%)
Merkator projeksiyonu	115	78,2
Model Küre-ekvator çizgisi	7	4,8
Dikdörtgen Türkiye ve oklarla gösterilmiş komşular	25	17,0
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının taslak dünya haritalarını çizmeye başladıkları noktalar incelendiğinde, öğrencilerin 92’si (% 62.6) Kuzey Amerika’nın kuzey batısını, 40’ı (% 27.2) Türkiye’yi başlama noktası olarak almışlardır (Tablo 19).

Tablo 19. Katılımcıların Dünya Taslak Haritasını Çizmeye Başladıkları Nokta

Başlama Noktası	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kuzey Amerika’nın Kuzey Batısı	92	62,6
Afrika’nın Kuzeyi	1	,7
Türkiye	40	27,2
Avrupa’nın Kuzeybatısı	7	4,8
Asya’nın Kuzeyi	6	4,1
Güney Amerika	1	,7
Toplam	147	100,0

Coğrafya öğretmen adaylarının çizdikleri taslak dünya haritaları üzerinde gösterdikleri ülke sayıları incelendiğinde, öğrencilerin 93'ü (% 63.3) 1-5 arası ülke, 8'i (% 5.4) 21 ve üstü ülke göstermiştir (Tablo 20).

Tablo 20. Katılımcıların Çizdikleri Taslak Dünya Haritasında Gösterdikleri Ülke Sayısı

Ülke Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
1-5 ülke	93	63,3
6-10 ülke	23	15,6
11-15 ülke	14	9,5
16-20 ülke	9	6,1
21 ve üstü Ülke	8	5,4
Toplam	147	100,0

3.2. Coğrafya Öğretmen Adaylarının Yakın Gelecekte Türkiye'nin Olumlu İlişkiler Kuracağını Düşündükleri Ülkeler

Coğrafya öğretmen adaylarının yakın gelecekte Türkiye'nin olumlu ilişkiler içerisine gireceğini düşündükleri ülkeler incelendiğinde, öğrencilerin çoğunluğunun ülkelerin siyasi, ekonomik ve askeri güçlerinden etkilenmedikleri, bunların yerine kültürel ilişkiler, akrabalık, yakınlık ve tarihî özellikleri dikkate alarak görüş belirttikleri dikkat çekmektedir. Bazı öğrenciler, doğrudan ülke isimleri yerine bölge isimlerini tercih etmişlerdir. Bazı öğrenciler ise önce bölge olarak görüşlerini belirttikten sonra, tek tek ülke isimlerine vurgu yapmışlardır. Bu bulgu, Huntington'ın (1993) medeniyetler çatışması ile ilgili çalışmasında, yeni dünyada mücadelenin asıl kaynağının kültürel olacağını belirttiği, ulus devletlerin dünyadaki olayların yine en güçlü aktörleri olmaya devam edeceklerini, ancak küresel siyasetin temel çatışmalarının farklı medeniyetlere ait grup ve milletler arasında gerçekleşeceğini iddia ettiği görüşünü doğrular niteliktedir.

Öğretmen adaylarına göre, Türkiye'nin yakın gelecekte yakın ilişkiler kuracağı ülkelerin yer aldığı bölgeler şunlardır: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Ortadoğu Ülkeleri, Balkan Ülkeleri, AB Ülkeleri, Kuzey Afrika Ülkeleri, Uzakdoğu Ülkeleri. ABD, Rusya ve Çin ise bu bölge gruplarının dışında tutulmuş ve özellikle vurgulanmıştır. Öğrencilerin bir kısmı ise duygusal bir yaklaşımla Türkiye'nin hiçbir zaman dostunun olmadığını ve olacağını da düşünmediklerini ifade etmişlerdir. Bu ülke gruplarından Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine 22 öğrenci, Ortadoğu Ülkelerine 15 öğrenci, Balkan Ülkelerine 8 öğrenci, AB ülkelerin 5 öğrenci, Kuzey Afrika Ülkelerine 10 öğrenci, Güney Amerika Ülkelerine 3 öğrenci, Uzakdoğu Ülkelerine 2 öğrenci değinmiştir. Bu sonuç Henrikson'un (1980) Amerikan dış politikacılarının coğrafi zihin haritaları ile ilgili çalışmasında ulaşılmış olduğu bir coğrafi alanın ya da ülkenin önemi için bireyin ruhsal duygularını etkileyen

pek çok faktörün varlığı ve bu durumun yalnızca kişinin yaşadığı coğrafi mekâna fiziksel yakınlıkla açıklanamayacağı sonucu ile tutarlık göstermektedir.

Öğretmen adaylarının Türkiye’nin yakın gelecekte olumlu ilişkiler içerisine gireceğini düşündükleri ülkeler, en fazla vurgulanandan az vurgulanana doğru sıralandığında; ilk sırada İran (30 kişi) yer almakta, onu Azerbaycan (25 kişi) ve Rusya (25 kişi) izlemektedir. Bu ülkeleri Japonya (21 kişi), ABD (17 kişi), Çin (17 kişi), Yunanistan (15 kişi), Türkmenistan (14 kişi), Kazakistan (14 kişi), Almanya (13 kişi), Suriye (12 kişi), Brezilya (10 kişi), Fransa (9 kişi), Pakistan (8 kişi), Irak (8 kişi), Bulgaristan (7 kişi), İtalya (7 kişi), Suudi Arabistan (7 kişi), Bosna-Hersek (6 kişi), Libya (6 kişi), Özbekistan (6 kişi), Mısır (6 kişi), Ermenistan (6 kişi), Güney Kore (5 kişi), Endonezya (5 kişi), Kırgızistan (4 kişi), Arjantin (4 kişi), İngiltere (4 kişi), Gürcistan (4 kişi), Filistin (4 kişi), Hindistan (3 kişi), Afganistan (3 kişi), Lübnan (3 kişi), Birleşik Arap Emirlikleri (3 kişi), Ukrayna (3 kişi), KKTC (2 kişi), Malezya (2 kişi), Arnavutluk (2 kişi), Makedonya (2 kişi), Kosova (2 kişi), Karadağ (2 kişi), Tunus (2 kişi), Meksika (2 kişi), Hollanda (2 kişi), İsrail (2 kişi), Doğu Türkistan (1 kişi), Pakistan (1 kişi), Çad (1 kişi), Etiyopya (1 kişi), Kolombiya (1 kişi), İsveç (1 kişi), Norveç (1 kişi), Macaristan (1 kişi), İspanya (1 kişi), Danimarka (1 kişi), Yeni Zelanda (1 kişi), Dominik Cumhuriyeti (1 kişi), Somali (1 kişi) ve Bangladeş (1 kişi) ile takip etmektedir.

3.3. Coğrafya Öğretmen Adaylarının Gelecekte Yerleşmek İstedikleri Ülke/Ülkelere İlişkin Görüşleri

Coğrafya öğretmen adaylarının gelecekte yaşamlarını sürdürmek istedikleri ülkeler incelendiğinde, öğrencilerin 75’inin (% 51.02) Türkiye dışında herhangi bir ülkede yaşamayı hiç düşünmedikleri, diğer öğrencilerin ise önceliklerinin Türkiye olduğu fakat çeşitli nedenlerle yaşayabilecekleri ülkelere ilişkin görüşlerini ifade etmişlerdir. Üniversite öğrencileri, öncelikle gelecekte yaşamını sürdürmek istediği ülkeyi ya da ülkeleri yazmış, sonrasında da yaşamak istediği ülkede bulunan ve o ülkeyi seçmesine neden olan faktörleri belirtmişlerdir. Bu bulgu, Henrikson’un (1980) her ülke vatandaşlarının ulusal bir bakışa ve ülke sınırları içerisinde kalan coğrafi mekâna yönelik duygular geliştirdikleri iddiası ile de uyumluluk arz etmektedir.

Gelecekte yaşamını sadece Türkiye’nin dışında bir ülkede sürdürmek istemeyen Coğrafya öğretmen adaylarının gerekçelerine ilişkin bazı ifadeler şunlardır:

(K4) Yaşamımı başka bir ülkede sürdürmek istemiyorum. Fakat, kendi ülkemde iş olanaklarının artmasını, güçlü bir ekonomiye sahip olmasını, demokrasinin gelişmesini ve güçlü bir siyaset gütmesini isterim.

(K6) Türkiye, çünkü burada doğup büyüdüm. Farklı ülkelere gidip oralardaki insanlara katkı sağlamak yerine ülkemdeki insanlara katkı sağlamayı tercih ederim. Tarihi güzellik, demokrasi, doğal güzellik, eşitlik, ekonomik düzey, iş olanakları, eğitim olanakları, ulaşım, gelişmişlik ve kültür ülkemizi çekici hale getiriyor.

(K7) Türkiye'nin gelenekleri, örf ve adetleri, tarihi, insanları, güneşi, gülyüzlü insanları, kültür ve demokrasisi yaşamak için yeterli nedenlerdir.

(K31) Türkiye, başka bir ülkede yaşamak istemezdim. İnsanlar, kültür, yemekler ve doğal güzellikleri.

(K35) Türkiye, çünkü ülkemi seviyorum. Doğal güzellik, misafirperverlik, yardımseverlik, demokrasi, farklı kültürlerin sentezlendiği Anadolu Kültürü.

(K47) Türkiye dışında yaşamak istediğim bir ülke yoktur. Tarih, doğal güzellikler, kültürel zenginlikler, sıcak kanlı insanlar, din faktörü, toplumun genel ahlaki yapısı, coğrafi zenginlikler v.b.

(K49) Türkiye, hem coğrafi, hem sosyo-kültürel ve ekonomik olarak, bölgesel olarak en önemli ülke. Günümüzde bazı konularda ideal olmasa da ileriki yıllarda dünyanın en ideal ülkesidir. Siyaset, doğal güzellikler, demokrasi, ulaşım, sanat, spor, turizm, tarih, coğrafya ve ekonomi.

(K63) Türkiye'de yaşamaya devam ederim. Fiziksel olsun, beşerî ve kültürel açıdan bana göre standartların üzerinde güzel bir ülkem olduğu için. Gelenek, görenek, bayramlar ve ülkemizin güzellikleri yeterli.

(K73) Türkiye, çünkü ülkemi seviyorum. Yaylalarının güzelliği, demokrasinin iyiye doğru gitmesi, iş olanaklarının artması ve müslüman bir ülke olması.

(K75) Türkiye, çünkü ülkemi seviyorum ve ülkeme faydalı olmak istiyorum.

(K80) Türkiye tabiki. Ancak, bunun dışında eğitim için İsviçre'ye gitmek istiyorum. Bunun dışında Hindistan'a gitmeyi planlıyorum. Türkiye, kültürü, doğal güzellik, coğrafi şekilleri açısından yaşanılacak bir yer olması, Hindistan'ın kültürünü merak ediyorum. İsviçre'nin iş olanakları ve maddi açıdan daha rahat bir ülke olması.

(K83) Sadece Türkiye'de yaşamak isterdim. Çünkü havasıyla suyuyla toprağıyla, insanlarıyla mutlu olabileceğimi düşündüğüm tek yer.

(K106) Sadece Türkiye'de yaşamak isterim. Çünkü Türkiye yaşanılacak yer, kültürüme uygun, dört mevsime sahip iklimi, doğal güzellikleri, tarihi, gelenekleri ve insanları.

(K120) Türkiye Cumhuriyeti, başka bir yerde yaşamak istemiyorum. Mutlu bir yaşam, demokrasi, iş olanakları, vatan sevgisi, düzenli bir hayat.

(K123) Türkiye istediğim iklim şartlarına sahip kendi kendine yetebilen bir ülke. Doğal zenginliği, insanların sıcaklığı, dört mevsimin aynı anda yaşanması, dağları, ırmakları, kültürel çeşitlilik, ulaşım olanakları, hoşgörü, denizleri, ovaları v.b.

(K139) Türkiye, çok sevdiğim için. Kültürel birikimi, doğal güzellik, konumu, dili ve dini.

(K143) Yaşamımın tamamını kendi ülkemde sürdürmek isterim. Ülkemiz her açıdan zengin, geliştirilmeye uygun bir ülkedir.

Gelecekte yaşamını Türkiye’nin dışında bir ülkede sürdürmek isteyen Coğrafya öğretmen adaylarının tercih ettikleri ülkeler ve bu ülkelere ait temel özelliklere ilişkin bazı ifadeler şunlardır:

3.3.1. Gelişmiş Ülkeler

Bu grupta yer alan ülkeler öğrenciler tarafından en fazla tercih edilen ülkeler olmuşlardır. Bu ülkelerin çoğunluğunun demokrasi, eğitim ve ekonomik bakımdan gelişmiş Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri olduğu görülmektedir. Bunların yanında yer alan dikkat çekici bir ülke olarak uzak doğuda yer alan ekonomik ve teknolojik anlamda dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında gösterilen Japonya da bulunmaktadır. Bu ülkeler ve tercih eden katılımcı sayısı şöyledir: ABD (16 kişi), Japonya (13 kişi), Norveç (13 kişi), Kanada (10 kişi), İtalya (8 kişi), Almanya (8 kişi), İspanya (6 kişi), İngiltere (5 kişi), İsveç (4 kişi), Fransa (4 kişi), Finlandiya (2 kişi) ve Hollanda (1 kişi). Bu sonuçlar Redei ve ark. (2011) Macaristan’da öğrencilerin zihin haritalarında dünya algısı ile ilgili çalışmanın bulgularıyla benzerlik göstermektedir. İlgili araştırmada öğrencilerin yaşamak için en fazla tercih ettikleri ülkelerin Batı Avrupa ülkeleri olduğu görülmektedir.

(K5) Kanada, sosyal hakları fazla, iklim olarak güzel, sağlam bir kıta, doğal zenginliği fazla ve nüfusu az.

(K9) İspanya ya da Dubai, coğrafya eğitimi alan bireyin çalışma imkânı daha fazla bu ülkelerde. İş olanakları gelişmiş, iklim yaşamaya elverişli, İspanya Türkiye ile hemen hemen aynı iklime sahip.

(K13) Norveç veya İsviçre, sakin ülkeler. Güvenlik, sağlık, demokrasi, kültür, iş olanakları ve sosyal hayat ilgimi çekiyor.

(K15) Kanada, modern bir ülke, insan haklarına saygılı bir ülke olduğunu düşünüyorum.

(K16) İtalya ya da Norveç, doğal güzellikleri ilgimi çekiyor. İtalya’nın tarihi eserleri, Norveç’in fiyortları, deniz, göl, şehirleşme, ekonomik gelişmişlik, refah düzeyi ve medeniyet.

(K18) Kanada ya da Norveç, yaşam standartları ve özellikle coğrafi oluşum ve jeolojik yapıları ilgimi çekmektedir. Kültür, doğal güzellik, insan hakları, otorite, eğitim, dış politika, yatırım, ekonomik kalkınmışlık, yaşam standartları.

(K20) Norveç, İsveç, Almanya genel olarak sakin, kapalı havaları olan ülkeleri severim. Bunun dışında bu ülkelerin kültürlerini ve insan ilişkilerini merak ediyorum. Norveç, Almanya sosyal demokrasi, düzenli şehirler, bulutlu gökyüzü, gerçek adalet devletleri, sakin bir yaşam, yeşilin her tonu, kendini geliştirme ve gerçekleştirme imkânı, az konuşan çok düşünen insanlar, daha kurallı bir yaşam.

(K39) İspanya, latin kültürü ilgimi çekiyor. Norveç, sağlık, iklim ve çevresel etkisi. Karnaval, gitar, rahat, güzellik, çevre, doğal varlıklar, gelişmişlik, içki ve kültür.

(K41) Amerika Birleşik Devletleri, orada bulunma isteğim eğitimimi daha modern şekilde sürdürmek, ülkemizde halen 1960'lı yılların coğrafya eğitimi verilmeye çalışılıyor. Geniş coğrafyaya sahip olduğu için doğal özellikler bakımından gelişmiştir. Özgürlükler ve hukuk devleti açısından oldukça iyidir.

(K42) Norveç, Finlandiya, Kanada, İngiltere gibi suç oranı düşük, özgür ve gelişmiş ülkelerde yaşamımı sürdürmek için. Özgürlük, iş olanakları, düşük suç oranı, kültürel zenginlik, doğal güzellik, temiz hava, laiklik, gelişmiş, terör olayı olmayan v.b.

(K55) Hayalimdeki ülke Norveç'tir. Norveç, kuzeye olan hayranlığım, sakin yaşamı, demokratik haklarıyla ve muhteşem doğasıyla beni cezbeder. Fiyordlar, demokrasi, gelişmişliği, kültürü, sakin yaşamı ve nüfus azlığı.

(K62) ABD'de yaşamak isterim, çünkü bilim ve teknolojinin üst düzeyde olması ve imkânlarının daha fazla olması. Anglo-Sakson kültürü.

(K67) ABD ya da İngiltere, nedeni dünya siyasetine yön vermeleri, ekonomik ve sosyal koşullarının iyi olması.

(K68) Kanada, ABD, Almanya, İngiltere. Kültürel anlamda bir artıları yok. Beşeri faktörler doğal güzellikleri pozitif etkilemiş, refah seviyesi yüksek, zengin ülkeler insan hakları konusunda kendi halkına daha elverişli.

(K70) İsveç, Norveç ve Japonya gibi ülkelerde yaşamak isterdim. Sıfır sorunların olduğu belki de sıkıntıların çok olmadığı, seviyeli çalışkan ülkeler, insan hakları, saygı, sorunların azlığı, yaşam standartlarının yüksek olması.

(K110) Avrupa ülkeleri, nedeni özgürlükler. Gelişmiş, kimlik serbest, özgür düşünce, eğitim, düşüncelere saygı, kültür, maddi imkânlar.

(K113) Almanya, eğitim ve kültür seviyesi üst düzeyde olduğu için. İş, eğitim, refah seviyesi, doğal güzellik, alım gücü, temizlik, coğrafi şekiller, demokrasi.

(K125) Norveç, her zaman ilgimi çeken bir ülke olmuştur. Soğuk iklimin insan yaşamı üzerine etkisini görmeyi amaçlıyorum. Kültür, doğal güzellikler, iklim, bitki örtüsü, yaşam tarzı, yaşam standardı, gelişmişlik, ilgi çekiciliği, konum, rahatlık.

(K128) İspanya'da yaşamımı sürdürmek isterdim. Doğal güzelliğin varlığından dolayı. Doğal güzellik, tarihi eserler, iş olanakları, kültür, yaşam standartlarının yüksekliği, sosyal güvenceler, eğitimin gelişmişliği, demokrasi, iletişim olanakları, ulaşım olanakları.

(K135) İskoçya, Galler, gizemli bir doğası olduğu için. Kültür, doğal güzellikler, demokrasi, gelenekleri, iş olanakları ve eğitim fırsatları.

(K140) Norveç, ekonomik gelir, tarihi doku, milli gelirin yüksekliği, sağlık ve eğitim hizmetleri. Eğitim olanakları, tarihi doku, ulaşım hizmetleri, kişi başına düşen milli gelir, insan hakları, sağlık hizmetleri, yaşam kalitesi.

(K147) ABD, çok farklı kültürlere ev sahipliği yapan bir ülke. Tamamen kendine özgü bir yapısı var. Doğal, gelişmiş, demokratik, özgün kültür, iklim çeşitliliği, ulaşım, teknoloji, sanayinin gelişmiş olması.

(K142) Japonya, teknolojik üstünlüğü. Teknolojik açıdan çok gelişmiş, iş olanakları yüksek, doğal güzelliği fazla, iklimi uygun.

3.3.2. Yakınlık ve Kültürel Bağlar

Üniversite öğrencileri, Türk kültürüne yakın olarak gördükleri ülkeleri belirtmişlerdir: Türkmenistan (3 kişi), Azerbaycan (2 kişi), İran (2 kişi), Hindistan (2 kişi), Maldivler (2 kişi), Endonezya (1 kişi), Pakistan (1 kişi), Hırvatistan (1 kişi), Slovenya (1 kişi), Güney Kore (1 kişi), Bangladeş (1 kişi), Singapur (1 kişi), Bangladeş (1 kişi). Bu bulgu, yakınlık ve kültürel bağlarla ilgili Tunçel (2002) ve Saarinen (1973) çalışmalarından elde ettikleri bulgularla örtüşmektedir.

(K38) Türkmenistan, Türk kültürü, tarihi, yeraltı zenginlikleri, insanları, kültür birliği.

(K19) Hindistan, kültür ve doğal olarak merak ettiğim ve bana çekici gelen bir ülke olduğu için. Ganj nehri, Budizm, Himalayalar, Çerapunçi, genç nüfusu, muson ormanları, muson yağışları.

(K60) Hindistan, çünkü coğrafi yapısı, iklimi, insanların cana yakınlığı beni orada yaşamak için isteklendiriyor, ayrıca gelişmekte olan bir ülke. Hindistan, Tac Mahal, İndus, Ganj, filmleri, insanların sıcaklığı.

(K65) Maldiv adaları, tam bir doğa harikası, deniz, palmiye ve güneş.

(K91) Maldivler olabilir. Müslüman bir ülke, doğal güzellikleri sınırsız. Türk kültürüyle çok yabancı değil. Doğal kaynakları zengin.

(K10) Güney Kore, çünkü teknoloji çok ileri ve insanları çok saygılı.

3.3.3. Siyasi Yakınlık

Bazı üniversite öğrencileri ideolojik görüşlerine yaşam ortamı bulabileceklerini düşündükleri ülkeyi tercih etmişlerdir: Küba (2 kişi)

(K98) Küba, çünkü sosyalizm, Fidel Kastro, İşsizlik ve geçim derdi az, saygı, deniz.

(K105) Küba, sosyalizm. Demokrasi, insan hakları, zengin fakir uçurumu yok, özel yaşam, insana değer verme, devlet-vatandaş saygısı.

3.3.4.Coğrafi Özellikleri Bakımından Dikkat Çekici Ülkeler

Fiji (1 kişi), Singapur (1 kişi), Şili (2 kişi), Brezilya (2 kişi), Çek Cumhuriyeti (2 kişi), Avustralya (2 kişi), Yeni Zelanda (2 kişi)

(K44) Fiji, başkenti Suva, sebebi okyanus ya da tek yaz mevsiminin olması, teknolojiden uzak olması ve doğa ile iç içe olmasından dolayı. Turizm, iklim, ada olması, kültürü.

(K107) Şili, And dağları, okyanus, doğal güzellikleri, gizemli doğası ve tarihi.

(K24) Avustralya, dünyanın merkezinden uzak. Kültür, güzellik, iş olanakları, uzaklık, demokrasi.

(K28) Yeni Zelanda, çünkü maddi açıdan yaşaması kolay ve çok güzel bir ülke. İş olanakları fazla, nitelikli elemanı az.

(K30) Yeni Zelanda, dünyanın bir köşesinde henüz bozulmamış bir doğa. Güzellik, doğa, demokrasi, kültür, yaşam haritası.

3.3.5. Güncellik

Gerek ekonomik gelişme, gerekse dünya siyaseti bağlamında sürekli gündemde olan ve medya vasıtasıyla öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları ülkeler de öğrenciler tarafından gösterilmiştir: Çin (1 kişi), Rusya (1 kişi)

3.3.6.Tarihi Faktörler

Bu grupta yeralan ülkeler, geçmişte belirli bir dönem Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yeralan ülkelerdir. Bu ülkelerin büyük bir bölümü Müslüman ülkeler, diğerlerinde ise hala yaşayan Müslüman ve Türk nüfus yaşamakta ya da bu ülkelerden Türkiye'ye göç etmiş pekçok insan bulunmaktadır: Yunanistan (1 kişi), Bulgaristan (2 kişi), Macaristan (1 kişi), Romanya (1 kişi), Bosna-Hersek (1 kişi), Kosova (3 kişi), Birleşik Arap Emirlikleri (3 kişi), Mısır (3 kişi), Suudi Arabistan (Mekke, Medine) (1 kişi),Libya (1 kişi).

(K21) Bulgaristan ve Yunanistan, kültürleri bana çekici geliyor. Bu kültür ortamında bulunmak istediğim için. Etnografya, sirtaki, doğa, deniz, komşu, dil, müzik, otantik yaşam, mimari, tarih, çekicilik, geçmiş.

(K37) Körfez ülkelerinden birinde yaşamak istiyorum. Çok sıcak ülkeler ama, o ülkelere karşı bir ilgim var. Kültürel bağlarımız, dinsel bağımız, iş olanakları, siyasi durum, gelenekler, eğitim, sosyal aktiviteler, kültürel çeşitlilik, kişi başına düşen milli gelir, hoşgörü ortamı.

(K51) Katar veya Dubai, bölge insanıyla kültürel bir bağ kurmak için. Yelkenli, otel, çöl safarisi, petrol.

(K76) Mısır, çünkü Mısır tarih boyunca birçok medeniyete beşiklik etmiştir. Mısır'ın tarihi ve coğrafi yapısını merak ediyorum. Nil nehri, piramitler v.b.

3.4. Türkiye’nin Dünya Üzerindeki Siyasî, Ekonomik ve Kültürel İlişkilerini Gösteren Taslak Dünya Haritası

Coğrafya öğretmen adaylarının bir kısmı sadece Türkiye haritası çizmiş ve Türkiye’ye komşu olan ülkeleri çizmiştir. Bu öğrencilerin coğrafya okur yazarlıklarının zayıf ya da zayıfa yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonuç Saarinen ve MaCabe (1995) Taslak Harita Niteliğine dayalı Coğrafya Okuryazarlığı Dünya Örüntüsü çalışmasındaki ekonomik bakımdan gelişmemiş ülkelere alınan örneklemelerin taslak harita temelli coğrafya okuryazarlığı sonuçları ile paralellik göstermektedir. Yine Son’un (2005) turistik destinasyon imajlarının taslak haritalar yoluyla belirlendiği çalışmasında ulaştığı ‘çizme becerisi yetersizliği ve yeterli çaba gösterme isteksizliği yüzünden bazı katılımcıların aşırı basit harita çizme yönelimleri’ sonucu ile de yakınlık arz etmektedir. Türkiye’nin kültürel ilişkisi olduğu ülkeler arasında ABD’yi gösteren öğrencilerin, kültürel ilişkiyi popüler kültürün merkezi olması nedeniyle gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Dünya haritası üzerinde büyük yer kaplayan ya da nüfus bakımından kalabalık olan ülkeler Türkiye ile yakın ilişkileri olmamasına rağmen, pek çok öğrenci tarafından taslak dünya haritası üzerinde gösterilmiştir. Bu ülkeler arasında Brezilya, Kanada, Hindistan ve Avustralya gösterilebilir.

3.4.1.Siyasi İlişkiler

Üniversite öğrencileri, ABD (68 kişi), Rusya (42 kişi) ve AB ülkelerini (32 kişi) dünya siyasetini belirleyen güç merkezleri olarak görmekte ve dolayısıyla da Türkiye’nin siyasi kararlarını bu ülke ya da ülke gruplarıyla birlikte almak zorunda kaldığına vurgu yapmaktadırlar. Öğrencilerin bir kısmı AB ülkelerini bir blok olarak görürken, bazı öğrenciler AB ülkeleri içerisindeki büyük ülkeleri ayrı ayrı belirtmişlerdir. Bu öğrenciler Almanya (17 Kişi), Fransa (12 kişi), İngiltere (9 kişi), Hollanda (1 kişi), Danimarka (1 kişi) ve Belçika (1 kişi) olarak ifade etmişlerdir. AB ülkelerinden Yunanistan (10 kişi) ve Bulgaristan (5 kişi) daha çok sorunlu siyasi ilişkilerimizin olduğu ülkeler olarak belirtmişlerdir. Bir öğrenci de NATO’yu Türkiye’nin siyasi ilişki kurduğu bir örgüt olarak belirtmiştir. Bazı ülkeler ise alan ve nüfus bakımından büyük ülkeler oldukları için öğrencilerin dikkatini çekmiş ve vurgulama gereksinimi duymuşlardır. Bu tür ülkelere Kanada (8 kişi), Brezilya (5 kişi), Arjantin (2 kişi) ve Çin (7 kişi) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğretmen adayları Ermenistan (10 kişi), İsrail (3 kişi) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ni (1 kişi) sorunlu siyasi ilişkilerimizin olduğu ülkeler olarak göstermişlerdir. Öğrencilerin iyi siyasi ilişkilerimizin olduğu ya da zaman zaman iyi zaman zaman kötü siyasi ilişkiler kurduğumuz ülkeler olarak Ortadoğu ülkeleri (28 kişi), Suriye (14 kişi), Irak (14 kişi) ve İran (14 kişi) göstermişlerdir. Türkiye’nin yakın siyasi ilişkilerinin olduğunu belirttikleri ülkeler ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (9 kişi), Azerbaycan (8 kişi), KKTC (3 kişi), Kuzey Afrika Ülkeleri (16 kişi), Pakistan (1 kişi), Fas (2 kişi), Cezayir (2 kişi), Tunus (2 kişi), Libya (3 kişi), Mısır (4 kişi), Ürdün (1 kişi), Lübnan (2 kişi), Gürcistan (5 kişi) ve

Suudi Arabistan (5 kişi) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ülkelere öğrencilerin daha çok dini inanç ya da ırkî nedenlerle yakınlık duydukları yaptıkları açıklamalardan anlaşılmaktadır.

Coğrafya öğretmen adaylarının bu konuda dile getirdikleri bazı ifadeler şunlardır:

(K5) Siyasi ilişkileri, Türkiye'nin anketin uygulandığı tarihte siyasi sorun yaşadığı ülkeler olarak algıladığı Fransa ve Ermenistan ile siyasi ilişkilerimizin olduğunu belirtmişlerdir.

(K9) 'Türkiye, siyasi ilişkiler bağlamında ABD'ye göbekten bağlıdır'.

(K12) Dünya siyasetinin merkezi ABD'dir. Dolayısıyla Türkiye'nin siyasi ilişkileri de ABD ile birlikte şekillenmektedir.

(K14) Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ile olumlu siyasi ilişkiler; ABD, AB Ülkeleri, Yunanistan, İsrail ve Irak ile olumsuz siyasi ilişkiler; Rusya ve İran ile de karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı siyasi ilişkiler içerisindedir.

(K15) Türkiye'nin siyasi ilişkilerinin şekillenmesinde ABD, AB ülkeleri ve Rusya etkilidir.

(K21) ABD ve Ortadoğu ilkeleri ile siyasi birlikteliğimiz devam etmektedir.

(K25) Türkiye, Irak ile olumlu ilişkiler; ABD ile sürekli ilişkiler; Almanya, Rusya ve Suriye ile ise karışık siyasi ilişkiler içerisindedir.

(K28) ABD, İngiltere, Almanya ve Rusya ile siyasi ilişkilerimiz şekillenmektedir.

(K32) Türkiye halen ve yakın gelecekte AB'ye girme sorunları ve ABD'nin Türkiye üzerindeki siyasi yönlendirmeleri ile karşı karşıyadır.

(K35) Türkiye, ABD, Almanya ve Azerbaycan ile iyi siyasi ilişkiler; Fransa ve Yunanistan ile kötü siyasi ilişkiler içerisindedir.

(K38) Türkiye'nin ABD, Suriye ve Yunanistan ile siyasi ilişkileri süreklilik göstermektedir.

(K44) ABD ve Brezilya ile olumlu siyasi ilişkiler; İsrail ve Fransa ile olumsuz siyasi ilişkilerimiz vardır.

(K46) AB ülkelerini çıkarıcı güçler, Rusya'yı dünyayı yönetme hevesi taşıyan bir güç, Kafkas ülkelerini sürekli tehdit altındaki toplumlar, Azerbaycan ve Ermenistan'ı savaş halindeki ülkeler, Ortadoğu ülkelerini petrol üreten ülkeler, Kuzey Afrika ülkelerini siyasal sarsıntılar, Afrika ülkelerini açlık, ABD'yi ise ekonomik problemlerle boğuşan ülke olarak görüyorum.

(K49) ABD, Fransa, Almanya, Rusya, Çin, Japonya, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas ile siyasi ilişkilerimiz iyi düzeydedir.

(K50) Bence, Türkiye dünya üzerindeki en önemli noktalardan birinde yer almaktadır. Ancak bunu yeterince değerlendirememekte ve bu önemin farkında olunmadığını düşünüyorum. Bu ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışırken, komşu ülkelerle ilişkilerimizin gerilmesi doğru değildir.

(K51) Yakın gelecekte AB’nin gücünün azalacağını düşünüyorum. Rusya’nın dünya siyasetindeki önemi azalacaktır. Buna karşın Türkiye, Arap ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri ile daha yakın ilişki içerisinde olacaktır.

(K60) Gelecekte Türkiye’nin siyasi ilişkileri ABD, Kanada ve Rusya ile daha fazla olacaktır.

(K65) ABD ile olan siyasi ilişkilerimiz savaş temellidir.

(K67) ABD, İngiltere, AB ülkeleri ve Yunanistan ile siyasi ilişkilerimiz artarak devam edecektir.

(K73) Ortadoğu ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri ile siyasi ilişkilerimiz daha fazladır.

(K74) Ülkeler arasında çok önemli bir yerimiz var, bu yüzden köprü konumundayız. Paylaşamıyoruz, kıskanıyoruz.

(K75) Yunanistan ile ilişkilerimiz kötü, Suriye ile ilişkiler bu aralar kötü, Ermenilerle hep sorun yaşıyoruz. Siyasi ilişkilerimizi ABD belirliyor. Bu yüzden, ABD iyi olmamızı isterse iyiyiz... dünyadaki sorunların sebebi olan ülke ise İsrail’dir.

(K76) Türkiye son on yılda çok hızlı bir gelişme gösterdi. Ekonomik, kültürel ve siyasi olarak birçok ülkeden daha iyi durumdayız. Pekçok ülke ile ekonomik işbirliği yapıyoruz ve Türkiye’nin dünya üzerindeki konumu epey değişti.

(K78) ABD, Almanya, Fransa, İtalya, Rusya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Arap ülkeleri ve Kuzey Afrika ülkeleri ile Türkiye’nin siyasi ve ekonomik ilişkileri yoğun bir şekilde devam etmektedir. Buna karşılık İngiltere, Brezilya, İsrail, İskandinav ülkeleri, Uzakdoğu ülkeleri ve Avustralya ile siyasi ve ekonomik ilişkiler daha azdır.

(K80) ABD, Kuzey Afrika ülkeleri, Rusya ve Suudi Arabistan ile siyasi ilişkilerimiz sürdürülmektedir.

(K81) Siyasi ortağımız ABD’dir.

(K83) Türkiye’nin siyasi sorunları Yunanistan ve Suriye ile olmaktadır.

(K84) Türkiye’nin ABD, Rusya, İngiltere ve İran ile siyasi ilişkileri yoğundur.

(K93) Türkiye ile siyasi yakınlığı olan ülkeler Arap ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleridir.

(K120) Türkiye, ABD, Almanya, Fransa, Danimarka, Belçika, Yunanistan, Bulgaristan, Çin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Suriye, Irak, İran ve Ermenistan ile siyasi sorunlar yaşamaktadır.

(126) ABD, AB ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile siyasi ilişkilerini sürdürmektedir.

(K142) Türkiye'nin birinci derecede ilişkisi olduğu ülkeler ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Rusya, Irak, Mısır ve Çin'dir. İkinci derecede ilişkisi olduğu ülkeler Kanada, İspanya, Avusturya ve Suudi Arabistan'dır. Üçüncü derecede ilişkisi olduğu ülkeler Brezilya, Kolombiya, Arjantin, İrlanda, Hindistan, Nijerya ve Güney Afrika Cumhuriyeti'dir.

(K143) Türkiye'nin ABD, Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya ve İran ile siyasi ilişkileri süreklilik arz etmektedir.

(K147) Türkiye siyaseti ile ABD siyaseti paraleldir.

3.4.2. Ekonomik ilişkiler

Coğrafya öğretmen adaylarının belirttiği Türkiye'nin ekonomik açıdan ilişki içerisinde olduğu ülkeler incelendiğinde, ABD (57 kişi), Rusya (50 kişi), AB ülkeleri (34 kişi), Çin (27 kişi), Japonya (27 kişi), Almanya (21 kişi), Ortadoğu ülkeleri (15 kişi), Kuzey Afrika ülkeleri (14 kişi), Kanada (9 kişi), İtalya (5 kişi), Fransa (6 kişi), Avustralya (3 kişi), İngiltere (5 kişi), Hong Kong (1 kişi), Güney Afrika Cumhuriyeti (5 kişi), İsrail (1 kişi), Belçika (1 kişi), İran (9 kişi), Güney Kore (2 kişi), Mısır (3 kişi), Suriye (5 kişi), Irak (5 kişi), Suudi Arabistan (5 kişi), Hindistan (6 kişi), Azerbaycan (4 kişi), Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (5 kişi), Balkan ülkeleri (3 kişi), Libya (1 kişi), Yunanistan (2 kişi), Bulgaristan (1 kişi) ve Güney Amerika ülkeleri (2 kişi) olarak belirlenmiştir.

Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye ile ekonomik ilişkileri olan ülkelere ilişkin görüşlerinden bazıları şunlardır:

(K4) Türkiye'nin bütün sosyo-ekonomik ilişkileri ABD'den ibarettir.

(K9) Türkiye doğalgaz alımı nedeniyle Rusya, ekonomi bağlamında Avrupa, Ortadoğu ve ABD ile sıkı ilişki içerisindedir.

(K12) Ekonomik ilişkilerimiz büyük ölçüde AB ülkeleri ile paralel gitmektedir. Rusya ile olan ekonomik ilişkiler her geçen gün artmaktadır.

(K17) Almanya, Moskova ve Çin ekonomik ilişkilerin belirleyicisi konumundadır.

(K21) Türkiye'nin ekonomik birlikteliği daha çok ABD ve Kuzey Afrika ülkeleri ile yürütülmektedir.

(K22) Türkiye, otomotiv sanayiinde Almanya; tekstil, otomotiv vb. ticaretinde Çin; doğalgaz alımında İran ve Rusya, doğalgaz ve petrol alımında Azerbaycan ile ilişki içerisindedir.

(K28) Doğalgaz için Rusya, petrol için İran ve Irak, teknoloji için Japonya ve herşey için Çin ile ilişkilerimiz sürdürülmektedir.

(K42) Türkiye’nin ABD ve AB ile her türlü ihracat, ithalat, Rusya ve Türk Cumhuriyetleri ile petrol ve doğalgaz ticareti gelişecektir.

(K65) Rusya ile olan ekonomik ilişkilerimiz doğalgaz ve petrol temellidir.

(K67) Almanya, Fransa, Rusya, Irak, Suriye ve Kuzey Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkilerimiz artmaktadır.

(K72) Türkiye ve komşuları arasındaki ticaret artacak, Türkiye Avrupa ülkeleri özellikle de Almanya ile Asya arasında bir köprü görevi görmektedir.

(K73) Türkiye’nin ekonomik ilişkileri ABD ve AB ülkeleri ağırlıklıdır.

(K80) İtalya, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan ile ekonomik ilişkilerimiz sürdürülmektedir.

(K81) ABD, AB ülkeleri, Hindistan ve Çin en güçlü ekonomik bağlantılar kurulan ülkelerdir.

(K83) Türkiye’nin ekonomik bağlantıları ABD, İngiltere, Balkan ülkeleri ve Ortadoğu ülkeleri merkezlidir.

(K84) Türkiye’nin ABD, AB, Rusya, Çin ve Japonya ile ekonomik ilişkileri yoğundur.

(K103) ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya ile ekonomik ilişkilerimiz devam etmektedir.

(K109) ABD ile teknolojik, Rusya ile doğalgaz, Arabistan ile petrol temelli ekonomik ilişkilerimiz vardır.

(K115) Türkiye’nin ekonomik ilişkileri AB ülkeleri ile ileri düzeydedir.

(K124) Türkiye, Brezilya’dan kakao; ABD, Japonya ve Çin ile elektronik eşya ticareti; ABD, Japonya, Fransa, İtalya, İspanya, Rusya, Almanya ve İngiltere ile motorlu taşıtlar ticareti; Kuzey Afrika ülkeleri ve ABD ile kimyasal gübre ticareti; Irak, İran, Rusya ve ABD ile petrol ticareti yapmaktadır.

(K126) AB ülkeleri, Rusya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında sıkı ekonomik ilişkiler her geçen gün gelişmektedir.

(K143) Çin ve Japonya ile ekonomik ilişkiler ileri düzeydedir.

(K147) Türkiye’nin ekonomik ilişkileri AB ülkeleri ile daha fazladır.

3.4.3. Kültürel İlişkiler

3.4.3.1. Dilsel ya da Irksal Yakınlık

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (30 Kişi), Azerbaycan (30 kişi), Rusya’daki Otonom Türk Cumhuriyetleri (9 kişi), Türkmenistan (1 kişi)

(K21) Türkiye'nin kültürel birlikteliği Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olacaktır.

(K28) Azerbaycan ve Türkmenistan Türkiye'nin kültür dostudur.

(K31) Azerbaycan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kafkas ülkeleri ile kültürel ilişkilerimiz olumludur.

(K67) Türkiye'nin kültürel ilişkileri Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olmalıdır.

(K80) Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Azerbaycan ile kültürel ilişkilerimiz yoğun bir şekilde devam etmektedir.

(K109) Türk Cumhuriyetleri ve Avrupa ile kültürel ilişkilerimiz vardır.

(K125) Türkiye'nin kültürel ilişkileri; Azerbaycan, Rusya'daki Otonom Türk Cumhuriyetleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile yoğunlaşmıştır.

3.4.3.2. Dinsel Yakınlık

Arap ülkeleri (15 kişi), Mısır (1 kişi), Mekke (2 kişi), Endonezya (2 kişi), Malezya (2 kişi), Pakistan (2 kişi), Afganistan (2 kişi), Suriye (4 kişi), Suudi Arabistan (1 kişi), Irak (3 kişi), İran (3 kişi)

(K33) Türkiye'nin kültürel ilişkileri, Mekke, Pakistan ve Azerbaycan ile sürdürülmektedir.

(K81) Arap ülkeleri, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile sıkı kültürel ilişkilerimiz vardır.

(K99) Türkiye'nin Balkan ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri, Arap ülkeleri, İran, Pakistan, Afganistan, Azerbaycan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Endonezya ve Malezya ile dini ve kültürel ilişkileri vardır.

(K115) Türkiye, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran ve Arap ülkeleri ile kültürel ilişkiler içerisindedir.

(K120) Türkiye, geçmişten gelen bağları nedeniyle Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Pakistan, Afganistan, Endonezya, Malezya, Azerbaycan, Rusya'daki otonom Türk bölgeleri, KKTC, Arap ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri, Balkan ülkeleri ve Almanya'da yaşayan soydaşlarımız sayesinde Almanya ile sıkı kültürel ilişki içerisindedir.

(K124) Mekke, hac turizmi nedeniyle kültürel ilişkilerimizin yoğun olduğu bir merkezdir.

(K146) Mekke, Medine ve Kazan ile Türkiye arasında kültürel ilişkiler sürdürülmektedir.

3.4.3.3. Tarihi Yakınlık

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri (30 Kişi), Azerbaycan (30 kişi), Arap ülkeleri (15 kişi), Balkan ülkeleri (7 kişi), Ortadoğu ülkeleri (8 kişi), Mısır (1 kişi), Rusya’daki Otonom Türk Cumhuriyetleri (9 kişi), Türkmenistan (1 kişi), Mekke (2 kişi), Gürcistan (6 kişi), Suriye (4 kişi), Suudi Arabistan (1 kişi), Irak (3 kişi), İran (3 kişi)

(K9) Türkiye’nin kültürel ilişkileri daha çok Ortadoğu ülkeleri ile olmaktadır.

(K71) Mısır, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile kültürel bağlarımız artarak devam edecektir.

(K73) Türkiye kültürel bakımdan eski Osmanlı toprakları olan ülkelerle daha yakındır.

(K84) Arap ülkeleri, Azerbaycan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Balkan ülkeleri ile Türkiye arasında sıkı kültürel ilişkiler vardır.

(K85) Türkiye’nin kültürel ilişkileri Kuzey Afrika ülkeleri, Arap ülkeleri, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile gelişmeye devam etmektedir.

(K88) Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Gürcistan, Rusya’da yer alan otonom Türk bölgeleri, Arap ülkeleri ve Balkan devletleri arasında kültürel ilişkiler tarihten bu yana devam etmektedir.

(K147) Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasında sıkı kültürel ilişkiler vardır.

3.4.3.4. Popüler Kültür

Avrupa ülkeleri (6 kişi), ABD (5 kişi), Almanya (1 kişi)

(K83) Türkiye’nin kültürel bağlantıları ABD, Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri merkezlidir. ABD daha çok popüler kültürün merkezi olması bakımından önemlidir.

(K126) Avrupa ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile kültürel ilişkiler yürütülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversitelerin Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği Anabilim Dallarında öğrenim gören öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlığı temelinde Türkiye’nin uluslar arası ilişkilerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılan Coğrafya öğretmen adaylarının akademik başarı düzeyleri ‘orta’ düzeydedir. Coğrafya öğretmen adaylarının büyük bir bölümü üniversite öncesinde ilçe merkezlerinde yaşamışlardır. Coğrafya öğretmen adaylarının tamamına yakını yurtdışında öğrenim görmemişlerdir. Coğrafya öğretmen adaylarının büyük bir bölümü yurtdışına hiç çıkmamışlardır. Coğrafya öğretmen adaylarının büyük bir bölümü Türkiye dışında bir ülkeyi hiç ziyaret etmemişlerdir. Öğrencilerin büyük bir bölümü hiçbir yabancı dili akıcı bir şekilde konuşmamaktadırlar. Öğrencilerin yaklaşık yarısının hiç yabancı arkadaşı yoktur. Coğrafya öğretmen adaylarının tamamı güncel dünya olaylarını çeşitli medya kaynaklarından takip etmektedirler. Öğrencilerin yarıdan fazlası güncel dünya

olaylarını hergün izlemektedirler. Coğrafya öğretmen adaylarının hepsi bir bilgisayara sahip olmanın farklı önem düzeylerinde gerekli olduğunu düşünmektedirler. Coğrafya öğretmen adaylarının birisi dışında tümü arazi çalışmalarının gerekliliğini farklı önem derecelerinde ifade etmişlerdir. Coğrafya öğretmen adaylarının hepsi harita okumanın önemli olduğunu düşünmektedirler. Coğrafya öğretmen adaylarının yaklaşık olarak hepsi coğrafya uzmanlarından bilgi almanın önemli olduğunu düşünmektedirler. Öğrencilerin yaklaşık tümü bir yabancı dili konuşabilmenin önemli olduğunu düşünmektedirler. Coğrafya öğretmen adaylarının%100'ü ülkelerin dünya üzerindeki konumlarını bilmenin önemini farklı önem düzeylerinde vurgulamışlardır. Öğrencilerin tümü güncel olayları takip etmenin, güncel olaylarla ilgilenmenin önemini farklı düzeylerde gerekli görmüşlerdir. Coğrafya öğretmen adaylarının yaklaşık yarısı öğrenim hayatları boyunca sadece 1 tane taslak dünya haritası çizmişlerdir. Coğrafya öğretmen adaylarının büyük bir bölümü çizdikleri taslak dünya haritasında Merkator Projeksiyonu çizim tekniğini esas almışlardır. Öğrencilerin yarısından fazlası taslak dünya haritası çizimine Kuzey Amerika'nın kuzeybatısından başlamışlardır. Coğrafya öğretmen adaylarının büyük bölümü çizdikleri dünya haritası üzerinde 1-5 arası ülke göstermişlerdir.

Coğrafya öğretmen adayları yakın gelecekte Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve askeri güç yerine, daha çok duyuşsal bir tepki ile kültürel, akrabalık, fiziksel yakınlık ve tarihi ilişkileri göz önünde bulundurmışlardır. Coğrafya öğretmen adaylarının yakın gelecekte Türkiye'nin yakın ilişkiler kurmasını bekledikleri ülkeler arasında öğrencilerin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ve Ortadoğu ülkelerine öncelik verdikleri ortaya çıkmıştır.

Coğrafya öğretmen adaylarının yaklaşık yarısı Türkiye dışında bir ülkede yaşamak istememektedirler. Araştırmaya katılan Coğrafya öğretmen adaylarının diğer yarısı da öncelikle Türkiye'de yaşamak istediklerini fakat iş bulma ve başka nedenlerle diğer bazı ülkelerde yaşayabileceklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin bir kısmı gelişmiş batı demokrasilerini temsil eden ABD, Almanya ve Norveç gibi ülkelerle Japonya gibi teknolojisi ve gelişmişliği ile ön plana çıkmış ülkelerde yaşamak istemektedirler. Bir kısım üniversite öğrencileri gelecekte Türk kültürüne yakın ülkelerde yaşamak istemektedirler. Birkaç öğrenci siyasi ideolojilerine yakın hissettikleri ülkede yaşamak istemektedir. Bazı öğrenciler coğrafi özellikleri ile dikkat çeken ülkelerde yaşamak istemektedirler. Öğrencilerden bir kısmı son yıllarda dünya ekonomisinde büyük gelişme kaydeden Çin vb. ülkelerde yaşamak istemektedirler. Bir kısım öğrenciler de geçmişte Osmanlı Devleti topraklarında kurulan devletlerde yaşamak istemektedirler.

Coğrafya öğretmen adayları taslak dünya haritalarında ABD başta olmak üzere alan bakımından ve siyasi açıdan önemlerine göre ülkelere yer vermişlerdir. Bazı öğrenciler ise dünya haritası yerine sadece dikdörtgen Türkiye haritası çizerek komşularını göstermişlerdir. Öğrencilerin yaklaşık yarısı Türkiye'nin siyasi ilişkilerinin ABD ile yürütüleceğini, öğrencilerin üçte biri Rusya ile, yaklaşık dörtte biri ise AB ülkeleri ile yürütüleceğini düşünmektedirler. Coğrafya öğretmen adaylarının yaklaşık üçte biri Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini ABD, üçte biri Rusya ve yaklaşık üçte biri de AB ülkeleri ile yürüteceğini düşünmektedirler. Coğrafya öğretmen adaylarının yakın gelecekte

Türkiye’nin yakın ilişkiler içerisinde olmasını bekledikleri ülkelerde önceliği Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ve halkının çoğunluğu Müslüman olan Ortadoğu ülkelerine vermişlerdir. Coğrafya öğretmen adaylarının yarısından fazlası yakın gelecekte Türkiye’nin kültürel ilişkilerini Türk kökenli ülkelerle sürdüreceğini düşünmektedirler. Öğrencilerin yaklaşık üçte biri Türkiye’nin yakın gelecekte kültürel ilişkilerini İslam ülkeleri ile sürdüreceğini düşünmektedirler. Öğrencilerin bir bölümü ise Türkiye’nin yakın gelecekte kültürel ilişkilerini tarihi yakınlık bağlamında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türk kökenli topluluklar ve Osmanlı Devleti’nin egemenlik sahasında kurulan devletlerle yürüteceğini düşünmektedirler.

Coğrafya öğretmen adaylarının yabancı dil konuşabilme ve yurtdışı deneyimlerinin çok sınırlı olduğu görülmektedir. Coğrafya öğretmen adaylarının yurtdışı deneyimlerini artırmaları için Erasmus, Mevlana vb. programlara katılımları üniversite yönetimleri tarafından teşvik edilmelidir. Coğrafya öğretmenliği programında öğrenim gören öğrencilerin programları ile de uyumlu olduğu için bu tür uygulamalarda coğrafya öğrencilerine öncelik tanınmalıdır. Coğrafya öğretmen adaylarının yabancı kökenli arkadaşları yok denecek düzeyde azdır. Bu nedenle Türkiye’de öğrenim gören yabancı öğrencilere rehber olarak görevlendirilerek öğrencilerin yabancı arkadaş edinmeleri, farklı kültürleri tanımaları sağlanabilir.

Coğrafya okuryazarlığı ve taslak dünya haritası çizme becerisi özellikle coğrafya öğretmen adayları için önemlidir. Bir bireyin coğrafi bilgi ve algısını etkileyen pek çok faktör vardır. Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafi bilgi ve taslak harita çizme becerilerinin geliştirilmesine yönelik dersler ve ders dışı etkinlikler öğretim programına yerleştirilebilir.

Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafya okuryazarlıklarını ve zihin harita ölçme becerilerini ölçmek oldukça kompleks bir süreç gerektirmektedir. Bu çalışmada öğrencilerin beceri ve bilgilerini ölçmek için sadece birkaç faktör ele alınmıştır. Daha fazla ve farklı faktörlerin öğrencilerin coğrafya okuryazarlıkları ve zihin haritası çizme becerileri üzerindeki etkileri araştırılabilir.

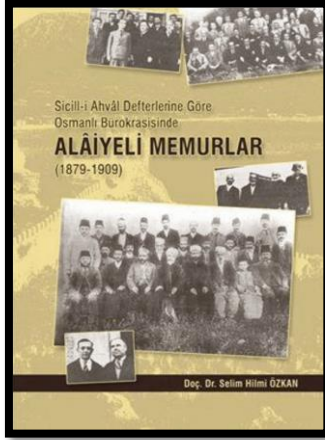
Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye’nin siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini gerçekçi veriler üzerinden değil de duyuşsal temelde değerlendirmeleri coğrafi bilgi eksikliğinden ve güncel olayları üst düzey düşünme becerileri değerlendirememelerinden kaynaklanabilir. Bu nedenle coğrafya öğretmen adaylarının güncel dünya olayları ile ilgili daha etkili çalışmalara katılmaları önerilmektedir. Öğretmen adayları dünya coğrafyası, tarihi ve sosyal bilim alanlarının önemini daha iyi kavramalıdır.

Bu araştırma 2012 yılında yapılmıştır. Her geçen gün dünya siyaseti ve ülkelerin birbirleriyle ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir. Bu nedenle bu ve benzer araştırmalar belli aralıklarla yapılarak elde edilen bulgular karşılaştırılabilir. Böylece Türkiye’nin Coğrafya öğretmen adaylarının Türkiye’nin uluslar arası ilişkilerine bakışındaki farklılıklar analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

- Andressen C. & Maude, A. (1994). Perception of Asia: A geographical perspective. *Asian Studies Review*, 17 (3), 145-152.
- Backler, A. & Stoltman, J. (1986). The nature of geographic literacy. *ERIC Digest* No: 35.
- Balcı, A. (2015). Coğrafya öğretmen adaylarının coğrafi arazi uygulamalarındaki harita okuryazarlıklarını tespiti yönelik bir araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 16-35.
- Bein, F. L. (1990). Baseline geography competency test: Administered in Indiana Universities. *Journal of Geography*, 89(6), 260-265.
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cassidy, T. (1997). *Environmental Design in Environmental Psychology, Behaviour And Experience In Context*. Northanton: Psychology Press.
- Demirkaya, H. (2009). *Üniversite Öğrencilerinin Coğrafya Okuryazarlığı (Burdur Örneği)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Donovan, I. (1993). Geographic literacy and ignorance: A survey of Dublin adults and schoolchildren. *Geographical Viewpoints*, 21, 73-92.
- Eve, R. A., Price, B. & Counts, M. (1994). Geographic illiteracy among college students. *Youth and Society*, 25(3), 408-427.
- Geography Education Standards Project. (1994). *Geography for Life: National Geography Standards 1994*. Washington, D.C.: National Geographic Society.
- Harwell, M.R. (2011). "Research Design in Qualitative/Quantitative/Mixed Methods". In *The SAGE Handbook for Research in Education: Pursuing Ideas as the Keystone of Exemplary Inquiry*, edited by Clifton F. Conrad and Ronald C. Serlin: 147-163.
- Henrie, R., Aron, R., Nelson, B. & Poole, D. (1997). Gender-related knowledge variations within geography. *Sex Roles*, 36(9/10), 605-623.
- Henrikson, A. K. (1980). The geographical mental maps of American foreign policy makers. *International Political Science Review*, 1(4), 495-530.
- Huntington, S. P. (1993). The clash of civilizations? *Foreign Affairs*, 72(3), 22-49.
- Johnston, R. J. (1972). Activity spaces and residential preferences: Some tests of the hypothesis of sectoral mental maps. *Economic Geography*, 48 (2), 199-211.
- Karaman, M. K., & Karataş, A. (2009). Media literacy levels of the candidate teachers. *Elementary Education Online*, 8(3), 798-808.
- Kitchin, R. M. (1996). Are there sex differences in geographic knowledge and understanding? *The Geographical Journal*, 162(3), 273-286.
- Kong, L., Savage, V., Saarinen T. F. & MacCabe C. L. (1994). Mental Maps of the world: The case of Singapore students. *Journal of Geography*, 93 (6), 258-263.

- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, Mass: M. I. T. Press.
- Milgram, S. (1972). A psychological map of New York City. *American Scientist*, 60, 194-204.
- Mishimoto, S. (2012). *Evaluating Mental Maps*. (Unpublished Master Thesis), University of Oregon.
- Oandasan, I. F., Ghosh, I., Byrne, P. N. & Shafir, M. S. (2000). Measuring community-oriented attitudes towards medical practice. *Family Practice*, 17(3), 243-247.
- Öcal, A. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde 6. Sınıf Öğrencilerinin Mekansal Biliş Becerilerinin İncelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Redei, M., Kincses, A. & Jacobi, A. (2011). The world seen by Hungarian students: a mental map analysis. *Hungarian Geographical Bulletin*, 60(2), 135-159.
- Rengert, G.F. & Pelfrey, W.V. (1997). "Cognitive mapping of the city center: Comparative perceptions of dangerous places." In D. Weisburd & J.T. McEwen (Eds.). *Crime Mapping and Crime Prevention* (pp. 193-218). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Saarinen, T. F. (1973). 'Student Views of the World' in R.M. Downs & D. Stea (Eds), *Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior*, Chicago: Aldine Press.
- Saarinen, T. F. (1988). Centring of mental maps of the world. *National Geographic Research*, 4 (1), 112-127.
- Saarinen, T. F. & MacCabe, C. L. (1995). World patterns of geographic literacy based on sketch map quality. *The Professional Geographer*, 47(2), 196-204.
- Sağdıç, M. (2014). Coğrafya öğretmen adaylarının İstanbul'a ilişkin algılarının şehir imajı açısından analizi. *Turkish Studies*, 9(2), 1267-1283.
- Son, A. (2005). The measurement of tourist destination image: Applying a sketch map technique. *International Journal of Tourism Research*, 7, 279-294.
- Sprout, H. H. & Sprout, M. (1956). *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the Contest of International Politics*. Princeton, NJ: Center of International Studies.
- Südaş, İ. & Gökten, C. (2012). Cognitive maps of Europe: Geographical knowledge of Turkish Geography Students. *European Journal of Geography*, 3(1), 41-56.
- Tunçel, H. (2002). Türk öğrencilerin zihin haritalarında islam ülkeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 83-103.
- Winship, J. M. (2004). *Geographic Literacy and World Knowledge Among Undergraduate College Students*. (Unpublished Master Thesis), Virginia Polytechnic Institute and State University, Blackburg, Virginia.

Selim Hilmi Özkan, *Sicill-î Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Alâiyeli Memurlar (1879-1909)*, Alanya Ticaret Odası Yayınları, Alanya, 2014, 112 s.

Son yıllarda yerel tarih ve şehir tarihçiliği ile ilgili birçok eser yayınlanmaktadır. Bu eserlerin yayınlanması Türk tarihinin bir bütün olarak anlaşılmasına daha iyi katkı sağlayacaktır. İncelemiş olduğumuz bu eserde hem bir yerel tarih çalışması hem de bir şehre ruh verenlerin önemli şahsiyetler olduğunu düşünürsek bu açıdan da şehircilik tarihi çalışması olarak değerlendirilebilir. Eserin onsozundan bir paragrafı cümleli devam ettirmek istiyorum. “Alâiye kadim Türk tarihinin önemli bir parçasıdır. Daha Selçuklular döneminde Türk hâkimiyetine giren bu topraklar Selçuklu, Osmanlı ve son olarak cumhuriyetin izlerini üzerinde taşımaktadır. Eskiden başlayarak yeniye doğru bu izleri ve değerleri gelecek kuşaklara aktarmak bizim en önemli vazifelerimiz arasındadır. Gelecek nesiller bu değerler sayesinde daha zinde olacaklardır.” diyerek cümlelerini sürdürür. Aynı şekilde yazar eserinin önsözünde “Medeniyetler ve kültürler tarihi değerler üzerinde yükselmektedirler. Bir millet kültürünü ve tarihini âtiye taşıyabilirse o millet devamlı olma şansını yakalayabilecektir. Eğer bir millet tarihinden ve kültüründen uzaklaşır ise yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.” şeklinde devam eder. Bu açıdan bu eserin özelde yerel tarihçiliğimiz başta olmak üzere genelde ise Türk tarihi ve Osmanlı tarihi çalışmalaina önemli bir katkı sağlayacağını düşünmekteyim.

Bu çalışmada yazar; yine yazarın kendi ifadesi ile Torosların eteğinde kurulan, Ak Denizin mavi sularına dantel dantel geçmişin izlerini bırakan şirin mi şirin Alanya nam-ı diğer Alâiye'nin yetiştirmiş olduğu ve Osmanlı bürokrasisinde hizmet ederek sicil kayıtlarına geçebilmiş abide şahsiyetlerin kısa hayat hikâyelerini incelemeye çalışmıştır. Köy, kasaba ve şehirlerde yetişen şahsiyetler oralara kendi damgalarını vurmaktadırlar. Adeta şehir, kasaba ve köylere ruh vermektedirler. Sadece birer yapı yiginiinden meydana gelen kentler bu kişiler sayesinde gelecek ile geçmiş arasında bağ kurabilmektedirler.

Osmanlı devletinin belki de en başarılı olduğu alanlardan birisi de eğitim öğretim alanında çağını aşan uygulamalara imza atmasıdır. Alanya da bu başarıda kendine düşen payı fazlası ile yerine getirmiş olmalı ki yazar bu mütavazi eserinde bundan övgü ile bahsetmektedir. Yazarın ifadesi ile “...Osmanlı'nın son dönemlerinde Anadolu toprakları başta olmak üzere Osmanlı'nın egemen olduğu coğrafyada hizmet etmiş yüzlerce Alanyalı şahsiyet mevcuttur. Bunlar içerisinden sadece sicil kayıtlarında kendine yer bulabilmiş 43 memurun hayatı incelenmiştir. Çalışmada Memurların biyografileri sicil kayıtlarındaki

metne sadık kalmak şartı ile günümüzü Türkçesi ile açıklamalı şekilde aktarılmıştır. Ayrıca biyografiler verilmeden önce memurların doğum tarihleri ve aile durumları, eğitim durumları, görev yerleri ve maaşları hakkında geniş bir değerlendirmeye yer verilmiştir.” Bu sekli ile çalışma benzer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Yine benzer eserlerden farklı olarak eserde memurların almış oldukları maaşlar dönemin fiyatları ile oranlanarak memurların yaşam standartları hakkında da bir izah yapılmıştır. Diğer buna benzer çalışmalarda bu değerlendirmeyi tam anlamı ile görememekteyiz. Eser çok küçük bir çalışma olmasına rağmen bu değerlendirmeye yer verilmesi esere bir ayrıcalık katmaktadır.

Eserin giriş kısmında diğer çalışmalarda da olduğu gibi Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun kurulması ve Osmani Devletinin içinde bulunduğu durum kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Kısaca bu kısmı eserden alıntı yaparak burada aktarmak istiyorum. “...Bu düzenlemeler çerçevesinde XIX. yüzyılın sonlarına doğru, yani II. Abdülhamit döneminde yaklaşık olarak 35 bin memur istihdam edildi. Bu durumun bir sonucu devlet idaresinde de kurumsallaşma ve bürokrasi ön plana çıktı. Bu sayede devlet idaresi daha fazla merkeziyetçi bir görünüm kazanması ile birlikte memur istihdamı konusunda bir takım köklü değişiklikler de yapıldı. Bu değişikliklerden biri de memurların tercüme-i hâli niteliğindeki sicil kayıtlarının tutulmasıdır. Bu amaçla 6 Şubat 1879’da Sicill-i Ahvâl Komisyonu kuruldu. Kurulan bu komisyon Arif Paşa’nın Cağaloğlu’ndaki konağında toplanarak işe başladı. Gerekli kanuni düzenlemeler yapıldıktan sonra komisyonun masrafları için ödenek ayrıldı. Bastırılan Tercüme-i hal varakalarının nasıl doldurulacağı konusunda komisyon bilgilendirildi. Sicill-i ahvâl komisyonu şer’iyye, askeriye ve zaptiye personeli dışında kalan dâhiliye, mülkiye, adliye ve maliyede görevli vekiller, vezirler ve diğer memurların doğru ve ayrıntılı biyografik sicillerini tuttu. Ahmed Cevad Paşa’nın sadareti sırasında 8 Temmuz 1894 tarihinde, Sicill-i ahvâl komisyonunun bağımsız şekilde hareket etmesi ve daimi olması için ferman çıkarılmıştır.

Komisyon, 1896’da Memûrîn-i Mülkiye Komisyonu’na dönüştürüldü. Bu komisyon, 1908’den sonra Sicill-i Ahvâl İdaresi adı altında Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür. Komisyon çalışmaları sonucunda 201 adet defterde 92.137 devlet memurunun bilgileri Sicill-i Ahvâl Defterlerine kaydedilerek her memura birer sicil belgesi tanzim edilmiştir. Ancak bu sayının gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. Çünkü memurların defterlerde farklı isimlerle mükerrer kaydedildikleri, ya da başka bir sayfaya yapılan zeyillerin de bu sayıya dâhil edildiği düşünüldüğü zaman bu sayının yaklaşık 52.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Memurlar tarafından doldurulan ve ilgili birimler tarafından da onaylanan bu sicil kayıtlarında memurun adı ve unvanı, doğum tarihi ve yeri, baba adı, babasının mesleği ve mensup olduğu sülale, etnik kökeni, eğitim durumu, bildiği yabancı diller, göreve başlayış ve ayrılış tarihleri, görev yeri ve görev yaptığı yerler, ayrıca görev yaptığı birimler, görevinden istifa ya da görevden alınma sebepleri, liyakat ve ehliyet durumu, memuriyeti boyunca aldığı maaşlar, aldığı

terfiler ve ödüller, haklarında yapılan inceleme ve soruşturmalarla ilgili daha birçok bilgileri bu defterlerde bulmak mümkündür.

Birinci bölümde Alanya'nın coğrafi özellikleri ve iklimi üzerinde kısa bir tarihi bilgi verilmiştir. Bölgedeki ilk yerleşmeler hakkında kısa bir tarihi bilgi verildikten sonra tarih öncesinden şehirleşmenin başladığı döneme kadar bilgi aktarılmıştır. Birinci kısımda Alaiye'nin fethi ve Selçuklular döneminde Alanya'nın idari yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Alanya'nın önemine binaen Selçuklular döneminde şehrin önem kazanması üzerinde de durulmuştur. Yine eserde bu kısım su şekilde izah edilmektedir. "...Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, tahta geçmesinden iki sene sonra iklimi, suyu ve yaylaları çok güzel olan Coracesium(Alâiye-Alanya)'u fethetmeye karar verir. Burayı fethetmek istemesindeki diğer bir sebep, Akdeniz sahillerini tamamen Selçuklu kontrolüne almaktır. Çünkü bu dönemde Antalya ve çevresi ile birlikte Batı Anadolu, uluslararası pazarların merkezi durumuna gelmişti. Alâiye'nin fethi ise bu pazarlara güç katacak nitelikteydi. Bu durumun farkında olan Alaeddin Keykubad, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra karadan ve denizden Coracesium(Alâiye)'u kuşattı. Şehrin fetih şekli ve tarihi tartışmalı da olsa Coracesium(Alâiye) iki aylık bir kuşatmadan sonra 1221 yılında Selçuklu hâkimiyetine girdi. Şehrin Selçuklu hâkimiyetine girmesi ile birlikte Selçuklular uluslararası ticarete hem güç kazanmış oldular hem de bu fetih ile birlikte Akdeniz ve Karadeniz'de liman kentlerine sahip olan Selçuklular ülkenin ekonomik gücünün daha canlı olmasına katkı sağlamışlardır."

Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ savaşı sonrası zayıflayıp Anadolu'nun İlhanlı nüfuzuna girmeye başlaması ile Anadolu'da yer yer beylikler ortaya çıkmaya başlaması sonrası Alanya Karamanoğulları, Hamitoğulları, Tekeoğulları'nın egemenliğine girmiştir. Bir ara bölgede "Alâiye Beyliği" adi altında bir de beylik kurulmuştur. Alaiye 1471 yılında da Osmanlı egemenliğine girmiştir. Eserin birinci bölümünde Alanya'nın idari yapılanması üzerinde eserin hacmi ile orantılı yeterli bir bilgi aktarılmıştır. Bunun dışında Alanya'nın sancak olarak geçirmiş olduğu değişim izah edilmeye çalışılmıştır. Aslında eser iki ana kısımda oluşuyor desek yerinde olur. Birinci bolum kısa bir Alanya tarihi ikinci ve üçüncü bolum ise memurların biyografileri ve değerlendirmesi seklindedir.

Eserin ikinci bölümünde yazar esas kitabın ana konusunu teşkil edecek olan, Sicill-i Ahvâl Defterlerine kayıtlı 92.137 memur içerisinde, Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında Alâiye doğumlu 43 memurun biyografilerini incelemiştir. Yine eserden bu kısmı aktararak değerlendirmemizi yapmaya çalışalım. "...Sicil kayıtlarına göre 43 memurun doğum tarihleri 1829 ile 1890 arasında değişmektedir. Doğum tarihlerine göre ilk memur Müderris Mustafa Efendi'nin oğlu İbrahim Edhem Efendi, son memur ise yine büyük bir tevafuk olmalı ki Osman Efendi'nin oğlu İbrahim Edhem Efendi'dir. Eserdeki bilgilerden Alâiye'li kırk üç memurdan yirmi tanesinin baba mesleği ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Mesleği kayıt edilen memurların babalarına ait meslek grupları ise şu şekildedir. Memurlardan beş tanesinin babası müderris ve eğitimci, dört tanesinin esnaf ve tüccar, üç tanesinin kadı veya mahkeme azası, dört tanesinin askeri

sınıf, iki tanesinin kâtip, üç tanesinin naip, bir tanesinin şeyh ve bir tanesinin babası da posta ve telgraf müdürü olarak görev yapmıştır. Eserde memurların baba lakapları ile ilgili bilgi mevcuttur. Memurları babalarının lakapları genellikle “ağa” ve “efendi” olarak kayıtlara geçmiştir. Sicil kayıtlarındaki bilgilerden memurların genellikle orta sınıf kimselerin çocukları oldukları anlaşılmaktadır.”

Eserde, memurların sicil dosyalarında onların eğitim durumları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında görev alan Alâiye’li memurların tamamı ilköğrenimlerini dönemin ilkokulu/ilköğretimi olarak adlandırılan sıbyân (mahalle) / ibtidâi mekteplerinde tamamlamışlardır. Bu mekteplerde memurların aldıkları eğitime baktığımız zaman genellikle ilk dini bilgilerdir. Bu bilgiler belgelerde “*esas-ı İslâmiyet olan mukaddime-i ulûm-ı diniye*”, “*mebâdi-i ulûm-ı diniye*” şeklinde yansımıştır.

Alâiye’li memurlar bir sıbyân mektebini bitirdikten sonra hemen hemen tamamı bir üst eğitim kurumuna devam etmiştir. Sadece Süleyman Efendi sıbyân mektebinden sonra bir üst eğitim kurumuna devam etmemiştir. Diğer memurlar orta öğretim derecesindeki rüşdiye, medrese ve uzmanlık gerektiren başka bir eğitim kurumuna devam etmiştir. Mesela memurlardan Mahmud Ağâh Efendi ve Ali Ata Efendi medrese eğitimlerinden sonra mülkiyeye de devam etmişlerdir. Hasan Hakkı Efendi Konya ve Mısır el-Ezher’de ilave eğitim almıştır. Mehmed Seyyid Efendi, Mehmed Sadık Efendi ve Ahmed Selahaddin Efendi dönemin modern anlamda hukuk adamlarının yetiştirildiği Mekteb-i Nüvvâb’a devam etmişlerdir. Memurlardan Fahreddin Efendi tıp eğitimi almıştır. Musevi milletinden olan Samuel Efendi’de hukuk eğitimi almıştır.

Memurların bazılarının eğitimlerinin tamamını veya bir kısmını Alâiye dışında devam ettiklerini görmekteyiz. Mesela Ali Ata Efendi, Veli Sabri Efendi, Mehmed Seyyid Efendi, Mehmed Sadık Efendi, Ahmed Selahaddin Efendi, Fahreddin Efendi, Mehmed Esad Efendi, Ahmet Talat Efendi, Mehmed Zahid Efendi ve Ahmed Nazif Efendi eğitimlerini İstanbul’da tamamlamışlardır. Hasan Hakkı Efendi eğitimini Mısır ve Konya’da; Ahmed Nazif Efendi Konya’da; Mehmed Eşref Efendi ile Samuel Efendi Rodos’ta tamamlamışlardır. Memurlardan Mehmed Kamil Efendi, Mehmed Arif Efendi, Abdullah Nâfiz Efendi, Ali Şevki Efendi, Mehmed Sadık Efendi ve Ahmed Selahaddin Efendi hususi hocalardan da çeşitli dersler almışlardır.

Sicil dosyalarında memurların başarı ve başarısızlık durumları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bunlardan Mahmud Ağâh Efendi mülkiyede *mertebe-i ûla* ile Ahmed Rüşdi Efendi’de rüşdiyeden *orta derece* ile şahadetname almıştır. Samuel Efendi’de hukuk mektebinden *âlâ* dereceyle mezun olmuştur. Mehmed Zahid Efendi mülkiyeden *âlâ* dereceye yakın şahadetname almıştır. Ahmed Nazif Efendi Konya idadi mülkiyeden *aliyy’ül âlâ* derece ile mezun olmuştur. Memurlardan Mehmed Fahreddin Efendi ise rüşdiyeye devam etmiş fakat buradan diploma alamamıştır. Mehmed Esad Efendi de

İstanbul İdadisinde 3. sınıfa kadar okumuş fakat sene sonu sınavlarında başarısız olduğu için okuldan tasdikname ile ayrılmıştır.

Sibyân mektebinden sonra medrese eğitime devam eden memurlar medresede geleneksel eğitim olarak adlandırılan “*ulûm-ı âliye*” yani Arapça (Sarf ve Nahiv, Molla Cami’), Farsça, Şerh-i Akaid dersleriyle İlm-i Hesap, Gülistan kitaplarını tahsili ile birlikte rik’a yazısını öğrenmişlerdir. Okullardan mezun olan memurların Türkçenin dışında bildikleri diller de belgelerde bulunmaktadır. Bu durum için “*Arabî ve Farisî’ye aşına*”, “*Arabî ve Farisî tekellüm ve kitâbet eder*” ifadeleri kullanılmaktadır. Tüm memurların Türkçe bildiğini varsaysak da sicil kayıtlarında Türkçe okuyup yazabilmektedir. Türkçe okuyabilmektedir. Türkçe yazabilmektedir şeklinde her memur için farklı farklı ifadeler kullanılmıştır.

İncelemiş olduğumuz 43 memurdan 6 tanesi en az bir yabancı dil bilmektedir. Bu memurlardan üç tanesi de iki yabancı dil bilmektedir. Memurların bildikleri yabancı diller Arapça, Farsça, Fransızca ve İspanyolcadır. Bilhassa hariciyeden çalışan memurların Fransızca bilmeleri gerekmektedir. Eserde memurların ilk göreve başladıkları yerlerden başlamak üzere görev yaptıkları yerler hem değerlendirme olarak hem de tablo şeklinde aktarılmıştır. Bu durumda esere bir ayrıcalık katmaktadır. Yine memurların görev yaptıkları kurumlar tek tek tasnife tabi tutulmuştur. İncelemiş olduğumuz eserin belki en dikkate çarpan kısmı bu kişidir. Çünkü diğer benzer eserlerden farklı olarak geniş bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Yazar eserinde memurların aldıkları maaşlar ile yaşam standartları arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Eserden kısaca bir aktarma yapmak gerekirse “...*Elbette Alâiye’li memurların almış oldukları bu maaşların ne anlama geldiğini iyi anlayabilmek için XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletindeki geçim standartları hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bugün için elimizdeki en iyi veriler, aylık işçi ücretlerinin 1870’lerin başında 250 kuruş, 1908 dolayında da 350 kuruş kadar olduğunu göstermektedir. Mesela 1911 yılında vilayet maarif müdürlüğü Maarif Nezaretine sunmuş olduğu bir arzında Ortahisar kazası gayr-i Müslim mektebi iptidai mualliminin maaşını 150 kuruş olarak belirtmiştir. 1914’lü yıllarda orta düzeyde bir memurun bütçesi 235,25 kuruş olarak verilmiştir. Bu hazırlanan bütçeye tütün, ulaşım ve konaklama giderleri ilave edilmemiştir. Aynı yıllarda İstanbul Ticaret Odası tarafından hazırlanan başka bir bütçe, orta halli bir ailenin bütçesini 945 kuruş olarak vermiştir. Bu bütçeye 150 kuruş kira bedeli dâhil edilmiş fakat tütün ve ulaşım giderleri ilave edilmemiştir. Bir Düyun-ı Umumiye yetkilisi 1906 yılında taşrada çalışan bir memurun maaşının en az 400 kuruş olması gerektiğini ifade etmiştir. 1902 yılında ise emekli olan bir Osmanlı memurunun 5 liraya yani 540 kuruşa geçinebileceği ifade edilmektedir.*

Yapılan bazı araştırmalar, 1.890’lı yıllarda memurların geçim standardının 1.000 kuruş civarında olduğunu ifade etmektedirler. Bu miktarı göz önüne aldığımızda Alâiye’li memurların büyük bir kısmının ortalamada 1.000 kuruşun altında maaş aldıklarını görmekteyiz. Bin kuruş ve üzerinde maaş alan memur sayısı 8’dir. Geri kalan memurların tamamı 1.000 kuruşun altında maaş almışlardır. 1912 yılında hazırlanan bir raporda Hariciye Nezaretinin nitelikli memur

istihdamı için maaşların en az 1.500-2.000 kuruş arasında olması gerektiğini ifade etmektedir. Başka bir kurumun genel müdürü, emrinde çalışanların 800-1.000, 1.000-1.200, 1.200-1500 ve 1.500-2.500 kuruşluk maaşlara göre istihdamını savunmaktadır.

Memurların yaşam standartlarını anlayabilmek için dönemin fiyatlarını bilmek gerekli. Bunun için memurların yaşadıkları veya emekli oldukları dönemdeki Alanya'daki ve çalışmış oldukları yerlerdeki fiyatlar kısaca bir göz atalım. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında 1 kıyye pirinç 2 kuruş, 1 kıyye et 5 kuruş, 1 kilo zeytinyağı 6 kuruş, 1 kıyye üzüm 2 kuruş, 1 kıyye şeker 3 kuruş civarındadır. O gün ortalama memur maaşının 569 kuruş aldığını düşünür isek bir memur bir aylık maaşı ile 144 kg et alabilmektedir. Bugün(2014) ise bir memur bir aylık maaşı ile 80 ile 100 kg civarında et alabilmektedir. O dönemde en düşük memurun veya tahmin edilen işçi maaşı üzerinden bir hesaplama yapacak olursak. [en düşük memurun 250-300 kuruş maaş aldığını düşünelim] 300 kuruş maaş alan bir memur aylık kazancı ile 76 kg et alabilmektedir. O dönemde hemen hemen tüm memurlar memuriyetlerin bir döneminde 250 kuruş maaşın üzerine çıkmışlardır. Tabi ki bu değerlendirmeler sadece o dönemki memurların hayat şartlarını ortaya koymak için bir örnek niteliğindedir. Farklı bölgeden örnek vermek gerekirse 1872 yılında Göynükte bir koyun 30 kuruş civarındadır. Bir memur XIX. yüzyılın sonlarında ortalama 10 ile 15 civarında koyun alabilmektedir. 2014 Yılında bir memur ise ancak 5-6 koyun alabilmektedir. 1872 yılında 1.000 kuruş maaş alan bir memur 33 adet koyun alabilmektedir. Bugün (2014) ise 5.000 TL maaş alan bir memur ancak 12-13 adet koyun alabilmektedir. Aynı dönemde Göynükte inek ve dananın fiyatı 100-110 kuruşa arasındadır.

XIX. yüzyılın sonlarında kaza müdürlüğü yapan bir kimse veya 1.000 kuruşun üzerinde maaş alan bir kimse bu dönemde bir aylık maaşı ile konut sahibi olabilmektedir. Aynı dönemde nitelikli bir memur ortalama 1.000 kuruşun üzerinde maaş alabilmiştir.”

Eserin son bölümünde ise memurların ayrıntılı biyografileri yer almaktadır. Sonuç olarak Eser Osmanlı bürokrasisinde görev yapmış kırk üç Alanyalı memurla ilgili olarak ayrıntılı bilgi verilmiştir. Memurların mesleklerine ve maaşlarına bakılmak suretiyle ilgili zaman diliminde memurların çalışmış oldukları yerlerin sosyal ve ekonomik düzeni ve memurların içinde bulunduğu geçim şartlarına da ulaşmak mümkündür. Sicil kayıtlarındaki bilgilerden memurların daha çok orta sınıf ve alt gelir grubundan geldikleri de söylenebilir.